

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૩૫૧

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ યુવરાજ વિરર

વિષય દ-૧૩

યુવરાજવિરહ

અને

શ્રીસયાજીશોકશમન.

સ્વર્ગવાસી યુવરાજશ્રી કૃત્તેસિંહરાવના
સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત સમેત.

સ્થાને પ્રસિદ્ધ કરનાર.

મજમુંદાર જોડાભાઈ લાલાજી દેશાઈ

મહુધા-વડોદરા-સાવલી નિવાસી.

નામ્નશતક, રેલરૂઢન, મુખોધસાગર, પુત્રોત્સવ, વાસુદેવને

વિનતિ વખતનું વાળું, વરધાડો, દ્વિતાર્થગોધક

ભાષણ અને કન્યાવિક્રયનું અંગ.

છત્યાદિનો કર્તા.

અરોતર વડનગરા નાગરસમાજનો સેક્રેટરી.

સોરઠા.

કોઈનો ન જશે કંઈ, વસમી વાટ વિદેશની;

જડશે નહિ આ પંથ, ટળવળશે તન તાડળી. ૧

પુત્રશોકનો ધાવ, શત્રુને પણ નવ દશો;

મૂખ દાવ ને ભાવ, સ્વાદ સમય કસ ના મળે. ૨

(સર્વ હક સ્વાધિન)

સંવત ૧૯૬૪

સને ૧૯૦૮

મૂલ્ય એક રૂપીઆ.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૨૭૫૧

અમદાવાદ.
શ્રી સત્યવિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું.

ૐ

અર્પણપત્રિકા.

સ્વીકારવાને યોગ્ય અધિકારી કોણ છે ?

રણવીર પ્રેમીપુત્ર પ્રકટાવનાર

કેલાસવાસી સૌં માતૃશ્રી સ્ત્રીમનાંબાઈ સાહેબ.

તો

તેજ પુત્રના વિરહજન્ય શોકપ્રપૂર્ણ હૃદયમાંથી

ઉત્પન્ન.

આ યુવરાજવિરહ કાવ્ય

પરમ આદરપૂર્વક

મહારી વહાલી જન્મભૂમી અને

ગુર્જરકવિશિરોમણી

મદદ પ્રેમાનંદ

જેવા પ્રતાપી કવિને ઉત્પન્ન કરનાર જગપ્રસિદ્ધ

શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની રાજ્યધાની

વડોદરા-વીરક્ષેત્ર-વટપત્તન

નગરીમાં રચાને

તે પરમકૃપાલુ રાજ્યમાતૃશ્રીની અતૈકિક

સેવામાંજ અર્પણ કરીને દૃતાર્ય

થાઉં છું.

લિ. રાજ્યભક્ત—પુસ્તકકર્તા.

અર્પણપત્રિકા.

(કર્તાનો પ્રશ્ન અને નિશ્ચય.)

૫૬.

“ બળદીન થયા આજે ”—એ રાહ.

કહોને ભેટ કડં મહારી ? એનું છે કાણુ અધિકારી ?
—કહોને ટેક.

રચી પોથી મતિ અનુસાર, વસે જ્યાં પ્યાર;
વિરહ ભંડાર, થયો દુઃખકા.....રી, કહોને ૧
વિરક્ષેત્ર સયાળુ ભુપાલ, તેમનો ખાલ;
અડ્યો મુખકાલ, મુકી તન ના.....રી. કહોને. ૨
થયો હીંદે હોહાકાર મુકાયા તાર;
ખિન્ન નરનાર થયાં છે ભા.....રી. કહોને. ૩
પોડ્યો પાટવી રાજકુમાર, તેથી સરકાર;
પત્નીપી પ્યાર રહ્યાં દુઃખકા.....રી. કહોને. ૪
જેને જેવી માયા પ્રીત, તેવું દુઃખ ચિત્ત;
વર્ણી તે રીત, લકાકત ન્યા.....રી. કહોને. ૫
જેના ઉદર રહ્યો નવ માસ, માત સુત ખાસ;
ગયાં ઉદાસ મુકી ચિજ પ્યા.....રી. કહોને. ૬
આવ્યાં ચિત્તે ચીમનાંખાઈ, તેમને વ્હાઈ;
વાત દુઃખદાઈ, જણાવું ઉચ્ચા.....રી. કહોને. ૭
થયો યુવરાજનો વાસ, માતની પાસ;
ગયો ઉદાસ, આશ પરવા.....રી. કહોને. ૮
જેના વિરહતણે હેવાલ, તેનિપર વ્હાલ;
નથી તે હાલ, યોગ્ય તે વા.....રી. કહોને. ૯

થયું ભક્તિથકી આ કામ, કાવ્ય મુદ્દામ;
 રચાવ્યું શામ, ઉર્મિ અવતા.....રી. કહોને. ૧૦
 આશ્યો ઉર્મિમાંહી પ્યાર, વિરહ નિરધાર,
 તેતણો સાર, ઉતાર્યોંકા.....રી. કહોને. ૧૧
 મ્હારી ભેટ લેવાને પાત્ર, માતૃશ્રી માત્ર;
 સ્વિકારે વાત લખી દુઃખીયા.....રી. કહોને. ૧૨
 હશે રચનામાં નહિં માલ, આણિને વ્હાલ;
 કરી વટ ખ્યાલ, થશે ઉપકા.....રી. કહોને. ૧૩
 સુત માતા રે'વા સ્થાઈ, હું જોષાભાઈ;
 પોથિ કર સ્હાઈ, ચર્ણુ ધરૂં પ્યા.....રી. કહોને. ૧૪
 કરો પોથીંતણો સ્વિકાર, સુણે સરકાર;
 વાંચે નરનાર, થાઉં આભા.....રી. કહોને. ૧૫

લિ.

સ્વદેશપ્રેમી રાજભક્ત.

આ. ન. સે.

મજમુંદાર

જોષાભાઈ લાલાજી દેશાઈ.

પ્રસ્તાવના.

સંવત ૧૯૩૯ ના શુભ વર્ષમાં સ્વ. યુવરાજશ્રી કર્તે-
 સિંહરાવના જન્મ નિમિત્તે લખાયેલા 'પુત્રોત્સવ' ના લેખકને
 તે લઘુ કાવ્ય લખતી વખતે શ્વપ્ને પણ સંકલ્પ નહીં હતો.
 કે તેજ યશસ્વી કુમારનો મરણાત્મક હતભાગ્ય લખ પ્રસંગ-
 વાનું તેના નશીબમાં નિર્મીત હશે ! પણ દૈવગતિ સર્વથા
 નિરંકુશ હોઇ અનિર્વચનીય છે એ સુપ્રસિદ્ધ વાત છે. યથા-
 ર્થજ કહ્યું છે કે:—'સર્વકલામગવતી ભવિતવ્યતૈવ' એક
 ઇંગ્રેજ કવિએ પણ આની આજ વાતનો અનુવાદ કરતાં
 લખ્યું છે કે—

"The economy of Heaven is dark,
 The wisest clerks have missed the mark"
 તાત્પર્યેકે મનુષ્ય એક ધારે છે અને પ્રભુ ખીણું ધારે છે,
 અર્થાત્ ઇશ્વરેચ્છા વિપરીત થયેલા મનુષ્ય સંકલ્પમાત્ર મિથ્યા
 છે અને પરિણામે દુઃખકારક થઇ પડે છે. ત્યારે અહીં એક
 સ્વાભાવિક પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે જ્યારે આમ છે ત્યારે મનુષ્યે
 સંકલ્પ ન કરવા ? અને સંકલ્પાધીનકૃતિ હોવાથી કાર્ય કર-
 વાનું શું કંઇ રહેજ નહીં ? પણ ઇશ્વરેચ્છા અનુકૂળ કરેલા
 સંકલ્પો ફળીભૂત થાય છે એમ ઉપર સ્વનિત કરવામાંજ આ
 શંકાનો ઉત્તર છે એ વિચારવાનું પ્રાગજન જોઇ શકશે. પણ
 હજી એક પ્રશ્ન રહે છે કે ઇશ્વરેચ્છા અમુક સમયે વા પ્રસંગે
 શું હશે તે જાણવાનું સાધન શું ? તો પ્રચુત્તર એટલેજ છે
 કે હિંદુઓને તો વેદ અને વૈદિકશાસ્ત્રવિહિત વિધિવચનો
 અને ખીજા મનુષ્યોને સ્વસ્વધર્મપ્રતિપાદિત આજ્ઞાવાચક
 વચનો, હિંદુમાત્રને માટે તો પરમાત્માએ પોતાની અનુકૂળ

તેમજ પ્રતિફલ ઇચ્છાઓ ફલસહિત વેદવૈદિક ગ્રંથોદ્ધારા સા-
ક્ષાત્ વા પરંપરયા સૂચિત કરેલી છે અને તદનુકૂલ વા પ્રતિ-
ફલ આચરનારાઓને તે તે ફલની પ્રતીતિઓ પણ થયેલી છે
એથી ઉપર લખેલી વાત વધારે સુદૃઢ થાય છે. પણ વેદ-
આદિ આચાર વિચાર કરનારા હિંદુઓને માટે તો સર્વથા તે
દાર બંધ છે અને કરોળીઓ જેમ પોતાનીજ નિર્માણ કરેલી
બાળમાં ગુંચાઈ મરે તેમ ગુંચાઈ મરવાનું છે. તેમને પોતાની
બુદ્ધિ ઉપર છેવટે પાછા પડવું પડે છે અને બુદ્ધિની પરિચ્છિ-
ન્નતા કોના બાળુવામાં નથી ? તેમ બુદ્ધિ અનુવિદ્ધ તત્વ સ-
ર્વથા સાપેક્ષ હોઈ એકદેશી હોય છે. તાત્પર્ય કે તે તત્વજ
હોવું નથી. જે એક જાણને તત્વરૂપે જાણાય છે તેજ બીજા
જાણને અતત્વરૂપે જાણાય છે આથી બુદ્ધિથી ગોઠવેલા સંક-
લ્પો અને તદનુકૂલ આચારો એકદેશી હોઈ પરિણામે કરો-
ળીયાની ગતિમાં માણસને લાવી મુકે છે. આમાંથી બચવાનો
માર્ગ એટલોજ છે કે બુદ્ધિનો સ્થાને અને સ્વક્ષેત્રમાં ઉપયોગ
કરવો. શ્રુતિ સ્મૃતિદ્વારા સૂચિત આચાર વિચારો ઉપર પ્રથ-
મતઃ શ્રદ્ધા રાખી તેના ઉપર મનન કરવું એટલે બુદ્ધિમાં તે
આરંભ થાય એને માટે યતન વાન થવું અને ત્યાર પછી
એને કૃતિમાં મુકવું. બુદ્ધિનો ઉપયોગ આથી સ્પષ્ટ મનમાં
થયો. આ બધાનો ટુંકો અર્થ એટલોજ નીકળશે, અને
જે સમસ્ત ગીતાશાસ્ત્રનું જીવાતુભૂત રહસ્ય છે કે-
'જે કંઈ ભાવિ પ્રાપ્ત થાય તેમાં રાગદ્વેષવિના સંતુષ્ટ રહેવું
અને કર્તવ્યશ્રિષ્ટ ન થવું.' આજ મનુષ્યમાત્રનું મુખ્ય કર્તવ્ય
હરે છે. આમાંજ પ્રારબ્ધ અને પુરૂષપ્રયત્નની દીર્ઘસુત્રી
તકરારનો નીવેડો છે. ફલપરત્વે અદૃષ્ટ-પ્રારબ્ધ-નશીબ
જે કંઈ કહે તે અને કર્તવ્યપરત્વે પ્રયત્ન-ઉદ્દોગ-કૃતિ-પુર-
પાર્થ જે કંઈ કહે તે. આમ માન્યાથીજ સંસારસાગર સેહે-
લથી તે ગમે તેવો અપાર અને અગાધ હોવા છતાં પણ
તરી જવાય એવું છે. આજ માન્યતાએ વિવેકી પુરૂષો સં-

સારમાં સુખરૂપજીવન ગાળે છે. આવાજ વિચારની દૃઢતાથી ગમે તેવા કષ્ટદાયી પ્રસંગમાં પણ મનુષ્યને ધૈર્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને ભાવિની ઉપેક્ષાપૂર્વક-જનશે ભાવિને માટે તે બહુ કટિ ન હોય તેમ પોતાની કર્તવ્યનૌકાને મહોદધિના જલમાં ઝાકાવે છે અને પરિણામે સુખરૂપ પેલેપાર જઈ કૃતકૃત્ય થાય છે. સનાતન ધર્માવલંબીઓને તો અનિષ્ટ ભાવિની સામે આ એક મોટું પ્રતીકારનું સાધન છે. શુષ્ક વા કેવળ બુદ્ધિવાદીઓના આવા પ્રસંગમાં શા હાજ થાય છે તે ઉપર સુચય્યું છે અને સૂક્ષ્મદર્શીઓને પ્રત્યક્ષ અનુભવદ્વારા સિદ્ધ પણ હશે !

પ્રસ્તુત લેખના આવિર્ભાવમાં અનેક કારણો છે. એક તો આ લેખક આ રાજ્યનો વતની છે. એક વા અનેક રીતે તેને આ રાજ્ય સાથે સંબંધ છે તેથી આવા પ્રસંગમાં પોતાના મલિકને યથાશક્તિ આશ્વાસન આપવું એ એને કર્તવ્યરૂપે જણાયું. બીજું આ દારણ પ્રસંગમાં અનેક સાક્ષરોએ અને કવિરાજોએ પોતાના ઉદ્ગારો કહાડેલા અને કવનો કવેલાં તે આ લેખકના હૃદયમાં સ્તબ્ધીભૂત થઈ રહેલા શોકને વહેવરાવવામાં ઉદ્દ્યોધક સામગ્રીરૂપ થઈ પણ એટલુંજ નહીં પણ લેખકના સહવાસમાં આવેલા સ્નેહી સંબંધી અને તેણે રચેલાં કાવ્યપુસ્તકોના વાંચક અનુભવીઓની આ પ્રસંગે કંઈક લખવા સુચના પણ થયાથી પરિણામ એ આવ્યું કે શમીવૃક્ષના કાટરમાં રહેલા અખીની પેઠે અંતરમાં ધગધગી રહેલો શોક—‘શોકઃ શ્લોકતાંગતઃ’ એ મહાકવિ વાલ્મીકિની ઉક્તિ અનુસાર આ લઘુ લેખરૂપે બહાર વહ્યો અને હૃદયનો ભાર કાંઈક ઓછો થયો.

પ્રસ્તુત લેખના મુખ્ય ત્રણ વિભાગ કહેવા છે (અનુક્રમણિકા જોવાથી જણાશે) પ્રથમ ભાગમાં રણવીર નામદાર યુવરાજશ્રીનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર આપવામાં આવ્યું છે (જેમાં ભરતચંદ્ર માંહેનાં ક્ષેત્ર-ધામ ઇત્યાદિનું અને ગુજરા-

તનું તેમજ તે માંહેના કવિ-અંથકાર ઇલાદિનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે.) દ્વિતીય ભાગમાં આ દુષ્ટ પ્રસંગનિમિત્તક વિરહોદ્ધારો સંગ્રહાય છે (જેમાં શ્રી યુવરાજની ઉત્તરક્રિયા ઇલાદિ પ્રસંગ છે) અને તૃતીય ભાગમાં વાંચક લેખક ઉભયના શોકશમનાર્થ યથ્શક્તિ યથામતિ વસ્તુસ્થિતિના યથાર્થ દર્શન પ્રદર્શનપૂર્વક અનાદિકાલથી ચાલતી આવેલી વેદવિહિત પૃથાનુસાર સરલ પણ યોગ્યક પદોમાં ભગવચ્ચિંતન કરવામાં આવ્યું છે કારણ ભગવચ્ચિંતન આ પણ એક શોકશમનનો માર્ગ છે. એ ચિંતનમાં ગર્ભિત રીતે ઉપર સૂચવેલી મનુષ્યબુદ્ધિની મર્યાદા અને તેમાંથી ઉગરવાનો ઉપાય સૂચવવામાં આવ્યો છે. અનેક રીતની વ્યવસાયમાં આ શોકપ્રસંગે લેખકે અવકાશ લેઈ આ વિરહજનક સ્થાન (વડોદરા) માં વસીને પુસ્તકત્વરાથી પ્રસિદ્ધ થવા માટે કાવ્ય રચના કરી છે તેજ પ્રમાણે અલ્પ સમયમાં તે પ્રકટ થયું હોત પરંતુ સ્વર્ગવાસી યુવરાજ શ્રી કૃત્તેસિંહરાવની છબી પુસ્તકમાં મુકવા દેટલાક સજ્જનોની સુચના થયાથી પુસ્તક મુદ્રાંકિત થયા પછીથી છબીઓ કરાવી મંગાવતાં કાલ વ્યતીત થવાને લીધેજ પુસ્તક પ્રસિદ્ધિમાં આવતાં વિલંબ થયો છે. આ પુસ્તકનો કર્તા વિદ્વાન પંકિતનો અથવા પ્રસિદ્ધિમાં આવેલો અંથકાર કે કવિ નથી છતાં તેણે આ “યુવરાજ વિરહ” નું લઘુ પુસ્તક લખી પ્રસિદ્ધ કરવા હિંમત ધરી છે તો હંસક્ષીર ન્યાયે આ લઘુ લેખમાંથી કાંઈને કાંઈ વાંચવા વિચારવાનું પ્રાપ્ત થશે અને તેમાંથી કાંઈ ઇષ્ટ આશ્વાસન મળશે તો લઘુ લેખનો મુખ્ય પણ કેવલ સલાવલંબી લેખક કૃતકૃત્ય થશે. તથાસ્તુ !

વીરક્ષેત્ર.

રાજ્યભક્ત.

આશ્વિન પૂર્ણિમા.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ..

૧ શાંતિસ્તવન.	૧
૨ યુવરાજ શ્રી કૃતેસિંહરાવનું જીવન.	૨-૩૨
(અ) ભરતખંડમાંનાં ક્ષેત્ર ધામ ઇત્યાદિનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.	૩-૬
(આ) ગુજરાતનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.	૭-૮
(ઇ) ગુજરાતના કવિ-ગ્રંથકાર.	૯-૧૦
(ઈ) અધિકારી શ્રીમાન અને સંભાવિત ગૃહસ્થો	૧૧-૧૩
(ઉ) ગુજરાતનાં સંસ્થાનનો સાર.	૧૪
(ઊ) દેશહિતેચ્છુ અને વીર પુરૂષો.	૧૫
(એ) વડોદરાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.	૧૬-૨૩
(ઐ) શ્રી સયાજી ગુણોદ્યાન....	૨૪-૨૫
(ઓ) શ્રી કૃતેસિંહરાવ જન્મવૃત્તાંત.	૨૬
(ઔ) યુવરાજશ્રીનો વિદ્યાભ્યાસ.	૨૭
(અ) યુવરાજનો ગૃહસ્થાશ્રમ અને ગુણુ આપડ.	૨૮-૩૧
(અ:) યુવરાજનો મંદવાડ.	૩૨-૩૫
(ક) વ્યાધિ જવા કરેલા ધાર્મિક ઉપાય...	૩૬
(ખ) ત્રિપુરાસીસ્તવન.	૩૬-૩૭
(ગ) પ્રજા આશીર્વાચન	૩૭-૩૮
(ઘ) અંબિકાની આરાધના.	૩૮-૪૧
(ઙ) સુખશાંતિ માટે ક્રીયા અને કાળજી...	૪૨-૪૩
(ચ) ઇશ્વરેચ્છા બ્રહ્મવાન છે.....	૪૩-૪૫
(છ) ભયંકર સ્થિતિ.	૪૫-૪૬

૩ યુવરાજનો દેહાંત. ...	૪૬-૪૭
(અ) શ્રીમંતનો શોકજનક કલેશ ...	૪૮
(આ) પદ્માવતિનો વિલાપ. ...	૪૯-૫૦
(ઇ) મહારાણી શ્રી ચીમનાંબાઇનું રદન...	૫૧-૫૨
(ઇ) બહેનનો બળાપો. ...	૫૩-૫૪
(ઉ) મિત્રાની મુઝવણ. ...	૫૬-૫૮
(ડી) બંધના બોલ... ...	૫૯
(એ) પ્રજાનો પોકાર. ...	૬૦-૬૨
(ઐ) કુરકાળનો કાપ. ...	૬૩-૬૪
(ઓ) સમયની સમજણ. ...	૬૫-૬૬
(ઔ) પુરવનિતાઓની વાણી...	૬૭-૬૮
(અ) ગોવિંદની ગતિ ન્યારી છે. ...	૬૯-૭૦
(અ:) વિધવાની સ્થિતિ. ...	૭૦-૭૨
(ક) યુવરાજના મરણથી શહેરની સ્થિતિ...	૭૨-૭૪
(ખ) રાજપ્રેજની દુઃખી દશા. ...	૭૪-૭૫
(ગ) મહાજનનો શોક અને હડતાલ ...	૭૫-૭૬
(ધ) માઠા સમાચારથી પ્રજાજનનું રાજમેહેલમાં આગમન. ...	૭૭
(ડ) રાજમેહેલમાં મૃત રાજકુમાર. ...	૭૭-૭૮
(ચ) પદ્માવતિની પછાડ. ...	૭૯-૮૦
(છ) મૃત શરીરની સ્વારી ...	૮૧-૮૪
(જ) સ્વાસ્થી થયેલો શોક. ...	૮૫-૮૬
(ઝ) સમશાનનો સંતાપ. ...	૮૭-૮૮
(ઞ) સમશાનવિરાગ...	૮૮-૮૯
(ટ) કાળને ધિક્કાર...	૮૯-૯૨
(ઠ) દેવને હપકો. ...	૯૩
(ડ) શબને સલામી...	૯૩
(ઢ) ડાઘ વેગ્યા પછી દિલાસો. ...	૯૪

(શુ) પ્રેમની પીડા વિષે.	૯૫-૯૭
(ત) હિતેન્દ્રુનો ઉદ્ગાર.	૯૮-૯૯
(થ) દહનક્રીયા પછી રાજા પ્રજાએ પાળેલો શોક. ૧૦૦-૧૦૨	
(દ) આત્માના શ્રેયનો ઉપાય... ..	૧૦૩-૧૦૪
(ધ) મુખ્યાર્થમાં શોક	૧૦૪
(ન) દિલાસાનો દરબાર	૧૦૫
(પ) શેહેરમાં શોકની સભા.	૧૦૫
(ફ) તાર અને પત્રોથી દિલાસો.	૧૦૬-૧૦૭
(બ) પુસ્તક કર્તાનો શ્રીમંતમહારાજ સા- હેબને દિલાસા પત્ર	૧૦૮-૧૧૩
(ભ) દામનો અધડો... ..	૧૧૪-૧૧૭
(મ) બહારની પ્રજાએ કીધેલો શોક.	૧૧૮-૧૧૯
(ય) રાજ્યવંશીનો દિલાસો.	૧૨૦
(ર) શ્રીયુવરાજની ઉત્તરક્રીયા અને પુન્યદાન. ૧૨૦-૧૨૨	
(લ) હિંસાનો અટકાવ અને લોકલાગણી. ૧૨૨-૧૨૩	
(વ) દુઃખવટાનો દરબાર.	૧૨૪-૧૨૫
(શ) પુન્યદાનના પૈસાની વ્યવસ્થા	૧૨૬
(પ) ચાતકપ્રતિ ઉક્તિ.	૧૨૬
(સ) ચક્રોરપ્રતિ ઉક્તિ	૧૨૭
(હ) દાદુરપ્રતિ ઉક્તિ.	૧૨૭
(ળ) મયુરપ્રતિ ઉક્તિ.	૧૨૮
(ક્ષ) ચક્રવાચકની પ્રતિ ઉક્તિ... ..	૧૨૮-૧૨૯
(ઝ) ચક્રવાકનો ઉત્તર.	૧૩૦
(અ) પ્રેમદાનો પરિણામ.	૧૩૧-૧૩૩
૪ પુત્ર મહિમા.	૧૩૩-૧૪૦
૫ પુત્ર મરણનો ધા કદી રૂઝતો નથી.	૧૪૧-૧૪૨
૬ દામના અધડાની સલાહશાંતિ.... ..	૧૪૩-૧૪૪

૭ (ભગવાચ્યત્વન)દુઃખીએ પ્રભુનો પાડ માનવા વિષે.	૧૪૫-૧૪૬
(અ) દુઃખકારક પ્રીતિને વશ ન થવા વિષે.	૧૪૭
(આ) અવતરે છે તેજ મરે છે.	૧૪૮-૧૪૯
(ઇ) ભાવી મિથ્યા થતું નથી... ..	૧૫૦-૧૫૨
(ઈ) નામ ધર્યું તેનો નાશ છે.	૧૫૩
(ઉ) મનને ઠપકો.	૧૫૪-૧૫૫
(ઊ) જંગલમાં આપણું શું છે.	૧૫૬
(એ) આત્મા અમર છે.	૧૫૭
(ઐ) સુખ દુઃખ વારા ફરતી આવે છે...	૧૫૮
(ઓ) સુખ દુઃખ એ મનુષ્ય કર્મનાં ફળ છે	૧૫૯
(ઔ) સુખ દુઃખનો હર્ષ શોક ન કરવો...	૧૫૯
(અ) દુઃખ સમયે ધૈર્ય ધરવા વિષે.	૧૬૦-૧૬૨
(અ:) સુખનો વિચાર કરવા મનને શિક્ષા...	૧૬૨
(ક) શાંતિમાંજ સુખ છે.	૧૬૩-૧૬૪
(ખ) શ્રીહરિજ સાચા સંબંધી છે.	૧૬૫
(ગ) સંસારમાં પચી રહેલાને મુગ્ધોધ.	૧૬૬
(ઘ) હઠિ ભજવાનો ઉપદેશ....	૧૬૭
(ઙ) પરોપકાર કરવા મનને સુખેવ.	૧૬૮
(ચ) નિયંતા સર્વથી ન્યારો છે.	૧૬૯-૧૭૩
(છ) કીર્તિ સદા અમર છે.	૧૭૪-૧૭૬
(જ) પ્રાણી ઉગારવા પ્રભુ સમર્થ છે.	૧૭૭
૮ પ્રતાપસિંહને આશીર્વાદ.	૧૭૮
૯ ઉપસંહાર.	૧૭૯-૧૮૦

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	વિષય.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૮	યુવરાજશ્રી કૃતોત્સાહરાવનું જીવન.	૨૬	વણાણાઓ	વખણાઓ.
૯	(ઇ) યુજરાતના કવિ અંથકાર	૧૬	ખાળાશંકર	ખાળાશંકર
૧૦	"	૧૧	વૃજભૂલુદાસ	વૃજભૂમલુદાસ
૧૦	"	૨૧	રણછોડ	રણછોડજી
૧૧	"	૨૭	દેવાશ્રીયી	દેવાશ્રી
૧૫	(ગ) દેશહિતેચ્છુ અને વીરપુરુષો.	૧૫	પંહિતો	પંડીતો.
૧૫	"	૨૦	શેવા	સેવા.
૨૨	(એ) વડોદરાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન	૨૮	ઉસ્તાદ	ઉસ્તાદ.
૩૪	(અ:) યુવરાજનો મંદવાડ	૧૧	ધડા	ધડી.
૩૯	(ધ) આંબિકાની આરાધના	૮	દેવી	દેવી.
૫૧	(ઇ) મહારાણીશ્રી ચીમનાંજીનું રૂદનરર	૬૭	હજર	હજર.
૫૨	"	૧૦	શેવક	સેવક.
"	"	૨૩	શ્રીમંતે	શ્રીમંતે.
૫૮	(ઉ) મિત્રોની મુજવણ.	૯	કારચે	કરિચે
૬૨	(એ) પ્રજાનો પોકાર	૧૧	૨	કુર
૭૦	(અં) ગોવિંદની ગતિ ન્યારીછે	૮	સપટાયા	મલટાયા
૯૬	(શુ) પ્રેમની પીડા વિષે	૨૪	દીલદીર	દીલગીર
૯૭	"	૧૬	છોડયા	દોડ્યા
૧૦૭	(ક) તાર અને પત્રોથી દિલાસો	૧૩	તણાં	તણો
૧૧૦	(ખ) પુસ્તક કર્તાનો શ્રીમંત મ.			
	હારાજ સાહેબને દિલાસાપત્ર	૩	અર્ચાને	અર્ચાને
૧૧૮	(મ) બહારની પ્રજાએ કાઠિલોશોકર	૪	લાગુંછે	લાગ્યુંછે
૧૨૭	(સ) ચક્રો પ્રતિષ્ઠિત. (શાઈલુપિઠીડિતવૃત્ત છે)			
૧૩૩	(અ) પ્રેમદાનો પરિતાપ	૨૪	દુઃખી છે	દુઃખી

૧૩૫	પુત્ર મહિમા	૧૫	યુવાનાશ્વ	યુવનાશ્વ
૧૩૯	"	૨૬	હહરની	હહરની
૧૪૨	પુત્ર મરણનો ધા કદી રૂઝતો નથી. ૭	સાથી	સાથી	
૧૪૨	"	૨૦	સાંસા	સાંસા
૧૪૩	"	૨૪	જમકરેછે	જમકરેછે.
૧૪૪	દ્રામના ઝઘડાની સલાહ શાંતિ	૫ દિવસ	દિવસ	
૧૪૪	"	૭ હસે	હસે	
૧૪૮ (અ)	દુઃખકારક પ્રીતિને વશ ન			
	થવા વિષે.	૨ કરતાં	કરતાં	
૧૫૦ (આ)	અવતરેછે તેજ મરે છે.	૨૨ બંધાયે	બંધાયે	
૧૫૨ (ઈ)	ભાવી મિથ્યા થતું નથી.	૨ જીવા	જીવા	
૧૫૭ (એ)	આત્મા અમર છે.	૨૩ માત્ર	આત્મા	
૧૬૨ (અ)	દુઃખ સમયે ધૈર્યધરવા વિષે	૫ દરસાવે	દરસાવે	
૧૬૨ (અઃ)	સુખનો વિચાર કરવા મ-			
	નને શિક્ષા.	૧૯ મહીં	નહીં	
૧૬૪ (ક)	શાંતિમાંજ સુખ છે.	૪ મેરાર	મેરાર	
૧૬૬ (ગ)	સંસારમાં પચી રહેલાને			
	સુખોધ	૧૯ રંશે	રંશે	
૧૬૮ (ડ)	પરોપકારકર વામનને સુખોધ	૧૪ રહાર	રહાર	
૧૬૯	"	૬ પકાયાં	પકાયાં	
૧૭૦ (ચ)	નિયંતા સર્વથી ન્યારેછે.	૭ સાનંદશ્ર્વર્થ	સાનંદશ્ર્વર્થ	
૧૭૨	"	૨૩ બજ	બજ	
૧૭૬ (છ)	કીર્તિસદા અમર છે	૯ માનવાતા	માનવાતા	
૧૭૭ (જ)	પ્રાણી ઉગારવા પ્રભુ			
	સમર્થ છે.	૮ સમર્થને	સમર્થછે	
૧૮૦	ઉપસંહાર	૧૭ એવાં પ્રાંતનું	એવાં પ્રાંતનું	

जन्म । युवराजश्री । स्वर्गवास
संवत् १९३८. । द्वितेसिंदराय । संवत् १९६४.

* શાંતિસ્તવન.

૫૬.

(બિહાગ)

ધ્યાને વિનંતી ધરો—કૃપાલુ ધ્યાને વિનંતી ધરો—ટેક.
વિનતી કરું નમિ તવ પદપંકજ, આશ્રય જાણી ખરો;
એ આશ્રય પ્રભુ આપપ્રતાપે,^૨ નિશ્ચય^૩ લેવા કર્યો.—કૃં ૧
નિશ્ચય કાઘો પ્રીતિ દુઃખ^૪ દીકું ગ્રાહક નારી નરો;
શોક શમે જે ખસે મોહ^૫ માયા, ખસવા સુખોધ ભર્યો^૬—કૃં ૨

* વિરહપોથીના આરંભમાં પણ પ્રભુસ્તવન તો કર-
વુંજ જોઈએ એમ મહારો તો વિચાર અને નિશ્ચય હતોજ, તેમાં
વળી કોઈ મહારા વિદ્વાન સ્નેહીએ સુચના કરી કે શાંતિ માટે
સ્તવન પણ કરજીયારસના રાગમાંજ રચો. વિચાર કરતાં ઉપ-
રનો બિહાગ રાગ અમને ઠીક જણાયો. જે કે ગાવા સાંભળ-
વાનો મહાવરો અને શોખ નહીં હોય તેને ઠીક નહીં લાગે
પરંતુ રસ રાગના જાણુ અને ગ્રાહકો હજી ધણા છે અને પ્રતિ
દિવસે થતા જાય છે તેથી તેમને સંતોષ થશે. ૧. સાચો
આશ્રય શ્રી હરિનોજ છે. ૨ શક્તિ અથવા કરજીયા પણ આ
ઠેકાણે જાણુવી. ૩ નક્કી કર્યું કે આપનોજ આશ્રય લેવો.
૪ પ્રીતિનું દુઃખ દીકું અથવા કેટલાંક સ્ત્રી પુરૂષને પ્રીતિથી
પિડાતાં દેખી તેવાં ગ્રાહકો માટે આપનો આશ્રય લીધો. ૫.
મોહ=આશક્તિ અને માયા=પ્રેમ અથવા સ્નેહ ખસે તો દુઃખ
અથવા શોક શમે. ૬ ભરી કાઢ્યો અથવા દાખલ કર્યો (પુ-

૧. યોધ ભર્યો^૭ પણ પુસ્તક માંહી, પાત્ર નહીં પામરો;
 ૮ પાત્ર કરીને માનવ જનનો મોહ વિપત્તિ હરો— કૃં ૩
 હરિને વિપત્તિ અહિક^{૧૦} સહુની દોષ સદા વિસરો;
 દોષ ભુલીને નિત્યને માટે, છો ^{૧૧}વળી બેલી હરો— કૃં ૪
 બેલી થઈ પ્રભુ જે કરવાનું તે મનને ઉચ્ચરો;
 તેને કહી સદ્માર્ગે બતાવો મન ^{૧૨}મનમાં ઊતરો— કૃં ૫
 વિરહી વિયોગી માતપિતા સ્ત્રી, સ્નેહી સંબંધી ^{૧૩}ધરો;
 શાંત કરો તન^{૧૪} તેમનું અંતર જેઠમ કાર્ય કરો.— કૃં ૬

*યુવરાજ શ્રી કૃત્તેસિંહરાવનું જીવનચરિત્ર. કવિત.

મૃત્યુલોકમાંહી અતિ માનવંત ને પુનીત,
આઘથી ભરતખંડ પ્રખ્યાત પુરાણમાં;

સ્તકમાં યોધ પણ છે.) ૭ યોધ ભર્યો છે ખરો પણ જ્યારે
 સમજનાર કે માનનાર નહીં હોય ત્યારે તો પુસ્તકમાંજ રહેશે.
 ૮ ગરીબો (પાત્ર નહીં તેને પામર જીવ ગણ્યા છે કારણ જ્ઞાન
 ભક્તિ સદ્ભાગીનેજ મળે છે.) ૯ પાત્ર ન હોય તેને પાત્ર કરી
 મોહથી થતી વિપત્તિને હરો. ૧૦ અહીંની વિપત્તિ. ૧૧ બેલી
 તો છોજ પણ વધારે થાઓ. ૧૨ મનના પણ મનમાં ઊતરો.
 ૧૩ ધરનું બહુ વચન. ૧૪ શરીર અથવા પ્રજા.

* યુવરાજનું જીવન તેમનું યુવાવસ્થામાંજ અને તેમાં
 વળી તે અવસ્થાની શરૂઆતમાંજ એટલે પચ્ચીસ વર્ષમાંજ
 દૈવેચ્છાએ પુર્ણ થવાથી જે જે ઉત્તમ કાર્યો તેમને સ્વહસ્તે
 થવાની પ્રજાએ આશા રાખી હતી કે રાખી હશે તે અસ્ત
 થઈ છે, તેથી આ જીવનચરિત્રમાં તે ઉછર્યા ત્યારથી આજ

ભક્તિ જ્ઞાન યોગનીતિ પ્રીતિ કર્મકાંડ રીતિ,
ભીતિ ભગવંતતણી જ્યાં નથી અન્નભુમાં;
આચાર વિચાર વ્યવહાર ને અઢાર વર્ણ,
નિવાસ કરે છે દીપ્તો-ભિન્ન ભિન્ન વાણુમાં;
જેની પાંડિતાઈના પ્રતાપથકી વિલાયત,
જર્મની આદીક દેશ આવિયા પ્રમાણુમાં. ૧

૩૫ મુનિ યોગી વૈષ્ણ ગણુક ને અંચકાર,
શીલ્પ જાણનાર વસે ભાત ભાત કામના;
કારીગર હુન્નરીઓ હજીયે હયાત જહાં,
ગવાય છે ગુણુ પુજ્ય ભાવે કૃષ્ણ રામના;
ભક્તનાં ચરિત્ર જહાં ભાવથી વંચાઈ રહ્યાં,
રક્ષણુ કરે છે જેતું ધણી ચાર ધામના;
ક્ષેત્ર જ્યાં પવિત્ર, સમ પુરીઓની સુંદરતા,
પુરે છે જે જેટલાઈ પુરી મન કામના. ૨

જે ભરતખંડ માંહી ભાવે વસી બાગીરથી,
યમુના ગોદાવરી છે સિંધુ ને સરસ્વતિ;
કાવેરી, નર્મદા કૃષ્ણા મહા ને ચંબલ ભીમા,
સરથુ પુણ્યાં ને મહી બદ્રા છે ભોગાવતી;
વિશ્રામ વિરામતણાં જહાં સ્થળ સુંદર છે,
વન હિપવન શોભી રહ્યાં છે જહાં અતિ;

સુધીનીજ કારકીર્દિ આવવાથી તેના વિસ્તાર થઈ શક્યો નથી
પણુ એ જ્ઞાને અથવા તેને શોભાવવાને ટુંકમાં ભરતખંડમાં
થયેલા રાજ-૩૫ મુનિયો. પવિત્ર સ્થાનો-તિર્થો અને ધામો
તથા નદિ, પર્વતો અને સતિઓ આદિ આર્યભુમીને શો-
ભાવનારતું વર્ણન કરી સંબંધ મેળવી યુવરાજશ્રીતું
જીવનચરિત્ર યથામતિ લખ્યું છે.

હિમાલય આશુ ગીરીનાર ૧પાવો પ્રસિદ્ધ છે,
નીપજે છે જહાં ભાર અદાર વનસ્પતિ. ૩

સુંદીર નિર્મળ નીર ભયાં જ્યાં સરોવર છે,
કારીગરી પમાડે છે મોહ ૨કુદરતની;
પાપાણુના પ્હાડ ભિન્ન ભિન્ન રંગદાર જહાં,
ખનીજની ખાણ મળે ન્યૂનતા ન છતની;
પુષ્પને સુગંધી માટે પ્રથમ પંક્તિએ જેહ,
મંદુર મેવા નીપજે વસ્તુ ૩રતરતની;
પરમ પવિત્ર જેમાં સ્થાન છે સમાધી યોગ્ય,
ભાવના કરે છે દેવ વસવા ૪ભરતની. ૪

દ્વિલિપ નદ્ધપ નળ હરીશ્વંર ભગીરથ,
દશરથરાય રામકૃષ્ણ જ્યાં થઈ ગયા;
પાંડવ કૌરવ જેવા નીપજ્યા પ્રતાપવંત,
રાની બ્રહ્મચારી ૫ભિષ્મ ભારતમાંહી થયા,
પૃથ્વીને પ્રતાપ સિદ્ધરાજ જ્યાં હમીર થયો;
થયા વીર ધીર જેહ ખંડમાં દીપી રહ્યા;
શાલીવાહન વિક્રમ જેમાં થયા શકકાર,
જેઠમ કુશળતામાં અન્ય દેશ છે કયા ? ૫
જે ભરતખંડમાંહી વિશ્વામિત્ર ને વશિષ્ઠ,
ભારદ્વાજ ભૃગુ ધૌમ્ય કદંભ અત્રી હતા;

૧ પાવાગઢ (પાવાગઢ ઉપર પણ ઘણીજ વનસ્પતિ
થાય છે અને ગઢ જેવા યોગ્ય છે.) ૨ ઇશ્વરી કારીગરી. (વાદ-
જોનાના રંગ ઘેરંગી દેખાવ—મંદસીતળ અને સુગંધીદાર પવન
અને એવી ખીજ અનેક ચમત્કૃતિ અથવા સૃષ્ટિસૌંદર્યતા).
૩ રતુ રતુની. ૪ દેવતાઓ પણ ભરતખંડમાં આવીને વસવા
ધૃષ્ટા કરે છે એવો પવિત્ર અને સુંદીરતાવાળો દેશ છે. ૫ ભિ-
ષ્મપિતામહ. ૬ શકના વર્તાવનાર અથવા શક ચલાવનાર થયા.

માકંડ મુદ્ગલ મુનીચ્ચવન શૌનક શક,
 ગૌતમ જૈમિની મુચ્ચકુંદ જહાં શોભતાઃ
 દધીચી જેવા દયાલ પાતંજલ ને કપીલ,
 જળખાલિ ને જમદગ્નિ પરાશર ઓપતા;
 મનુ યાજ્ઞવલ્કય જેવા થઇ ગયા ૧ સ્મૃતિકર,
 વખાણે ૨ વિદેશીજન આજે જેની વિદ્વતા. ૬
 નીપજ્યા જે સ્થાનમાંહી મહામુની વેદવ્યાસ !
 અવતાર જેહ નારાયણનો ગણાય છે;
 ચારે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવા જણાવ્યો માર્ગ,
 પુરાણ અઢાર જોઇ આશ્ચર્ય પમાય છે;
 ભગવદ્ ગીતા જ્ઞાનભક્તિ આદિ ૩ મહોદધી,
 વિદેશિયો વહાલ થકી જેમાં નિત્ય ૪ ન્હાય છે;
 એ પ્રતાપ વ્યાસતણો જે થયા ભરતમાંહિ,
 જેઠમ વાલ્મિકિ કવિ ભારતે લખાય છે. ૭
 તારા સતિ દમયંતી અહલ્યા ને સુલોચના,
 અનુસુયા સીતા કુંતા દ્રૌપદી અરંધતિ;
 ગાંધારી સુકન્યા દેવદૂતિ સતી મંદોદરી,
 કૌશલ્યા ગાંગી મૈત્રેયી સત્યવતી રેવતી,
 ઉર્મિલા ઉપા યશોદા, દેવકી સુભદ્રા સતિ,
 સાવીત્રી રુકિમણી શાકુન્તલા જ્યાં થઇ હતી;

૧ સ્મૃતિઓ રચનાર (મનુસ્મૃતિ—યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ અને પારાશર સ્મૃતિઓ સ્મૃતિ એ અગાધ બુદ્ધિથીજ રચાઇ છે તાત્પર્ય કે ભરતખંડમાં આવા બુદ્ધિશાળા હતા. ૨ ઇંગ્રેજો ઈસાહી વિદેશવાળા પણ ભરતખંડના અગળના વિદ્વાનોનાં વખાણ કરે છે. ૩ મહાસાગર. ૪ જ્ઞાન સાગરમાં ન્હાય છે—જ્ઞાન લે છે. ભરતખંડમાં રચાયતું ભગવદ્ગીતાનું પુસ્તક સર્વ દેશોને માન્ય છે.

ગિરિમ્મના ગાય ગુણ ઉત્તરાની ઓળખ છે,
જે ભરતખંડમાંહી ઉત્તમ કરી કૃતિ. ૮

દીનનો દયાલ અને પામરનો પ્રતિપાલ,
કપટનો કાલ^૧ દુઃખભંજન થઈ ગયો !

જેવો^૨ વિરધીર તેવો પંડીતને પોષનાર,
ધન ધૂળ જાણુનાર ભારતમાંહી થયો !

ભોજ જે ભરતખંડે, ભર્તૃહરિ પાકી મયો,
જ્ઞાની ગોપીચંદ જે ભરતમાંહી નીપજ્યો;

કાલિદાસ-માધ-પ્રાણુ-શંકુ ભવભૂતિ થયા,
જેઠમ જેનો પ્રતાપ જય ના કદી કલ્પો. ૯

જાત જાત તણાં જહાં માનવમાં રત્ન થયાં,
જહાં^૪ ગુરશંકર^૫ વલ્લભ યશ ગાજે છે;

જે ભરતખંડ માંહિ યજન દેવાનું થાય,
ટેકથી પોતીકા ઇષ્ટ અંતર ખિરાજે છે;

આસ્તિકતા પોતાવટ પ્રેમ ટેક જાતતણો,
વસે છે જે માંહિ રાજ્યભક્તિ દ્રોહ લાજે છે;

એવા સદ્ગુણથી શોભાયમાન ભારતમાં,
જેષ્ઠભાઈ ગૂજરાત સ્થાન સૂખકાજે છે. ૧૦

જેહ ગુજરાત દેશ^૬ ગરવો રૂડો ગણાય,
અનેક જાતનું જેમાં અનાજ નીપજે છે;

૧ વિક્રમ જેને પરદુઃખભંજન કહેતા હતા તે. ૨ વીર
=વીરો અથવા મહાન શક્તિવાળો, ધીર=ધીરજધરનાર.
૩ ધનને ધૂળસમાન જાણુનાર=ધન કાંઈજ હીસાખમાં નથી
એમ જાણુનાર (વિક્રમ અને ભોજ, પંડિતો અને કવિઓને
ધણુંજ દ્રવ્ય આપતા હતા તેથીજ તે અચલ રહ્યા છે.)
૪ શંકરાચાર્ય. ૫ શ્રીવલ્લભાચાર્ય. ૬ આદ્ય અથવા મ્હોટો.
(ગુર જેવો).

કપાસ તંબાકુ ગોળ-તેલની અપાર ચીજ,
રંગની વવાય વસ્ત જેથી શોભા સજે છે;
ભુમી છે રસાલ જેમાં વૃક્ષની ઘટા વિશેષ,
ભાવધરી ભેટવાને ભુમિએ ઝંઝુમે છે;
મિષ્ટ ફળો પુષ્પપત્ર કંદમૂળ છે અતૂલ,
વાડી ગુજરાતમાંહી આનંદ ઉપજે છે.

૧૧

જેની માંહિ ન્યાત જાત ઓળખવા પ્હરવેશ,
વિવેક વિચાર વટ શ્રદ્ધા અને સ્વાગતા;
ખટરસ ભોજન ન્યાં થાય બહી ભાતતણાં,
વરા ને વાજન થાય હેંસ થકી શોભતા;
મેવા ને મિઠાઇ મળે ખાન પાનની ન ખોટ,
સ્નાહાગી સરવ વિચારે છે અનુકુળતા;
મેળા મ્હાલવાને થાય જહાં બહુ વર્ષમાંહી,
મિત્ર ને સંબંધી કરે સમો આવ્યે સહાયતા,
જેહ ગુજરાતમાંહી હીરા મોતી હેમહાર,
આભુષણ અનેક ભાતનાં ધરે ભામની;
સુંદરી શોભાયમાન પ્રેમે પ્રપ્રુક્ષિત રહે,
પટકુળ નવાં નવાં નિત્ય સ્હાય કામની;
કુશળતા પાક સાર સંસાર ચલાવવામાં,
મ્હેનતમાં મુખ્ય વાત ના કરે વિરામની;
આચાર વિચાર સ્નાન સુવડતા ગુર્જરમાં,
જેષ્ઠભાર્ષ કાળજી કરે છે નીજ કામની.

૧૨

૧૩

૫ગુર ને આચાર્ય સંત સાધુઓ પુજાય જહાં,

૧ આગતા સ્વાગતા=આવ્યાની ખરદાશ. (ગુજરાતમાં
મ્હેમાનની ખરદાશ ઘણીજ સારી થાય છે) ૨ શોખીલા.
૩ સવડ (પેહેરનાર ઓઢનાર સ્નાહાગી ખરા પણ હિડાઈ નહીં
કે ખર્ચ કરીને દુઃખી થાય). ૪ સ્ત્રી. ૫ મ્હોટા પુરખ

ધર્મ કર્મ ધ્યાન ભક્તિ ત્રતાદિક આચરે;
 દેવ ને દર્શન કથા ઉત્સવ આદીક રહાય,
 હુત્ર વ્યાપાર રોજગાર જ્યાં સદા હરે;
 મનમાં કપટ નહીં ધુર્તતા ન કરે વાસ,
 ગુર્જર ભુમી છે ભોળી ભાવમાં વધૂ હરે;
 લોભાદ્ય વિદેશીનૃપ ગુર્જરના વેભવથી,
 જેઠમ આવેલા હશે પૂરણ થવા જરે. ૧૪
 જેહ ગુજરાતમાંહી ભક્ત વજ્રેસીંગ રથયો,
 જેણે કળીકાળમાં ગોવિંદગુણ ગાયા છે;
 કષ્ટ કરી દારિકાંના નાથને પ્રસન્ન કર્યા,
 ઠાકોર ડાકોર લાવી ગુગળીને વ્હાયા છે;
 જેહ ગુજરાતમાંહિ કાલિકા આદિક વસે,
 ધર્મ કર્મ ધામ અન્ય ક્ષેત્રટેક માયા છે;
 રંક ને શ્રીમાન જહાં સૂખથી ગુજરે દીન,
 ભારતમાં જેષ્ટભાદ્ય જેના ગુણ ગાયા છે. ૧૫
 ગુર્જર જે શોભાવિયો વર્ણવી શામળભટે,
 ધીરો અખો કવિ થઇ ભુમીને દિપાવી છે;
 વલ્લભ ભાલણ દયારામ કવિ જેમાં થયા,

અથવા જ્ઞાનોપદેશ કરનાર પુણ્યગુરુ (ગુજરાત એ સર્વ આ-
 ચાર્યો અને ધર્મગુરુનું પોપણસ્થાન છે).

૧ પરદેશી રાજા. (ગુજરાત રસાળ છે અને તે ધન-
 વાન પણ છે એમ ધારીને મુસલમાનોએ ગુજરાત ઉપર ધ-
 ણીકવાર ચઢાઇઓ કરી છે જે ઇતિહાસમાં છે. ૨ બોડાણો.
 (બોડાણાનું બીજું નામ વજ્રેસીંગ હતું એ બોડાણો દારીક-
 ધીશને ભક્તિથી વશ કરી ડાકોરમાં આણ્યા જેથી ગુજરાત
 પાવન થયો અને હીંદમાં વણાણાયો, ડાકોર સધળે પ્રસિદ્ધિમાં
 આવ્યું તે પ્રતાપ બોડાણાનો છે). ૩ પાવાગઢ ઉપર કાલીકા

છોટમ રત્નો ને ૪નભૂ જેને ભુમી કાવી છે;
 જેહ ગુજરાતમાંહી દીપ્તો દલપતરામ,
 નર્મદાશંકરે ભુમી ગુર્જરી ગળવી છે;
 કવિ પરવાશંકર ને ૬૩ધીરાજ ગણપત,
 ભારતિના ભક્ત જેષ્ઠભાઈ ભોમ ભાવી છે. ૧૬
 ગુર્જર ભુમિ ગુણાળી પ્રથમથી છે પ્રસિદ્ધ,
 નીપજી ગયા જેમાં હજીય અંચકાર છે;
 ૮જવાહીરલાલ, મનસુખરામ ૯હરીદાસ,
 મણીલાલ નભુભાઈ યશનો વિસ્તાર છે;
 ૧૦બાલ ને ૧૧ગોવર્ધન ૧૨નારાયણ ભીમરાવ.
 મહીપત ૧ ભોળાનાથ ૨ મણી ૩ હરી ૪ હાર છે;
 નવલ ૫ બુલાખી ૬ નંદશંકર ૭ છોટમલાલ, ૮
 ત્રંબક ૯ વિઠ્ઠલ ૧૦ ડાહ્યાભાઈ ૧૧ નામ સાર છે. ૧૭

માતા છે. ૪ નભુલાલ નડીઆદી. ૫ ખંભાતના. ૬ ભક્તકવિ.
 ૭ ગણપતરામ. ૮ ઝવેરીલાલ. ૯ હરીદાસ વિહારીદાસ.
 ૧૦ બાળશંકર. ૧૧. ગોવર્ધનરામ. ૧૨ નારાયણ હેમચંદ્ર.

૧ મહીપતરામ રૂપરામ. ૨ ભોળાનાથ સારાભાઈ. ૩ મ-
 ણીભાઈ જસભાઈ-મણીલાલ અજીતરાય-મણીલાલ ગંગાદાસ
 મણીભાઈ હરીભાઈ-મણીશંકર રત્નજી-મણીશંકર લજ્જનશંકર
 મણીભાઈજ્ઞેશી-મણીલાલ ઝવેરી, મણીલાલ ભાઈલાલ, મણી-
 લાલભટ્ટ. ૪ હરીભાઈ ગોપાલજી-હરીલાલ દેસાઈભાઈ-હરી-
 લાલ દામોદર-હરીલાલ મનસુખરામ. હરીલાલ કૃપારામ. હરી-
 લાલ અનોપરામ-હરીલાલ હર્ષદરાય. હરીલાલ લલ્લુભાઈ. હ-
 રિપ્રસાદ ભવાનીભાઈ. ૫ નવલરામ. ૬ બુલાખીકવિ. ૭ નંદ-
 શંકર ૮ છોટાલાલ સેવકરામ-છોટાલાલ નરભેરામ, છોટાલાલ
 બાપરભાઈ ૯ ત્રંબકરાય વરજરાય. ૧૦ વિઠ્ઠલદાસ ધનજીભાઈ
 વિઠ્ઠલરાય ગોવર્ધનપ્રસાદ. ૧૧ ડાહ્યાભાઈ ધોળશા. ડાહ્યાભાઈ

ગુર્જરી લેખક રણુછોડભાઈ ઉદેરામ,
 દોલતરામ રમણુભાઈ ^{૧૨}હીરાલાલ છે;
 સંઘવી^{૧૩} છગનલાલ^{૧૪} કણીયા^{૧૫} કૌશીકરામ,
^{૧૬}નર્મદ ^{૧૭}માર્કેડ ^{૧૮}મનુ શુદ્ધિએ વિશાલ છે.
 નૃસિંહ^{૧૯} ગોવિંદભાઈ પતુંભાઈ સારાભાઈ.
 વીર^{૨૦} વૃજ^{૨૧} મોહનને^{૨૨} માધવ^{૨૩} ગોપાલ^{૨૪} છે;
 અંબાલાલ^{૨૫} અમીધર^{૨૬} ભોગીંદ્ર ને^{૨૭} વિનાયક^{૨૮},
 કમળાશંકર લાલ^{૨૯} લલ્લુભાઈ^{૩૦} હાલ છે. ૧૮
 સંસ્કૃત વિદ્યાભિલાષી^{૩૧} શાસ્ત્રીજી મગનલાલ,
 કેશવ હર્ષદ કૃષ્ણરાવ^{૩૨} યુનીલાલ છે^{૩૩};

આગભાઈ. ડાહ્યાભાઈ હરજીવન. ૧૨ હીરાલાલ વૃજબ્રહ્મદાસ
 શ્રોફ. ૧૩ નગીનદાસ સંઘવી. ૧૪ છગનલાલ પંડ્યા.
 છગનલાલ મોદી. છગનલાલ લલ્લુભાઈ છગનલાલ હરી-
 લાલ. છગનલાલ દાજીભાઈ. ૧૫ જેકીશનદાસ કણીયા.
 ૧૬ નર્મદાશંકર દેવશંકર. ૧૭ માર્કેડ નંદશંકર, ૧૮ મનુ-
 ભાઈ. ૧૯ નરસિંહરાવ ભોળાનાથ. ૨૦ વીરપ્રસાદ વૃજરાય
 સંતોકરાય-વરજરાય વસંતરાય. વરજરાય વકીલ. ૨૨ મોહ-
 નલાલ જેશીંગભાઈ. ૨૩ માધવલાલ યાજ્ઞિક, માધવરામ હરી-
 નારાયણ. માધવલાલ હરીલાલ. ૨૪ ગોપાળદાસ-ગોપાળશંકર
 ગોપાળજી ગુલાબભાઈ-ગોપાલજી પંડ્યા. ૨૫ અંબાલાલ સા-
 કરલાલ. ૨૬ અમીધર રણુછોડ. ૨૭ ભોગીંદ્રરાવ રતનલાલ.
 ૨૮ વિનાયક નંદશંકર-વિનાયક અનંતરાય. ૨૯ અમરતલાલ
 ૩૦ લલ્લુભાઈ પ્રાણુવલ્લભદાસ. ૩૧ મગનલાલ ગણુપતરામ.
 ૩૨ કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ. ૩૩ યુનીલાલ કવીશ્વર-યુનીલાલ
 તારાચંદ. યુનીલાલ વેણીલાલ. યુનીલાલ લલિતલાલ યુનીલાલ
 પરભુદાસ. યુનીલાલ મણીભાઈ.

૧રામગોવિંદ ને ૨નારાયણ ૩દેવશંકર છે,
 ૪ગાંડાભાઈ, ગુલાબની વાણી તો રસાલ છે;
 ૫ચિત્રુભાઈ ૬જેઠભાઈ ૭સેવક ૮જીવણલાલ,
 ૯માણેક ૧૦મોતી ને દુલેરાય ૧૧પ્રેમપાલ છે.
 ૧૨ગણુપત ગોપાલ ને ૧૩ગોકુળદાસ કીર્તિવંત,
 ૧૪હરગોવિંદદાસ ને ૧૫બિહારી બંસીલાલ છે. ૧૯
 ૧૬લાલજી ૧૭રંગીલ ૧૮પ્રભાશંકર નિર્ભયરામ,
 ૧૯બેહેચરભાઈ ૨૦નાથાભાઈ ગુજરાતમાં;
 ૨૧તુલસી ૨૨કીશનલાલ ૨૩કેશવ ગ્રાહક કવિ,

૧ રામગોવિંદ રામલાલ ૨ નારાયણ લલ્લુભાઈ. નારાયણ
 કેશવલાલ. ૩ દેવશંકર ભાઈશંકર. ૪ ગાંડાભાઈ અને ગુલાબરાય.
 ૫ ચીત્રુભાઈ માધુભાઈ. ૬ જેઠાલાલ વરજભાઈ. ૭ સેવક-
 લાલ રતનલાલ. સેવકલાલ દાકતર. ૮ જીવણલાલ ખારીસ્ટર.
 જીવણલાલ લાખિયા. ૯ માણેકલાલ ગોકુળદાસ-માણેકલાલ
 હરજીવન-માણેકરામ ઉમિયારામ-માણેકભાઈ જસભાઈ-મા-
 ણેકલાલ અંબારામ. ૧૦ મોતીલાલ લાલભાઈ-મોતીલાલ ચુ-
 નીલાલ-મોતીભાઈ રઘુનાથજી. મોતીરામ રાજરામ. મોતી-
 શંકર. ૧૧ પ્રેમચંદ રાયચંદ-પ્રેમચંદ કરશનદાસ. પ્રેમચંદ
 કરમચંદ, પ્રેમચંદ ન્યાયચંદ, પ્રેમાભાઈ શેઠ. ૧૨ ગણુપતરાવ
 ગોપાળરાવ ખર્વે. ૧૩ ગોકુળદાસ કહાનદાસ-ગોકુળદાસ
 તલાટી. ૧૪ હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળા. હરગોવિંદ દાતાર.
 ૧૫ બિહારીલાલ ઇન્સ્પેક્ટર-વીહારીદાસ વાઘજીભાઈ. ૧૬
 લાલજીભાઈ. ૧૭ રંગીલદાસ. ૧૮ પ્રભાશંકર રાવળ
 ૧૯ બેહેચર લશ્કરી. બેહેચરલાલ જીવણલાલ. બેહેચરદાસ
 વિહારીદાસ ૨૦ નાથાભાઈ અવિચળદાસ. નાથાલાલ દેસાઈ-
 ભાઈ-નાથાશંકરશાસ્ત્રી. ૨૧ તુલસીદાસ ખારીસ્ટર. ૨૨ કી-
 શનલાલ દેવાશ્રીથી. કરશનલાલ નહાલચંદ. ૨૩ કેશવલાલ

૨૪ મુકુંદ ૨૫ વિહારી ૨૬ કૃષ્ણ ૨૭ મોરાર છે ખ્યાતમાં;
 ૨૮ ચતુર ૨૯ મગનલાલ જાણે ૩૦ પુરષોત્તમને,
 ૩૧ કીશોર હયાત હજી લેઉઆની ન્યાતમાં;
 ૧ ઝવેર જાણીતા ૨ જળવંત તેમ બુદ્ધિવંત,
 વિદ્યા અધિકાર કોઈ પ્રસિદ્ધ છે જતમાં. ૨૦
 શેઠ શાહુકાર વસે નામવંત નીપજ્યા,
 ૩ શામળ ૪ નહાલચંદ્ર ૫ હઠીશીંગ નામ છે;
 ૬ લાલ ૭ મનસૂખભાઈ ૮ ચીમન જાણીતા એમ,
 વ્યાપારી હુતરી વસે દયા અને દામ છે;
 જેહ ગુજરાતમાંહી ૯ રંગ રાજનગરથી,
 કારીગરીતણાં નિલ નવાં નવાં કામ છે;
 રાંકતણા રોટલાનો દામ મોજ માણુવાને,
 ઉઘમમાં લોક જેષ્ઠભાઈ અષ્ટજમ છે. ૨૧

ગીરધરલાલ-કેશવલાલ હીરાલાલ. ૨૪ મુકુંદરાય ૨૫ વિહારીદાસ અણુભાઈ. ૨૬ કૃષ્ણમુખરામ. ૨૭ મોરારજી ૨૮ ચતુરભાઈ વલ્લભભાઈ. ચતુરભાઈ શંકરભાઈ. ૨૯ મગનલાલ જયચંદ-મગનલાલ ભાઈ શંકર. ૩૦ પુરષોત્તમદાસ વિહારીદાસ. ૩૧ કીશોરદાસ ઉરફે કશીયાભાઈ રામદાસ.

૧ ઝવેરભાઈ નાથાભાઈ ઝવેરીલાલ લલ્લુભાઈ ૨. જળવંતરાય મુનશી. જળવંતરાય ચંદુલાલ. ૩ શામળભાઈ નયુભાઈ. ૪. નહાલચંદ્રભાઈ નયુભાઈ. ૫ હઠીશીંગ અથવા હીમાભાઈ શેઠ. ૬ લાલભાઈ શેઠ. ૭ મનસૂખભાઈ ભગુભાઈ મનસુખરામ. ૮ ચીમનલાલ શેઠ-ચીમનભાઈ શામળજેહેચરવાળા. ચીમનલાલ સેતલવાડ. ચીમનલાલ મુનસફ. ૯ અમદાવાદથી ગુજરાતનો રંગ આવ્યો છે. (વ્યાપાર રોજગાર કા-કારીગરી અને સર્વ કાંઈ અમદાવાદમાં છે તેથી અમદાવાદે ગુજરાત દીપાવ્યો છે. એ અમદાવાદમાં રંક તવંગર સર્વ કોઇનું

ગુર્જર ભુમીના મોહ લાગવાથી દક્ષિણથી,
 આવીને વસ્યા છે દક્ષિણિયો ધણી જાતના;
 ૧૦ ગોવિંદ ૧૧ મહેરાજ ભાઉ જાણીતા થયેલ અહીં,
 દેશમાં ન હોતા કોઈ સુખી સર્વ વાતના;
 જોરાઓ વસ્યા છે બાગ બંગાલા ને બેશકરી,
 લાવે છે વિદેશ થકી માલ ભાંતભાતના;
 પંકાય પ્રદેશમાંહિ ગુર્જર પ્રવાસ થકી,
 જોઈએ જાણીતા શેઠ કોઈ તો જમાતના. ૨૨
 પારસીઓ આવીને વસ્યા છે પુરા પ્રેમ થકી,
 માનવંત ૧ મોદીજીનું કુટુંબ ગણાય છે;
 ૨ દાદાભાઈ ૩ દીનશાજી ૪ સોરાબ ૫ ધનજીશાહ,
 ૬ તાલીયારખાન ૭ ટાટા તખ્તાક કથાય છે;
 ૮ દેશાઈ ૯ દીવાન સુખા ૧૦ સાહેબી કરે છે ૧૧ શેઠ.

પોપણ થાય છે) ૧૦ ગોવિંદરાવ રોડીયા. (વડોદરાના ગાયક-
 વાડના દીવાન હતા) ૧૧ ગોવિંદરાવ પાટીલ. ગોપાળરાવ
 મહેરાજ જેમને મહેરાજભાઈથી સર્વ જાણે છે તે ગુજરાતમાં
 પ્રસિદ્ધ પુરૂષ થઈ ગયા.

૧ બમનજી એદલજી મોદીનું. ૨ દાદાભાઈ દીનશાજી.
 દાદાભાઈ નસરવાનજી વગેરે. ૩ દીનશા એદલજી. દીનશા
 જમશેદજી ઇત્યાદિ નામાંકિત ધણા દીનશાજી છે. ૪ સોરાબજી
 માસ્તર, સોરાબશા હોરમસજી. સોરાબજી કડાકા વગેરે. ૫ ધન-
 જીશા એદલજી. ૬ જહાંગીરશા અને એરચશા વગેરે તાલી-
 યારખાન. ૭ ટાટાનું કુટુંબ નામીયું છે. માણેકજી તખ્તા-
 કનું કુટુંબ. ૮ નવસારીના દેશાઈજીનું કુટુંબ. ૯ દીવાનગીરી
 કરનાર કેરશાસ્ત્રજી વગેરે. ૧૦ સાહેબ લોકને=ઈંગ્લેજ લોકને
 મુકાબલે મુકાય એવી જગો ભોગવી આનંદ કરે છે. ૧૧
 શેઠીઆ પણ ધણા છે.

આરત ૧૨ ઉધડિયા ને વિદ્વાન લખાય છે;
 કુશળતા થકી દીપી દીપાવી ગુર્જરભુમી,
 દેશને પ્રતાપે સુખી જેઠમ સદાય છે. ૨૩
 ઓપનો અધીક દેશ અવનીપતિઓ થકી,
 જેનીમાંહી નામીયું ૧૩ નવાખ કુરંરાજ છે;
 ૧૪ રાજપીપળા ને ૧૫ ઉદેપૂર વાડાસીનોર છે,
 ખારીયા ૧૬ લવણપૂર સુંથ રંગ ૧૭ સાજ છે;
 વાંસદા ધરમપુર શોભતું સચીનરાજ,
 ભાદરવા છાળીયેર, શીહોરે ૧૮ સુકાજ છે;
 માંડવા વઝરીયા ઉમેટા ઘોડાસર આદી,
 કેટલાં ગણાવું સારનોજ આ ૧૯ અવાજ છે. ૨૪
 શોભી રહ્યા ગુર્જર તો ૧ રાજકવિ પંડિતથી,
 રોજગારી વ્યાપારી ને શેઠ શાહુકારથી;
 પાકયાં ૨ પાણીદાર રત્ન તે થકી પ્રકાશ થયો,
 દેશહીતચિંતકો સ્વદેશ દીલદારથી;
 જન્મી ગુજરાતમાંહી ભારત ને કીધો પાડ,

૧૨ કંદ્રાકટરો. ૧૩ ખંભાતના નવાખનું રાજ્ય જીનું
 અને ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધ છે. ૧૪ નાંદોદમાં હાલ રાજધાની
 છે તે રાજપીપળાનું રાજ કહેવાય છે. ૧૫ છોટાઉદેપુર.
 ૧૬ લુંણાવાડા. ૧૭ ગુજરાતને શોભાવવાનો સાજ. ૧૮
 શીહોરામાં રૂપેરી હુકા ધણાજ સારા થાય છે. ૧૯ વાણી.
 (ગુજરાતમાં ન્હાનાં મ્હોટાં ધણાં રાજ છે. ઠાકોર ઠકરાત પણ
 વિશેષ છે જે કહે પાર આવે તેમ નથી તેથી માત્ર દેશી-
 રાજ્યનું જાન થવાને સાર જણાવી વાણીવિલાસ કર્યો છે.)

૧ રાજઓથી અથવા કવિ અને પંડિતોથી. ૨ શૌર્ય
 અને હીંમતવાળા. વીરનરો પ્રકટ થવાથી અથવા સ્વદેશહિ-
 તેષ્ઠ પુરૂષો જન્મ્યાથી ગુર્જરદેશ વધારે પ્રકાશમાન થયો.

ઝઘઝારામ સૂર્યરામે પત્ર સમાચારથી;
 હિંમત રાખીને હોંદધિટાનિયા તેવી લખિ,
 સાહિત્યની પૂરી ખોટ જોષ્ટભાઈ પ્યારથી. ૨૫
 ધર્મ કર્મ કાંડમાંહી જાણીતો ગુર્જર થયો,
 જાણીતો થયો છે નીતિ ભક્તિ વ્યવહારને;
 ૪ ગુલાબ જ્યાં ૫ મંછારામ ફકીકાભાઈ વીર થયા,
 ૭ મોટાભાઈ દેશાઈજી ધન્ય વીર ચારને;
 અનેક વસે છે નામવંત નરો ગુર્જરમાં,
 કહી શું શકીયે નામ, જણાવુંધું સારમાં;
 વાટીકા સુગંધીદાર, જાત જાત પુષ્પતણી,
 ખીલી રહી જોષ્ટભાઈ યૌવનના ખહારમાં. ૨૬
 એવા ગુજરાતમાંહિ વિશ્વામિત્રી નદી તીર,
 શોભીતું સરસ વટપતન વિશાલ છે;
 વડોદરા જેતું વીરક્ષેત્ર નામ પ્રકટ છે,

(એકલા પંહિતો અથવા લેખકોજ હોય કે શ્રીમંતો અને
 શેઠીઆઓજ હોય ને વીરપુરુષો ન હોય ત્યારે દેશ શું શોભે ?
 કાંઈજ નહીં. ત્યારે પુસ્તકકાર જણાવે છે કે સર્વ કરતાં
 પાણીદાર રત્નો પ્રકટ થવાથી ભુમી શોભી રહી છે) ૩. ઈ-
 ઝારામ સૂર્યરામ દેશાઈ “ ગુજરાતી ” પત્રના અધિપતિએ
 સમાચાર પત્ર પ્રકટાવીને દેશની શેવા બજાવી આખા ભાર-
 તને જાણીતો કર્યો છે એટલુંજ નહીં પણ તેમણે ન જાણ-
 વામાં આવેલાં એવાં વ્યવહાર-નીતિ અને ધર્મભક્તિનાં પુ-
 સ્તકો પ્રકટાવી સાહિત્યની ખોટ પુરી પાડી છે ઇત્યાદિ કહે-
 વાનો ભાવાર્થ છે. ૪ ગુલાબદાસ વકીલ. ૫ મંછારામ ઘેલા-
 ભાઈ. ફકીકાભાઈ પરબુદાસ. ૭ મોટાભાઈ મોતીલાલ દેશાઈ
 સુસ્તની પ્રજના હિતાર્થે તનમત અને ધનથી મદદ કરે છે
 તેમ ગુજરાતમાં તે વીરનર છે.

ગાયકવાડની રાજ્ય ગાદી જહાં હાલ છે;
 સુંદીરતા તેની તો ^૧પ્રવેશ થતાં દષ્ટ પડે,
 પુરીને નિહાળવા ^૨વિદેશીઓને જહાલ છે;
 આવી ચઢે અનાયાસે આનંદ લેવાને રહે,
 જુગતે જોવાને યોગ્ય ^૩પુરી જેટલાલ છે. ૨૭

જેમાં છે કામાટી બાગ, મોતીબાગ મસ્તુબાગ,
 કુત્તેબાગ ^૪નજર ને ^૫કેવડા નિહાળિયે;
^૬લક્ષ્મિવિલાસનો બાગ ^૭વાટિકા વિશેષ તહીં,
 ઠામ ઠામ ^૮હાલ વૃક્ષ પુષ્પ વેલ બાળિયે;
 વાટિકાની મધ્ય છે ^૯વિલાસ ને વિરામસ્થાન,
^{૧૦}ઓપતાં સદાય સાજ ^{૧૧}સાહીત્યથી ન્યાળિયે;
^{૧૨}કારીગરી થકી માર્ગ શોભતા કાઢા વિશેષ,
 જેટલાઈ જોતાં ચિત્ત પાછું કેમ વાળિયે? ૨૮
 ચિત્ત પરોવાય છે ^{૧૩}પહાડ હોજ દેખવાને,

૧ શહેરમાં પેસતાંજ. ૨ ઇંગ્રેજો તથા બીજા પરદેશી
 પણ બાગ અને મેહેલ વગેરે જોવા આવે છે. ૩ પુરી જુ-
 ક્તિથી=પુર્ણ મન પરોવીને અથવા ઝીણવટથી તેમ પુરી=શહેર
 જોવાને યોગ્ય છે ઇત્યાદિ. ૪ નજરબાગ કેવડાબાગ. ૫
 રાજ્યમેહેલની આસપાસનો બાગ. ૭ ન્હાની ન્હાની સુંદીર
 વાડીઓ. ૮ ઠેક ઠેકાણે જોવા જેવી રચના કરેલી હોય છે
 અને પુષ્પ જેનાપર શોભી રહ્યાં હોય છે એવી સુંદીર વેલ
 વૃક્ષોઉપર ચઢેલી હોય છે. બંગલો બેઠકો ઇત્યાદિ. ૧૦ શોભે
 છે. ૧૧ કોચ-ખુરશી-તકતા-ઝુમ્મરો અને શોભા આપે
 એવા સર્વ સામાનથી. ૧૨ માળી લોકોએ પોતાની આવડથી
 રસ્તાની બે બાજુઓ જાત જાતનાં પુષ્પોથી અને છોડથી દે-
 દીપ્યમાન કરેલી હોય છે. ૧૩ પર્વતના દેખાવ કરેલા.

શીતળ ૧૪ ગુફાઓમાં વસવા મન જાય છે;
 બુલબુલામણીમાં જવાને બહુ ભાવ થાય,
 ઝૂલતો જોવાને પૂલ અધીરાઇ થાય છે;
 વૃક્ષની લતાઓપર પક્ષીઓ કલ્લોલ કરે,
 નિહાળી શ્રવણ કરી ચિત્ત હરંખાય છે;
 સુંદીર સરોવરોમાં રમે છે ૧ જળના જીવ,
 હોજ ને ૨ ધ્રુવારાતણી રચના સોહાય છે. ૨૯

આવે છે પ્રવાસી સ્થાન ૩ સંગ્રહતું જોવા ચહી,
 વસ્તુઓ આ વિતશ્વણી ગોઠવી જણાય છે;
 અનેક જાતના જીવ જોઇ મોહ થાય બહુ,
 પ્રાણીનો નિવાસ જોઇ હેરત પમાય છે;
 સંભાળ સરવતણી રાખવાને કીધાં સ્થળ,
 એકથી ચઢે છે અન્ય ગુણુ સર્વ ગાય છે;
 વાટીકા સુંદીર સહુ વર્ણનની વેળા નથી,
 જોષલાઇ અન્યને ઉચ્ચારવાને ચ્હાય છે. ૩૦

પીડા નથી પાણીતણી વડૂ સૂરસાગર છે,
 મદન તળાવ વાડી ૪ વાયડા વારસિયુ;
 સાહેલીઓ સામત કરીને જાય વસ્ત્ર લેઇ,
 ઘાટમાં ૫ ગમે છે રાજી તળાવ સરશિયુ;

૧૪ રસ્તો નીચો કરી ગુફાનો દેખાવ કરી તેમાં શીતળતા
 રહેવા યુક્તિ કરી છે.

૧ રંગખેરંગી માછલાં તથા બતકો વગેરે. ૨ ધુઆરા
 તરેહવાર રીતે ફરતા ફરતા ઉડે છે. ૩ સંગ્રહસ્થાનમાં અનેક
 જાતની વસ્તુઓ ગોઠવી છે અને સર્વ જાતના જીવ જાંતુ
 તથા પશુ પક્ષી વગેરે ગોઠવેલું છે તે જોવા ઘણા લોક આવે
 છે જે વિશેષમાં દેશ દેશની કારીગરી જોઇને પણ આશ્ચર્ય
 પામે છે. ૪ વાયડાવાડી. ૫ બાંધેલાં તળાવ સ્ત્રીઓને ચ્હાવા

વાવડીઓ કુવા હજી કામમાં આવે છે બહુ,
વિપત્તિ ન વેઠે કાંઈ જ્યાર થકી વસીયુ;
દેશે ને શ્રીમંતતણી વાટિકાઓ સુંદીર છે,
વડોદર જોઈ મન જોઈમ સંતોષીયું.

૩૧

૧ એજ વટપૂરમાંહી ૨ લક્ષ્મીવિલાસનું કામ,
આશ્ચર્ય પમાડે છે ગુણો સરવ ડનામના;
બહાર શોભાયમાન એવી રચના છે માંહી,
નમુના ગોઠવિયા છે દેશ દેશ ૪ કામના;
એઠકા બનાવી બેશ, આશ્ચર્ય પમાય એવી,
૫ વાયૂના વીજળી યંત્ર, ગોઠવ્યા વિરામના;
ચિત્ર ને વિચિત્ર છબી ગોઠવી ફોનકદાર,
આવે છે જોવાને લોક દેશ દેશ ગામના.

૩૨

હેરત પામે છે હોજ સુંદીરતા સર્વ જોઈ,
સડકોને ચારે પાસ ગોઠવણી સારી છે;
ગુંચવાય ૭ ગામડિયા, પંથને નિહાળે ફરી,
ભોમિયાથી ભર્મ જાય એવી બેશ બારી છે;

ધોવા માટે ઠીક ગમે છે. ૫ વડોદરામાં શેઠીઆઓના બાગ
અને વાડીઓ પણ છે કે જે સ્થળો જોવાલાયક છે.

૧ વડોદરામાં. ૨ લક્ષ્મીવિલાસ અથવા રાજમેહેલ. ૩
નામ પ્રમાણે ગુણ પણ છે એટલે “વિલાસ” પ્રમાણે વિલા-
સ પણ થાય છે. ૪ વિલાયતમાં થયેલી અને બીજી જગા-
એ થયેલી સુશોભિત કાંમતી વસ્તુઓ નમુના તરીકે ગોઠવેલી
છે. ૫ વીજળીના પંખા. ૬ સુશોભિત અને ભલકાવાળી
મોટા માપની તસબીરો ગોઠવેલી છે. ૭ ગામડાના લોક જે
રાજ્યમેહેલ જોવા આવે છે તે અનેક અટપટા રસ્તાથી ગું-
ચવાય છે અને નીકળ્યા હોય ત્યાં ફરીને આવી ઉભા રહે છે.
૮ જાણીતા માણસથી રાજ્યમેહેલ જોવાનું ઠીક પડે છે.

મકરપુરાનો મહેલ વાટિકા સુંદર બની,
સ્વર્ગપુરી સાંભળેલ ઠાઠ એવો ભારી છે;
નજર ઠરે છે એવો નજર બાગને જોયો,
જેટલાઈ સુંદરતા સર્વતણી ઇન્કારી છે.

૩૩

પૂરમાં અનેકવાર સાટમારી સેલ થાય,
નાટક મંદીરમાંહિ નવા ખેલ કરે છે;
ઘોડા ને ગાડીઓ દ્રામ જાવ આવ નિત્ય કરે,
લોકથોક આમ તેમ ઉઘમમાં ફરે છે;
લગ્નતણી ધામધૂમ ચાલતી હશે શું નિત્ય ?
આવે પરગામી કોઈ આવું મન ધરે છે;
ચારે દરવાજા વચ્ચે માંડવીના માળ જોઈ,
ખાંધણી સુંદરતાએ જેટલાઈ ઠરે છે.

૩૪

સોહાગી સુંદરી જહાં, સહવારથી સાંજ સુધી,
હરતાં ફરતાં ગાણું ધરમાંહી ગાય છે;
ગરબાની વાત તે તો જણાઈ છે ગામે ગામ,
સેલાનીઓ સાંભળવા સંકડો ભરાય છે;
લટક લલના તણી ધુંદડી ફરવા તણી,
કંઠની મિઠાશ ઉતાળી તારિશ જણાય છે;

૯ જુદીજ રીતની. એક બાગમાં ને બંગલામાં કાંઈ કામ તો
ખીનમાં વળી ખીજી કામ હોય છે.

૧ હેરીપુરાનો-પાણીનો-ચાંપાનેરી અને ગંડીનો એ
ચાર દરવાજાની ચાર સડો અથવા જવા આવવાના સુંદર
હારખંધ રસ્તા છે તે વચ્ચે માંડવી છે જેને ચઢતા ઉતરતી
સુંદર માળ છે ને છેક ઉપર ધડીઆળ ગોઠવેલું છે જે ઉપર
ગાયકવાડીનો ભગવો વાવટો ઉડે છે. ૨ સ્ત્રીઓનો ગાવા વખ-
તનો લટકો (કેડ નમાવીને ગરબામાં ગાય છે તે વખતનો)
૩ વડોદરાની સ્ત્રીઓ નવરાત્રીમાં અને કાંઈ પ્રસંગે લક્ષ્મણમાં

આવે છે સાંભળવાને પરગામી પુરમાંહી,
 રસીક રંગીલુ આ વડોદર સોહાય છે. ૩૫
 શેરતો જ્ઞેયાં છે બહુ, સ્વારીતો વડોદરાની,
 ૪ દેવસુદી ૫ ગણેશની દસેરાની છે સહી,
 તાજીયાનો ઠાઠ ૬ લગ જ્ઞેવા જેવા થાય જહીં,
 નટ ને ભવાઇ ખેલ ન્યાળવા મળે અહીં;
 સરત ગમત થાય કવાયત લશ્કરની.
 આપું સ્થાન ગુર્જરમાં ન્યાળતાં દીકું નહીં,
 ધામધુમ ધર્મતણી ૭ વૈષ્ણવ ને ૮ શ્રાવકાની,
 મેળા ને ઉજાણી મેંતો આપું ના દીકું કહી. ૩૬
 વીરક્ષેત્રમાંહી વસે કારીગર કામતણા,
 રેશમનાં વસ્ત્ર અને મશરૂ વણાય છે;
 સુતરાઉ સાડી થાય પાઘડી વણાય જહીં,
 ત્રાંખા પીતળના ઘાટ સુશોભિત થાય છે;
 સોનીઓ કરે છે હેમઆભૂષણુ શ્રેષ્ઠ બહુ,
 ૧ મૃતિકાનાં પૂતળાં નવાં નવાં ઘડાય છે;
 અજબ પમાડે ઉર રંગાય છે વસ્ત્ર એવાં,
 સુથાર લુહાર કામ દીપતું ગણાય છે. ૩૭

પણ ગરબા ગાય છે તે સારે તાલીની પણ એક સરખી ઝડી
 જ્ઞેવા જેવી છે. ૪ અશાડ સુદી ૧૧ દેવશાયની એકાદશીની.
 ૫ ગણપતિની. ૬ ખેલ કરે છે તે. ૭ વૈષ્ણવોના ક્રિસવના
 વરઘોડા (નરહરીનો વરઘોડો ઇત્યાદી) ૮ પર્યુપણમાં નીક-
 જતા વરઘોડા.

૧ માટીનાં રમકડાં બહુજ સુશોભિત થાય છે એ રમ-
 કડાં અથવા પૂતળાં સ્વારિઓને દિવસે વિશેષ કરીને વેચાય છે
 (ગણપતિ જેઠા પછી લોકો જ્ઞેવાને જાય છે તે જ્ઞેવામાં
 વિશેષ સારો દેખાવ પુતળાંનોજ હોય છે.)

પુરાણી પંડીત જહીં શાસ્ત્રી અને વૈદ્ય વસે,
હકીમ ને આજવૈદ્ય આવડમાં જાણિયા;
સુખડિયા સરસ જ્યાં, મિઠાઇ બનાવી જાણે,
ચોકસી ચતુર વસે, વિરક્ષેત્ર વાણિયા;
પારખ હીરાની કરે, મોતી ને માણક મૂલ,
એવા જ્યાં રહ્યા છે વસી, પુન્યશાળી પ્રાણિયા;
૩ શામળ ૪ કહાનદાસ જહાં હરીભક્તિ થયા,
દક્ષિણિઓ દક્ષિણથી જેઠમ આવી રહ્યા. ૩૮

શ્રીમાન વસે છે જહાં પારખ વણીક જાત,
ધનામદારો ને સરદાર ૫ સીવેદાર છે;
લશ્કરી પુરીમાં સુએદાર ને સીપાઇ રહે,
રહે રોજગારી ને વ્યાપારીઓ અપાર છે,
પાનની પેદાશ ફળ ફુલ શાકઃ સર્વ મળે,
૬ મારકાટ સુંદીરતા અતિ મોહકાર છે;
અજખ પમાડે મન, ગોઠવણી વસ્તુતણી,
બની રહ્યો બાગ તૂલ્ય, બેશ આ બજાર છે. ૩૯

અનેક બાંધ્યા છે જહીં ભુશોભિત ૧ બંગલાઓ,
મહેમાન નોકરસાર સવડ છે શોભતી;
૨ ન્યાયનું મંદીર જોઇ મનને મોહિત કરે,

૨ વડોદરાના બાજવૈદ્ય વધારે વખણાય છે. ૩ શામળ બેહે-
ચર. ૪ કહાનદાસ વાધજી. ૫ ઘોડેસ્વાર થઇને નોકરી કર-
નાર આશામદાર. ૬ ખડેરાવમાર્કાટ અથવા શાકબજાર
ધણજી સુંદીર બંધાવેલું છે.

૧ ઘોડદોડના રસ્તાઉપર અને ઢોક ઢોકાણે સુશોભિત
બંગલા બાંધેલા છે જેમાં અમલદારો રહે છે તથા પ્રાહુણ-
ઓને માટે પણ બંગલા બાંધ્યા છે. ૨ ન્યાયમંદીરનું મકાન

કાલેજની સુંદરતા આનંદ આપે અતિ;
 ડફરીન દવાશાળા જેહ બની જેવા જેવી,
 ઇંગ્રેજ નિશાળ તણી કારમી દીસે કૃતિ;
 કીયું કામ વખાણિયે? કિયું કામ વખોડિયે?
 બંધાઇ છે ઇમારતો સર્વ ઠામ ઓપતી.

૪૦

જે પુરની માંહિ: અતી ઉત્તમ ગાયકવસે,
 તાલ સૂર તણું જ્ઞાન જેમને વિશેષ છે;
 જેમના ઉત્સાદ મૌલાબક્ષને ભારતે બાણ્યા,
 ૪ દીલ્હીદરબાર થકી જેનો યશ યેશ છે;
 વાગે છે પખાજ જહાં વાઘ નિત્ય ભિન્ન ભિન્ન,
 ૫ ખાળકો કરે છે ગાન આનંદ હમેશા છે;
 વિરક્ષેત્રમાંહી વાસ વિદ્વાનો સદાય રહે.
 કાબેલ છે કામદાર કામમાં ઉજેશ છે.

૪૧

ઠાઠ ન્યાં દેખાય છે કચેરીઓનો ઠામ ઠામ,
 ઉપરી ઘણાક પરદેશીઓ પોસાય છે;
 નિહાળીએ પુરમાંહી વકીલના થોક બહુ,
 કામ થવા પ્રબળજન આતુર ભરાય છે;
 વડોદરા શોખીલાને વસવા લાયક સ્થળ,
 સરવ સુખનું સ્થાન ૬ વિદેશે વંચાય છે;
 એવા વટપૂરમાંહી ૭ પુસ્તકશાળાનું સુખ,
 જેષ્ઠભાઈ જેઠને સંતોષ અતી થાય છે.

૪૨

ધણુંજ ભવ્ય બાંધેલું છે. ૩ ઇંગ્રેજ મદ્રેસા અથવા કાલેજ
 ઘણીજ સુશોભીત બાંધેલ છે. ૪ દીલ્હીદરબારમાં મૌલાબક્ષ-
 ને આંદ મળ્યો હતો. ૫ ગાયનશાળામાં છોકરા ગાઇને આ-
 નંદ કરે છે. ૬ પરદેશમાં પણ વડોદરા વખણાય છે.

૧ વડોદરામાં પુસ્તકશાળાઓ ઘણી અને સારી અનુ-

જે પુરનીમાંહિ કવિ ૨ પ્રમાનંદ ભટ્ટ થયા,
 જાણીતાં જગતમાંહી કવિતાનાં કામ છે;
 કાવિદેવો ૩ મેર હજી આવો કોઈ થયો નથી,
 ધન્ય વીરક્ષેત્ર ત્હારું અન્યોઅન્ય નામ છે;
 જે પુરનીમાંહિ ૪ ગિરિધર કવિ ભક્ત થયો,
 રચ્યું રામાયણ જેનું આભારી તમામ છે;
 જેમાંહી ૫ નૃસિંહરામ જ્ઞાન પામી ગુરૂ થયા,
 વસે ૬ છોટાલાલ જેવા સાધુ અભિરામ છે. ૪૩
 સંત ને સાધુઓ વસે પવિત્ર જ્યાં જૈનતણા,
 મંદીર સુંદીર કારીગરીતણાં કામ છે;
 નૌતમ રાગ આલાપ થાય જહાં ભોજકના
 પૂજા થવા પ્રેમવાળાં જહાં નરભામ છે;
 નિહાળવા યોગ્ય જહાં રચાયું મંદીર રૂઢુ,
 સ્વામિનારાયણતણો વાડીમાં વિરામ છે;
 માનતા મનાય જહાં પેગંબર પીર તણી,
 એવા શીયા સુન્નિતણા સ્તુતી તણા કામ છે. ૪૪
 બાળકૃષ્ણલાલતણા ઇશ્વરી બેઠક જહીં,
 ઉત્તમ રાધાવલ્લભી મંદીર ગણાય છે;

કુળતા વાળી છે. ૨ આતુર્વેદી મોઢા બ્રાહ્મણકવિ પ્રેમાનંદ ભટ્ટ
 વડોદરામાંજ જન્મ્યા હતા અને કેટલોક વખત વડોદરામાંજ
 રહ્યા હતા પણ તે સમયે વડોદરાના શ્રીમંત ગાયકવાડ સર-
 કારને કાંતો કાવ્યપરિક્ષા ન હો કે તેનો શોખ ન હો તેથી
 પ્રેમાનંદને રાજ્યની કાંઈ પણ મદદ ન મળવાથી તેમણે નંદર-
 બાર રહીને પુસ્તકો લખ્યાં હતાં. ૩ ઉત્તમ અથવા શીરમણી
 કે મ્હોટો. ૪ રામાયણ રચનાર વડોદરાનો ભાવસાર હતો. ૫
 વિસનગરા નાગર નરસિંહરામ જેમને તેમના શિષ્યો ઇશ્વરનો
 અવતાર માને છે તે. ૬ છોટાલાલ જીવનલાલ ભારતર.

પુરમાંહી દેવળ ને મંદીર છે દેવતાનાં,
ભાવિક નારી ને નર દર્શનને જાય છે;
ખાન પાન ગાનમાં પ્રજા રહે છે ગુલ્લતાન,
ખાળક યુવાન વૃદ્ધ રૂઝું રૂઝું રહાય છે;
શોભીતું છે શેર પ્રજા પ્રેમાળ સદાય દીસે,
જેઠમ રૂઝમાય તે ખરચ કરી ખાય છે.

૪૫

પ્રેમની આહક પ્રજા આઘથી આ શેર તણી,
અઢારે વરણ તણે એકમેક ભાવ છે;
એવા પુર મહાલતણા ભુપાલ ગાયકવાડ,
સમશેર બહાદુર શ્રી સયાજીરાવ છે;
જેમને નીરખવાને, ત્રણ સ્વારિઓને બહાને,
વિદેશી આવે છે લોક લાભ અને લ્હાવ છે;
વિદ્વાન નરેશ તણી નામના છે સર્વદામ,
કુશળતા કામમાં કુટુંબમાં બનાવ છે,
નજર પહોંચે છે જેની અહીંથી મહાલમાંહી,
લાભમાં પ્રથમ જેહ કેળવણી રહાય છે;
પાવરંધી પ્રજા થવા, હુન્નર શીખવા નવા,
શીખી ધનવાન થવા ઉપાય યોજાય છે;
હક આપવાને જેણે કીધી ગોઠવણ રૂઝી,
કાયદા કાનુન ન્યાય સૂખનાં ગણાય છે;

૪૬

૧ વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનાં ઘણાં ઉત્તમ મંદીર વડોદરામાં
છે. જ્યાં શ્રાવણ માસમાં હીદોળાના દિવસોમાં ઘણીજ શોભા
ચાય છે. ૨ જેટલું રૂઝમાય છે તેટલું ખરચ પણ કરે છે
અર્થાત્ ઉદાર છે અથવા મોજલી છે. ૩ વડોદરામાં વર્ષમાં
ત્રણ સ્વારીઓ નીકળે છે એક અશાડ સુદી ૧૧ ને દિવસે
દેવશયનીની, અને બીજી બાદરવા સુદી ૧૪ ગણપતીની, તથા
ત્રીજી આસો સુદી ૧૦ વિન્યાદશમી અથવા દસેરાની.

હક પામનાર કામદારને ચંચળ કર્યા;
ખાહોશી જેમની બધા દેશમાં ખોલાય છે. ૪૭

જેમને ભારત તથા ભુપાલ બંને છે સહુ,
૧ આધુનીક કાળના સુધારાપર પ્યાર છે;
૨ એકત્ર થવાને ન્યાત જેમની ઇચ્છા ધણીક,
૩ વિધવાને પામરજનનો જે આધાર છે;
ખાળલખ થોભાવવા જેમણે કાતું ન કરી,
હવા જળ પામવાને જેમનો આભાર છે;
ઝાપધશાળા અનેક કરી નીજ રાજ્યમાંથી,
શેરને સુધાર્યું એતો ભારી ઉપકાર છે. ૪૮

જેમની ઝાળખ હીંદહાકમ મુંખાઈ સાથે,
જેમની રીતી નીતિની બહુ વિલાયતમાં;
શીર છે અરીન કોઈ થાયતો નભે ન લેશ,
એવી ચંચળાઈ ગુંણ ઉંચા આવડતમાં;
પામ્યા ઇલકાખ *હીંદકૈસરે થકી ભુપાલ,
એવા નૃપ હાલ કોઈ નથીજ ભારતમાં;
તેમને પ્રભુએ આપ્યો પરિવાર પ્યાર થકી,
એકદીન જણાયો ઉત્સવનો જગતમાં.

વિક્રમ સંવત ઝાગણીસસેં ઝાગણુચાળિ, ૪૯
ઈસવી સને અઢાર ચાશીતણા વર્ષમાં;
તીથીતો એકમ શુક શ્રાવણસુદી પવિત્ર,
તારીખ ત્રીજ અગષ્ટે દીડી પ્રજા હર્ષમાં;

૧ નવો સુધારો. ૨ સર્વ ન્યાતો એકમેક થઈ બનયો.
ડીક એવો તેમનો હેતુ છે. ૩ વિધવાવિવાહના પણ તે ઉ-
ત્સાહી છે. ૪ મહારાણી વિક્ટોરીઆએ દીલ્હી દરબારમાં
તેમને “ ફરજંદે ઇન્ગિલિશીયા ”ના માનભર્યો ખેતાખ આપ્યો છે.

અરધી રજની ગયે પંડિતોઅંદ્ર અવનીયે,
ચીમનાંબાઇ જનની ગણાયાં સરસમાં;
પ્રસવ્યો સુપુત્ર તેથી આનંદનાં વાગ્યાં વાઘ,
જેટલાઇ અધિકતા થઇ છે ઉજેશમાં. ૫૦

વિશેષ જણાઈવાત આનંદની પ્રાતસમે,
ગોરસ ગરદી થઇ ખાંડને બહેંચી હતી;
નોકર ચાકરને ધનામ મળ્યું નૃપ થકી,
છઠ્ઠી સોમવારે કીધો દરબાર ભૂપતિ;
સાટમારી સેલ થઇ અબ્બાસ્યું રથું ન કોઇ,
શ્રાવણ સુદી ખારશે, ખારસા તણી કૃતિ;
કૃત્તેસિંહરાવ નામ પાડ્યું ઉલ્લાસ થકી,
પંદરમીએ પોપાક અપાયો સહવતી. ૫૧

રોશની થયેલી વટ પૂરમાંહી મ્હાલમાંહી,
તેરશે જાકત હતી કાળ તે દીવાનની,
ઉત્સવ થયેલો એમ શેરમાંહી ઠામ ઠામ,
શીખ્યા યુવરાજ રીત પછી રખાનપાનની;
રમત ગમત કરે બે વરસ એમ થયાં,
ખીગડી બુદ્ધિ ઓચિંતી કાળ જે નાદાનની;
ચીમનાંબાઇને મંદવાડથી ઉપાડી લીધાં,
અઢાર પંચાશીસન મહીનો મે સાતમી. ૫૨

રાજપુત્ર હતા શીશુપણામાં તે સમયમાં.
ઉછેરવા ન્હોતું કોઈ પોતીકું અવાસમાં,

૫ અંદ્ર અવની ઉગ્યો—અંદ્ર જેવો પુત્ર થયો.

૧ યુવરાજ શ્રી કૃત્તેસિંહરાવના જન્મદિવસે ગોરસ ગરદી=દહીની રેલમ છેલા થઇ હતી. (દધીઉત્સવ થયો હતો). ૨ ખાવા પીવાની (ખાતાં શીખ્યા). ૩ સાતમી મે સને અઢાર પંચાસીને દીવસે મહારાણી. સા. ચીમનાં

સમય વિચારી શાશ્વપાણું સદ્ગુણુ જોઇ,
 ૧ સાલુકે રાવને સાંધો સૂત બરદાશમાં;
 સંરક્ષક જેમ તેમ યુવરાજ ચંચળતા,
 કોહોનૂર આવી ગયો અધિક ૨ ઉજ્જસમાં;
 બોલાવે ૩ ચલાવે પિતા રાજુ થાય રમતથી;
 ગાડી ઘોડે ફેરવે છે ભુપાલ ઉદ્ધાસમાં.

૫૩

દિવસે દિવસે કળા ૪ શશીની સમાન વધી,
 કેળવણી સાતથી શરૂ કરેલ પ્યારમાં;
 છકું ધોરણુ મરાડી પુરું કરી પાસ થયા,
 બુદ્ધિનું બતાવ્યું બળ વય વર્ષ બારમાં;
 પુરાં થતાં પંદરને શરૂવાત સોળતણી,
 મેટ્રીકમાં પાસ થયા સંવત્સર ૫ ચારમાં;
 સન ઓગણીસે એક જોડાયા ૬ કાલેજમાંહી,
 વિદ્યાયત વસ્યા જઈ પંકાયા ૭ હજારમાં.

૫૪

ઓક્સફર્ડ કેમ્બ્રીજ શોભાવ્યું છે વિદ્યાલય,
 કેળવણી બી. એ. સુધી લીધી ઉંચ આશમાં;
 શારીરસંપત્તિમાંહી અચાનક ૮ આવિ આડ,
 ઓગણીસે જેની સાલે આવિયા ૯ નિવાસમાં;

બાઈના કાળ થયો. ૪ સાલુકેરાવ મહારાજ સાહેબના સંબં-
 ધીને. ૫ અજવાળામાં.

૧ બોલવા ચાલવાથી. ૨ ચંદ્રમાની કળા જેમ દિવસે
 દિવસે વધતી જાય છે તેમ યુવરાજશ્રીની કળા વધતી ગઈ.
 ૩ ચારજ વર્ષમાં. ૪ ઇસવીસન ઓગણીસે એકમાં કાલે-
 જમાં જોડાયા. (બણવા વિદ્યાયત ગયા તે ત્યાં રહ્યા) ૫ ધણુ
 માણુસોમાં તેમના ગુણુની પ્રસંશા થઈ. ૬ હરકત આવી.
 ૭. વડોદરામાં.

વડોદરે રહી રનેહસખંધ કેળવી જાણ્યો,
બંધાઇ પ્રજ્ઞને બાંધી પ્રેમતણા પાશમાં:
લાયક ઉમર ગણી લમ થવા મહારાજે,
કન્યાની કીધેલી શોધ વસવા વિલાસમાં.

૫૫

દક્ષિણમાં કરી જોળ, રૂપવાન ગુણુ ભરી,
વટપુરમાં બોલાવી પદ્માવતી બાંધને;
ધામધૂમ કીધી પાણીગ્રહણ કરાવ્યું પુરે,
ઓગણીસે ચારમાંહી વસ્યા પ્રેમ પાંદને;
ઓગણીસસેને પાંચ ઈસવીની સાલમાંહી,
પુત્રી પ્રકટાવી ઉઠ્યાં પદ્માવતી નહાઈને;
ઈંદુમતિ પાડ્યું નામ પાલકે પૌત્રીનું પ્રીતે;
અધીક ઉત્તમ જાણી પુત્રિની સગાઈને.

૫૬

અદારમી જનન્યુઆરી ઓગણીસે પાંચ દીન,
વિલાયત ગયા ફરી રાખી અહીં ભામની;
વરસ એક ને દીન સત્તરે પ્રવાસ કરી,
આનંદથી વારતા સ્વિકારી છે વિરામની;
ઓગણીસે સાત માંહી લક્ષ્મીદેવી પ્રકટાવી,
પુત્રી બેની માત થઇ યુવરાજ કામની;
૧ પદ્માવતિ યુવરાજે આનંદ કીધો છે નિત્ય,
૨ સસરા પિતાનો પ્રેમ પીધો દીન ૩ જનમની.

૫૭

સયાજી મહારાજ ઘેર ઉત્સવનો આવ્યો દીન,
ઓગણીસસમી જીન ઓગણીસ આઠનો.

૮ વડોદરે ઈસવીસન ઓગણીસે ચારમાં રહ્યા.

૧. પદ્માવતી બાંધ અને યુવરાજ બંને પરમપ્રેમથી
રહેતાં હતાં. ૨ સસરા તે પદ્માવતીના શ્રીમંત સયાજીરાવ
મહારાજ અને તેજ યુવરાજના પિતા. ૩ રાત્રી. (દિવસે

પદ્માવતિ બાધએ પ્રકટ કર્યો કુંવરને,
 ઉત્સવ થયો છે વટપૂરમાંહી ઠાઠનો;
 પ્રેમથી પ્રતાપસિંહ નામ પાડ્યું સયાજીએ,
 'સંતોષ થયો છે બહુ હરખ્યા પ્રજાજનો;
 આશિષ આપે છે પ્રજા યુવરાજ પ્રેમ જોષ,
 પ્રતાપ સમાન હજે પ્રતાપ પ્રતાપનો.

૫૮

પ્રતાપ પિતા પરમ વિવેકી વિનયી થયા,
 ધૈર્ય ને હીંમત નીતિ અધિક ઉદારતા;
 'સ્વધર્મ' સાચવવાની ટેવ પુરા પ્રેમ થકી,
 હસતા મુખથી કરી આનંદથી વારતા;
 વાણીમાં મીઠાશ કામે આવડ કાળેલપણું,
 સમજી જતા સહેલ પ્રશ્ન ના ઉચારતા;
 ટેક ને સંપમાં પુર્ણ સ્વદેશહિતેચ્છુ થયા,
 પ્રજાનો ઉદય ચહી રનેહ ના વિસારતા.

૫૯

પિતાતણો પ્યાર જોણે મેળવ્યો અપાર ભણી,
 સદ્ગુણ વસાવીને છકયા નહીં છતથી;
 રાજકાજ કેવું થાય જાણવાની હોંસ કરી,
 અધિકારી સાથે વાત કરી આવડતથી;
 રાજ્યની લગામ લેવી પડશે કોઈક દીન,
 ધારીને નીપૂણતાઈ મેળવી સુમતથી;
 જ્યોત્ષ્ણ વધારી મહાજન સાથે અન્ય રસ્થાએ,
 પંકાયા લેખાયા કીર્તિ કમાયા ભારતથી.
 મિત્રાઈ ને સુઘડતા નિર્મળતા ચિત્તતણી,
 પોતાવટ સંબંધ નિયમતા કુમારની;

૬૦

અને રાત્રીએ સર્વ કાળે આનંદ લીધો.) ૪ પુત્ર પ્રતાપસિંહ
 જન્મ્યાથી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને ઘણાજ હર્ષ થયો હતો.
 ૧ પોતાનો ક્ષાત્રધર્મ. ૨ પરદેશના મ્હોટા મ્હોટા

ભાઈને ભગની પર ભાવ નીજ^૩ દેહ સમો,
માતવું માનવું વેણુ કૃવી વાત પ્યારની;
જૂઠો ના મમત-હોંસ સ્નેહની^૪ વાતોડાપણું,
અંતર નહીં ને અધિરાઈ નહીં નારની;
એતો વાત આશ્ચર્યકારક સદ્ગુણુતણી,
વસી યુવરાજમાંહીં રે'ણી સુખકારની.

૬૧

હીંમત જ્ઠાદુરીતણાં, વખાણુ સહુએ કરે,
ઘોડે બેસનાર થયો આવો ના હિમાયતી;
શીકારી આવો ન કોઈ શીકાર ઉલટ ઘણી,
લશ્કરને વિસ્મયતા પમાડે^૧ કવાયતી,
તરવામાં તારો સારો કોડીલો^૨ ક્રીકેટ તણો;
બાહુબલમાં બલીષ્ટ હુનરની માહિતી;
આજખ ઈંતરને સાથે બબકાથી વાત કરે,
વિસ્મય થયેલા છટાવાણીથી વિલાયતી.

૬૨

સુવામાં ને ઉઠવામાં પિવામાં ને જમવામાં,
ફરવા નિકળવામાં નિયમ સંભાળિયે;
ભાળિયો^૩ ભુખાળવો ન, વચનને પાળવાને,
કામે કાળ ગાળવાને ટેક પૂર્ણ પાળીઓ,
જપાળિયો ન રાખી કદી પેટમાંહિ યુવરાજે;
વિપત્તિ મિત્રોને પુછી બુદ્ધિ થકી બાળીયો,

લોક સાથે આજખાણુ કર્યું. ૩ પોતાનો દેહ જેવો પ્યારો
હોય અને હોય છે તેવોજ પ્યાર પોતાનાં બાઈ જ્ઠેન પર
તેમનો હતો એ નિઃસંદેહ વાત છે. ૪ વાતો કરવાની ટેવ.

૧ કવાયત કરનાર. ૨ ક્રીકેટ રમી જાણનાર. ૩ કોઈને
બુખ્યો જ્ઞેયો નહી. અથાત્ બુખ્યાનું મ્હોં જ્ઞેતા નહોતા.
(જમાડાને જમતા અથવા બુખ્યાની બરફશ રાખતા.) ૪.
કપટ (પેટમાં પાળી ન રાખી)."

આળિયો કેળવવાની હેંસથી પિતાને કહ્યું,
 જેષ્ઠભાઈ રમી જાણી રમત નિરાળિયો.
 પત્ની ઉપરનો પ્રેમ નાગર જેવો જણાયો,
 નહીં રાજરીત થવા રાણીઓ અનેકની;
 સોહાગી સુંદીર વસ્ત્ર ધારનારુ ધીરવીર,
 ગુણનો ગ્રાહક ખુબી લાયક નાયકનો;
 પિતાથી સવાઈ કીર્તિ પામવાને જેનું મન,
 પ્રજા હક પાળવાને નજર વિવેકની;
 પંડિતનો પ્રેક્ષક રોનકદાર રાજપુત,
 જેષ્ઠભાઈ જાણી રીત રૂઢી કૃતેસિંહની.

૬૩

૧ દસરા દીવાળી જેણે જાણી નિત્ય આનંદથી,
 સ્વારીમાં કરી છે સ્વારી જેણે પુણ્ય શોખથી;
 શેરમાં થઈને જાય જન તો જોવાને મળે,
 ઘોડેલો નચાવી જાણ્યો નિરંતર નોકથી;
 પિતાના કરતાં પ્રજા પુત્રપર પ્રેમ ધરે,
 જાણે છે ભવિષ્ય ભૂપ દેશ સૂખ સ્મોખથી,
 ઉમરાવ દીક્ષતણો દાનનો નર નિવડીયો,
 જેષ્ઠભાઈ કહે રૂઢો મનાયો તે લોકથી;
 કૃતેસિંહરાવ તણા ગુણ ને આવડ જોઈ,
 વિરામ વળ્યો ધણોક સયાળ ભુપાલને;
 મનુસખા કરે રાજનીતિને શીખવવાને,
 શીખવીને રાજકાજ સાંપવાને બાલને;
 યૌત્ર સુખ પામવાથી ભાગ્યવાન ભૂપ થયા,
 પામ્યા યુવરાજ પણ આ અમુલ્ય માલને;
 કુટુંબનું તેવું સૂખ રાજ્યમાંહી શાંતિપૂર,

૬૪

૧ દસરાનો દિવસ સ્વારી ચઢવાનો હોય છે તેથી તેમણે
 દિવસને આનંદનો માન્યો. ૨ વખત આવ્યો.

યવાયું એ સુખ શાંતિ ગમી નહીં કાલને. ૬૬
 નીપજેલું રત્ન જોહ વડોદરા શેરમાંહી,
 સયાજી ગાયકવાડ ખાનદાન આણુનું;
 પ્રથમનું પાણીદાર ઓપતાં અધિક થયું,
 પાણેલ પાડનારનો પ્રતાપ કામ જાણુનું;
 ચમક ધમક આવી કાંરમી કૃપાલધેર,
 ભારત વિલાયતમાં પંકાયું પ્રમાણુનું;
 સમશેર બહાદુર સ્વાધીન રહીને હાય !
 જાળવતાં જોખમ થયું છે પ્રિય પ્રાણુનું ! ૬૭

યુવરાજનો મંદવાડ.

અણુધારી પીડા.

કવિત.

સુતાં ઉડી સવારથી, આપહિત સહુ ચ્હાય,
 ધારણા કરે છે રૂડી, ઉદયનું મન છે;
 વિપત્તિ ભોગવવાને કોઈનો વિચાર નથી,
 માન, ખાન પાન પ્રિય ધન કે સદન છે;

૩ ટોકાયું. ૪ કુટુંબનું (રત્ન ખાણુમાં નીપજે છે માટે
 'ખાણુનું' એમ કહ્યું છે). ૫ ઓપનાર અથવા દીપાવનાર.

૧ ધારણા અથવા ભાવના કે ચિંતવન અથવા ઇચ્છા
 બતાવવી. કેટલાક કહે છે કે નિરંતર આપણા સુખ માટે
 ઉંચ ભાવના કરવી એ વાત ઠીક છે પરંતુ પ્રશ્ન એટલોજ છે—
 કે કોઈ પણ મનુષ્ય પ્રાણી પોતે દુઃખી થવાની ભાવના કરતો
 હશે ખરો ? ભાવના તો સર્વ કોઈ સારી જ કરે છે પણ લખી
 વાત મિથ્યા થતી નથી.

લાડી ને ગાડી કે વાડી, સંપાડીને દાંડી સુખી,
કાંઈ સંતતિને ચ્હાય, કાંઈને વદન છે;
માનવી કરે છે નિત્ય મનસુખા મ્હોટા મ્હોટા,
જેઠભાઈ કહે ગતી, દૈવની ગહન છે.

૧

નાગપંચમીનો દીન સુખે ગયો કુંવરનો,
પ્રકૃતિ બિગડી આવી, રાત્રે કાંઈ દુઃખથી;
મોતીઆગમાંદિ થઈ સંભાળ શરીર તણી,
આપી હામ દાકતરે શ્રમ કરી ભૂખથી;
જાણુ થઈ વાત સહુ પિતા શ્રી સયાજીરાવ,
લક્ષ્મીવિદ્યાસમાં લાવ્યા, પ્રીતિ તણી ભૂખથી;
દિવસે દિવસે વ્યાધી જણાય ના, વધ્યો જય,
પથારીવશ થઈને ખાધું નહીં સૂખથી.

૨

ચિંતા કરે મહારાજ યુવરાજે તજ્યું અન્ન,
હાજર રાખ્યા છે નીજ રાજદાકતરને;
ઓસડ કરતાં આની ફેર તો જણાય નહીં,
ખખર થઈ મુંખાઈના ^૧ગવરનરને;
મોકલ્યો ^૨ધંત્રેજ બહુ ચાલાક ચાઈલિ હતો,
આવ્યા રાવ ^૩અધીક જે લે છે ભેદ જરને;
જરને લેઈને જવર કાંઈના હાવી શક્યા,
ગમ બાલાભાઈને પડી ન ગજદરને.

૩

ગમ તો ગોવિંદનેજ કુદરત ધાર્યું કરે,
કરે કામ બુદ્ધિવંત ^૪બાઈને બોલાવિયો;

૧ સર. સીડેનહામકલાર્ક. ૨ યુરોપિયનદાકતર મી. ચા-
ઈલિ ધણેજ હુશિયાર ગણાય છે. ૩ દાકતર રાવ તે મુંખાઈ
ઘલાકામાં પ્રસિદ્ધ છે તેમની ફી બીજાઓની ફીના પ્રમાણમાં
વધારે છે. ૪ ધંત્રેજ ભણેલી અને તેજ દખથી સારવાર કરનારી

ઇંચિજી રીતથી કરે અબજા ઇંચિજી કામ,
 દરદી સંભાળ થવા પસાજને બેળાવિયો;
 ૧ લખાય અપાય દવા કાળજી રખાય બહુ,
 રતિને ન છુંદ ફેર, ધર્મને બળાવિયો;
 યુવરાજ પાસે વૈદ્ય સિવાય ના કોઈ હરે,
 જોઈમ હુકમ એવો ખાનગી જણાવિયો. ૪
 ઘડી ઘડી પુછાવતા, ખબર સચાજીરાવ,
 સમય સમય પાસે પુછવાને આવતા;
 બહાર જવું ના ગમે જાય તો તપાસ કરે,
 પુત્રને પુછતા ખાવા પદારથ ભાવતા;
 કોઈ કોઈ ઘડા સુત શરીર બિગડ્યું જાણી,
 પુછાપુછ કરીને નયને ૧નીર લાવતા;
 અધરાઈ થકી કહે “ હવે હું બોલાવું કાને, ”
 ૨જાણતા તથાપિ તે ઉપાય અજમાવતા. ૫
 ખબર જોવાને સરદાર શેઠ શીલેદાર,
 ફોજદાર સુબેદાર આવતા ૩અવાસમાં;
 આવતા ઇનામદાર અમલદાર ધણાક,
 લાયક શ્રીમાન અન્ય લક્ષ્મીના વિલાસમાં
 મનાઈ થયેલી યુવરાજ પાસે આવવાને,
 ૪નાંધમાં લખીને નામ જતા રૂડી આશમાં;

યુરોપિયની આગ્યો. ૫સરસામાન. ૬ નિરંતર દવા આપવા
 માટે ધણીજ કાળજી રખાતી હતી જેવી બીજે ઠેકાણે ભાગ્યેજ
 રખાતી હશે.

૧ આંખ ભરાઈ આવતી. ૨ યુવરાજને મટશે નહીં
 એમ એમનો આત્મા ચેત્યો હતો. ૩ રાજમેહેલમાં. ૪. રાજ-
 મહેલમાં એક વીઝીટર છુક રાખેલી તેમાં યુવરાજની ખબર
 જોવા આવનાર પોતાનું નામ લખી આપ્યા જતા.

આદર આઘ્યાને થતો યોગ્યતા પ્રમાણે નિત્ય,
 નૃપતિ જોતા તે નોંધ મંગાવીને પાસમાં. ૬
 આવી રીતે સંભાળ વિવેક રીતભાત થતાં,
 વ્યાધી ના હઠાયો ને ન કુચી જડી કોઈને;
 જ્યારનું ન જોર તોય અંગનું અપાર દુઃખ,
 શિથિલ શરીર નવ ઉત્તર દે કોઈને;
 તજ્યુંકામ ઈંદ્રિયાએ હૃદય બિગડીગયું,
 તોયે દાકતરો કરે કામ ચિત્ત ઓછને;
 ૧૫૫૨ે પ્રકટી વાત, ચિંતા કરે પ્રજાજન,
 જોઈમ ધીરજ ધરે ધણી આંખ રહોછને. ૭

વ્યાધિ જવા કરેલા ધાર્મિક ઉપાય. કવિત.

શ્રદ્ધા રાખી વ્યાધી જવા શ્રીમંત સયાજીરાવે,
 પૂજન અર્ચન જપ પાઠ કર્યું ચાલતું;
 માન્યા ૩ મહાદેવ મુખ્ય દેવિયો પુજાઈ વળી,
 બ્રાહ્મણમંડળ થયું મંદીરમાં મ્હાલતું
 સ્વસ્તિવાચન ને અનુષ્ઠાન તો યોજાઈ ગયું,
 ભોજન ભટોને મળ્યું બધી રીતે ભાવતું
 દાન ને દક્ષણા થકી સંતોષ્યા શુકલ જોશી,

૧ સયાજીવિજયમાં યુવરાજશ્રીના મંદવાડની હકીકત
 આવતી હતી. ૨ અશ્રુ લુછીનાંખીને. ૩ મંદવાડના કામમાં
 મૃત્યુંજયના પાઠ કરાવવામાં આવે છે તે પણ શીવની ઉપાસના
 છે તેમ મહાદેજી વર આપવામાં અને સંકટ હરવામાં મુખ્ય
 મનાય છે તેમ તે ભોજા છે તેથી ધણાક તેમની ઉપાસના
 કરે છે.

અન્નચાર્યને આપ્યું દામ પામ્યા વળી ફાલતુ. ૧
 વડોદરા પૂરમાંજ બાવન મહાલની માંહી,
 પ્રજાજને હળીમળી કરી પ્રભુ પ્રાર્થના;
 પૂજન અર્ચન કીધું પ્રાણને ઉગારવાને,
 અધિકારી કચેરીએ રૂઝી કરી પાચના;
 નિશાળ વિદ્યાર્થીઓએ પ્રભુને પોકાર કર્યો;
 પુસ્તકશાળાએ કરી વ્યાધી જવા વાંછના;
 સાવલીમાં જેઠાજીના લાલાજી દેશાઈ હતો,
 કાબ્યરચી ગાઈ કરી દેવોની આરાધના. ૨

* ત્રિપુરાસીસ્તવન.

પદ.

(કાન્હડો)

જય જય શંકર ત્રિપુરાસી (૨)

સાંખ સદાશિવ નામું ઉમાવર-તવ પદ મંગલકારી. જય૦ ૧
 જય ગંગાધર જય ગિરિજાવર યોગેશ્વર અવિકારી;
 જય મહાદેવ કૃપા કર ઈશ્વર ગૌરવર્ણુ છબિ ન્યારી. જય૦ ૨
 ભાલ વિશાલ કમલદલ લોચન સુંદરતા રસશિ સારી;
 કંઠ રમણીધર નીલકંઠ જય નમું વાધાંબર ધારી. જય૦ ૩

* સંવત ૧૯૬૪ ના બાહરવા સુદી ૫ સોમવાર તા.

૩૧-૮-૦૮ ને દિવસે સાવલીના શ્રી કપીલેશ્વર મહાદેવને
 અભિષેક તથા યજ્ઞવિધી પૂજન અર્ચન થયા પછી વહીવટ-
 દાર રા. સા. માનસીંગરાવ તથા મહાલન્યાયાધીશ. રા. સા.
 સીતારામ પંથ અને કચેરીમંડળ સાથે સંભાવિત ગૃહસ્થો-
 યુવરાજશ્રીને સુખ શાંતિ થવા મહાદેવજીની પ્રાર્થના કરવાને

ડાક ડમરૂધર ભૂતનાથ હર શિદ્ધિ સિદ્ધિ વખારી;
 ભરમ અંગ અર્ચિત સિદ્ધેશ્વર તવ ગુણુની ખલિહારી. જય૦ ૪
 પ્રાણુનાથ કૈલાસપતિ જય ૩ કાલકૂટ ભય હારી,
 ભકતપાલ જય ૪ ભવત્રિલોચન ૫ ભુવનપ્રત પી ભારી. જય૦ ૫
 પિનાકધર યોગીંદ્ર ધૂર્જટી, જય જય વિશ્વવિહારી;
 ૬ કામનાથ ગણુનાથ કપાલી, દો જય વિધન નિવારી. જય૦ ૬
 ચૌદ લોક પિતૃ ૭ સત્ય નિત્ય જય શંભુ વ્રતિ હિહારી;
 વિશ્વનાથ મહારાજ આઘને વિનતી આજ હમારી. જય૦ ૭
 ૮ ધર્મરાજ યુવરાજ શીવ જય આપો આયુષ્ય ભારી;
 જેષ્ઠભાઈ નમિ મંડળ માંગે, ચિત્ત પિતાધર હારી. જય૦ ૮

પ્રજ્ઞ આશીર્વચન.

૫૬.

“કયાંથી આ સંભળાય મંદુર સુર”—એ રાહ.

સુખી રહો યુવરાજ નિરંતર સુખી રહો યુવરાજ—ટેક.
 પ્રેમી પ્રજ્ઞની આશિષ એ છે અચલ રહો આ રાજ. નિં ૧
 આધી ઉપાધી વ્યાધી મટીને દીપો સદા નૃપતાજ. નિં ૨
 કુશળ ઉમંગી આનંદી રહો રાજ કુટુંબે કાજ. નિં ૩

ભેગા થયા હતા એ સમયે સર્વ ગૃહસ્થોવતી શ્રી કપીલેશ્વર
 મહાદેવનું સ્તવન પુસ્તકકર્તાએ કરેલું તે રાજ્યભક્તિ દર્શા-
 વવા પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. ૧ શશી=ચંદ્રમા. (કપાલઉપર ચંદ્રમા
 શોભી રહેલા છે તેથી વળી અધીક સુંદીરતા દેખાય છે) ૨.
 નાગ અથવા સર્પ. ૩ કાલના પણ કાલ. ૪ મહાદેવનું નામ
 છે. ૫ ચૌદભુવનમાં પ્રતાપ છે એવા. ૬ કામ જીતેલો તેથી
 કામના નાથ. ૭ સત્ય છે અને નિત્ય સદા સર્વદા છે. ૮ ધર્મ-
 રાજ્યના પુત્ર યુવરાજ.

ધર્મ નીતિથી પાળો પ્રજ્ઞને દેશની જાણો દાઝ. નિં ૪
 સદ્ગુણ શોભો મહારાજનાં, રાખો પ્રજ્ઞની લાજ. નિં ૫
 કીર્તિ કામો કરજો સદાએ મળજો સુખનો સાજ. નિં ૬
 રૈયત હકને પાળી પ્રીતિથી ચાલુજો પુણ્યની પાજ. નિં ૭
 જય જય થાજો વંશજ વેલી થાજો સદા યશગાજ. નિં ૮
 સાંખ સદાશિવ પૂજન કરીને માગે વર સહુ આજ. નિં ૯
 નમન કરે નીલકંઠ પિતાને સાવલિ ગામ સમાજ. નિં ૧૦
 ભાદ્રપદી સુદી પંચમી સોમે વિનગ્યા શિવ મહારાજ-નિં ૧૧
 જ્યેષ્ઠભાદ્ર માનસીંગરાવથી વાગી રહ્યો પપ્પાજ.-નિં ૧૨

અંખિકાની આરાધના.

પદ.

(ભૈરવી-કુમરી)

નમિયે વિનયે પદપંકજને, નમિયે પ્રીતિથી પદપંકજને;

અખિલ જગત આધાર માત.

નં ૦ ટેક.

અષ્ટભુજ યોગેશ્વરી અંખા આઘ ઉમા નમિયે તુજને. નં ૧

૧ માનસીંગરાવ વહીવટદાર. ૨ આનંદરૂપી પપ્પાજ
 (મહાદેવજીનાં દર્શનથી અને મંડળનાં દર્શનથી સંતોષ થયેલો
 તેથી આનંદ માન્યો.) *તા. ૧ સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૦૮ ને
 દિવસે સાવલી ગામે “અલોની લાઇબ્રેરી”માં અધિકારી મં-
 ડળ અને કચેરીઓના કારકુનો-વકીલો-જમીનદારો-ધનામ-
 દારો તથા ગામના સંભાવિત ગૃહસ્થોના મેળાવડો યુવરાજશ્રીને
 સુખ શાંતિ થવા શ્રી જગદંબાની સ્તુતિ કરવા માટે મળ્યો
 હતો એ પ્રસંગે સર્વ મંડળ તરફથી પુસ્તકકર્તાને પ્રાર્થના
 કરવા સુચના થવાથી જગદંબાની સ્તુતિ કરી હતી તે પ્રજ્ઞની
 જાણુ માટે પ્રસિદ્ધ કરી છે.

૩કેશવી ૪કમલા તું જગકારણ તું વરદાતા જલ અનને. નં ૨
 ગુણિયલ ગિરિન્ના ચામુંડા તું છે સુખકારક સેવકને. નં ૩
 ૧ભાર્ગવિ ૨ભદ્રા ભૈરવિ ૩બાલાપ્રિય સદા ત્રિગુણાત્મકને. નં ૪
 માધવિ માયા કાલી ભવાની ટાળક તું દુઃખ ત્રીવિધિને. નં ૫
 અભાણી તું રૂદ્રાણી તું તું ૪દળનારી દાનવને. નં ૬
 બહુચર ચંડી જય ૫પદમાક્ષી સ્તવિએ સહુ નારાયણિને. નં ૭
 ૬ત્રિપુરસુંદરી જય જયકારી નમું ૭મહિષાસુર મર્દનિને. ૮
 વૈષ્ણવિદેવી તુંજ વિધાત્રી, સાલક બેલી તું સુરને. નં ૯
 તુજગુણ મહિમા ચૌદલુવનમાં જય કહ્યો નહિ કોઈ જને. નં ૧૦
 ૮વિષ્ણુ વિરંચી સુરસનકાદિક યોગિમુનિ ભજે નિત્ય ત્હને. નં ૧૧
 વેદ વખાણે નેતિ કહીને શેષ ન પહોચિ શકે સ્તવને. નં ૧૨
 બહુ ગુણવાળી ત્હને નિહાળી સાંભળી છે સુખકર દિનને નં ૧૩
 બેઠ કરજોડી સ્તુતિ કરીએ માગ્યો દે વર મા અમને નં ૧૪
 ત્હારી પ્રભ છે સહુ તુજ શરણે મન વિરમે છે ત્હારિ કને, નાં ૧૫
 જેષ્ટભાઈ કહે તું સહુ પ્રીછે તોપણ સાંભળ આ પદને. નાં ૧૬

૩ કેશવ ભગવાનની સ્ત્રી તેથી કેશવી. ૪ લક્ષ્મી.

૧ લક્ષ્મીનું નામ છે. ૨ લક્ષ્મીનું નામ છે. ૩ માયા
 અથવા દેવીનું નામ છે (લક્ષ્મી મહાકાળી=ઉમા અથવા ભ-
 દ્રાણી એ ગમે તે નામની દેવી પણ વિષ્ણુના અને શીવના ભક્તોને
 પુજ્ય છે અને તે તે ભક્તો પોતાની શ્રદ્ધા અને આસ્થા પ્રમાણે
 માને તો સર્વ એકંદરે ભિન્ન નથી માત્ર નામજ ન્યારાં છે પણ
 વસ્તુતઃ માયા એકજ છે અને તે પરમાત્માની છે. તે પરમાત્મા
 ત્રિગુણાત્મકજ છે પછી પોતપોતાના ભાવ પ્રમાણે ગમે તેવા
 રૂપ અને નામથી ભક્ત ભજે તો તેમાં કાંઈ ખોટું નથી.
 ૪ દળી નાંખનારી=હણનારી. ૫ કમળ જેવાં નેત્રવાળી. ૬
 ત્રિપુર દૈત્યને હણનારી. ૭ મહિષાસુરને મારનારી. ૮ વિષ્ણુ
 આદી દેવોએ પણ મહામાયાને ભજ છે તે કથા દેવી.

* પદ ૨

“ થયાછો રે પતિ તેજ પ્યારી તનના ” એ રાહ
 આધ અંબે રે ! એ જક્તજનુની સાંભળજે પ્યારે;
 સાંભળજે પ્યારે કે મૈયા તું ચઢજે વહારે. આધ. ૦ ટેક.
 ‘ધર્મરાજ્ય ગાયકવાડીમાં રોકાહિનુર યુવરાજ;
 માયાળુ, કરુણાળુ, રુણિન્યાળુ,
 તન વ્યાધીથી પિડાય’ છે તે પ્રજા પ્રિયભારે. આધ. ૧
 રાજ્યમ્હેલનો રંગ ઉમંગી મહારાજા મુખપાન,
 તન પ્યારો, બહુ સારો, ગણિ હારો,
 ઉઠાડ માણ સત્વર મુખકર સ્હેજ કામ હારે. આધ. ૨

ભાગવત અથવા પુરાણમાં છે.

* આ પદ સાવલી અલોની લાદખેરીમાં મળેલી સમા-
 જમાં ગાયું હતું.

૧ ગાયકવાડી રાજ્ય ધર્મનું પ્રથમથીજ ગણાયું છે કા-
 રણ એકતો હિંદુ રાજનું છે અને વળી આગળ થઈ ગયેલા
 રામદાસ સ્વામીના ભક્ત શીવાળ મહારાજની જ્ઞાતિના અને
 તેમના મતને અથવા ધર્મને અનુસરનારા ગાયકવાડ હોવાથી
 તથા તેમની પણ આસ્થા દાનપુણ્ય કરવાની તથા ગૌઆમિણુનું
 પાલન કરવાની હોવાથી આ રાજ્યની ગણના ધર્મરાજ્યમાં
 થઈ છે કે જેની નિશાનીમાં આજ પણ ભગતું નિશાન
 સ્વારીમાં નીકળે છે તેમ શેહેરમાંડવી ઉપર પણ ભગવો
 વાવટો ફરકે છે. ૨ એક જાતનો ઉંચો હીરો. (શ્રીમંત
 પોતે અથવા તેમના પુત્રો એ હીરાસમાન શોભતા છે તે ક-
 રતાં પણ ફત્તેસીહરાવના વિચારો અને સ્વભાવ ઉમદા હો-
 વાથી તથા એ પિતા કરતાં પણ સારા નિવડશે એમ સર્વ
 કાંઈએ અનુમાન કર્યાથી કાંહિનુરની ઉપમા આપી છે.

તુ ધનવંતાની પણ ધાતા, વૈધરાજ શિરમેર;
 તું જ્ઞાતા, તું ત્રાતા, તું માતા,
 તું સુખદાતા તુજ કરમાં છે આપધ ઉપચારે. આઈ. ૩
 મંત્ર તંત્ર ને જંત્ર જગતમાં તું જીવન સુખસાર;
 મહાકાળી, બિરદાળી, દુઃખટાળી,
 હર્ષવૃષ્ટિ વરસાવિ હેલિ કર પ્રજા રાજદારે. આઈ. ૪
 દ્રુતેસિંહને આયુષ આપી કર નૃપને રણિયાત,
 યશ વાધે, જગ બાધે, સુખ સંધે,
 કર એવું કલ્યાણી કારજ કર તન સુખદારે. આઈ. ૫
 છે પરિતાપ પ્રજાનો હર તું રાખ ભક્તની લાજ,
 છે શક્તિ, છે યુક્તિ, ગણિ ભક્તિ,
 કર એવું તું કુટુંબસુખમાં મ્હાલે સરકારે. આઈ. ૬
 અભય કર્યા ૧ તેં સુર ૨ વર આપ્યા સુણી શાસ્ત્રથી વાત;
 વિશ્વાસે, રહિ ૩ આસે, તુજ પાસે,
 દિધિ ૪ આયુ જય દ્રુતેસિંગનો ઇચ્છ્યો નર નારે. આઈ. ૭
 ૫ અલોનિ પુસ્તકશાળા ૬ મંદિર માન્યું હારંમાત;
 પધરાવી, શોભાવી, તું ભાવી,

૧ દેવતાઓને. ૨ વરદાન (મહામાયાએ દેવતાઓનું
 દુઃખ સમયે સમયે સ્તુતિથી ટાળીને તેમને નિર્ભય કરીને
 વરદાન આપ્યાં છે તે કથા દેવી ભાગવતાદિકમાં છે. ૩ આ-
 શાએ. ૪ આયુષ્ય. ૫ “ અલોની ” વહીવટદારે શ્રમ કરી
 ઉધરાણું કરી બંધાવ્યાથી સાવલીની પુસ્તકશાળાનું નામ અ-
 લોની લાઇબ્રેરી રાખ્યું છે. ૬ દેવમંદીર (પુસ્તકશાળામાં
 એક ઉંચુ આસન રચી તેના ઉપર શ્રી અંબાજીની છબી પ-
 ધરાવી પુજપના હાર પેહેરાવી. દીપ ધૂપ ઇત્યાદી કરી મંદીર-
 જવો દેખાવ કર્યો હતો અને એ મંદીરમાં બીરાજેલાં દેવીના
 સામે ઉભા રહી પુસ્તકકારે પ્રાર્થના કરી હતી માટે મંદીર

પ્રત્યક્ષ જાણી કરી યાચના બીડ પડી જ્યારે. આઈ૦ ૮
 બીડબંજની સિંહવાહની રાખ પ્રજાપર પ્યાર;
 ઉપકારી, થઈ ભારી, ચિત ઠારી,
 આપ આપ વરદચ્છિત માગ્યું આણુ ડવહાણુ અરે. આઈ૦ ૯
 ભાદ્રમાસ શુકલા છઠ મંગળ ઓગણિ ચોસઠ વર્ષ;
 અધિકારી, વ્યાપારી, રોજગારી,
 વતનદાર વિનવે છે માણ આવી તુજ પ્યારે. આઈ. ૧૦
 પ્રેમપ્રાર્થના કરે સાવલી નાગર નામે શીશ;
 પદ ગાયે, નમિ પાયે, ખુશી થાયે,
 જોષભાઈ દેસાઈ વીનવે મંગળ ઉચ્ચારે. આઈ. ૧૧

સુખશાંતિમાટે કીયા અને કાળજી.

કવિત.

મુસલમાનોએ મળી મસીદમાં પ્રેમ થકી,
 મોલવીની સાથ રહી અધ્યાને આરાધિયા;
 પારસનાથની પુજા કીધી સહુ શ્રાવકોએ,
 ગુણ થવા કુમારને ગોરજીને સાધિયા;
 પારસીએ આતશખેરામને અરજ કરી,
 વૈષ્ણવ કિર્તન માટે મંદીરમાં વાધિયા;
 રમેલડીને માનનારે, ડાકલે સ્તવન કર્યું,

માન્યાનું લખ્યું છે.) ૭ બહાણુ કવાય ત્યારે આરે આવતા
 સુધી ભય રહે છે. તેમ યુવરાજના શરીરરૂપી બહાણુ મંદ-
 વાડના દરિયામાંથી સુખશાંતિને આરે લાવવા “ આણુ બહાણુ
 આરે ” એમ કહ્યું છે. ૮ શરણે અથવા સ્થાનકે.

૧ ગોરજીની સલાહ લીધી અથવા પુજા પ્રાર્થના સમયે
 સાથે રાખ્યા. ૨ બીલ કાળી અને વાધરી જેવી હલકી વર્ણના

જેટલાઈ એમ સર્વ ઇષ્ટને સ્તવી રૂઢા.

૩ આયુષ્ય પ્રજ્ઞાએ આપ્યું, આપની ઇચ્છાનુસાર,
એવી વાત પ્રકટ થયેલી તે જણાઈ છે;

ખાંપણુ ને ખોડ નથી આવી કાંઈ આસડમાં,
સંભાળ ધણીજ યુવરાજની સેવાઈ છે;

દુનિયાં વખાણે તેવા દાકતરો આવી મળ્યા,
સરવમાં પ્રજ્ઞતણી પ્રીતિ વખણાઈ છે;

છોકરાં ઉગારવાને કોઈ કાળજી ન કરે,
કાળજીને ધર્મતણી ક્રીયાઓ કરાઈ છે.

યુવરાજ માટે દેવ દેવળ ધણાકે દીઠાં,
સ્નાન ને દીપક કરી સ્તુતિ પાડ ઉચ્ચર્યા;

શ્રદ્ધાને વસાવી પુરી ભાલમાં તિલક કર્યું,
શુન્ય રાખતા કપાળ ગાંદલા તેણે કર્યા;

ઉમા ને માહેશતણી આરતી ઉતારી કાગે,
બ્રાહ્મણો જમાડવા ઉમંગભેર ન્હોતર્યા;

આજ સુધી રાજમાંહિ આવું ના કરેલું કોઈ,
શ્રદ્ધાં ને પ્રીતિથી આજ તે ઉપાય આદર્યા.

ઇશ્વરેચ્છા બળવાન છે !

કવિત.

યુવરાજ વ્યાધિજવા, અનેક ઉપાય થયા,

પ્રજ્ઞની આશિષ મળી, એજ સુખદાઈ છે;

લોક અથવા મેલડીની અથવા જંગમણીઓની ઉપાસના કરે
છે તેથી તેમણે તેમનું આરાધન કર્યું. ૩ એમ કહેવાયુ છે
કે રસ્તે જતા લોકને રોકી નિશાળના છોકરાએ પોતાનું એક
એક દિવસનું આયુષ્ય પણ યુવરાજશ્રીને અર્પણું હતું.

સેંકડો દળર તણી, કીંમતી દવા મગાવિ,
 વિદ્વાન વૈદ્યાને હાથ તે દવા અપાઈ છે;
 રૂપથી પાળવાને સાર કાળજી રખાઈ બહુ,
 શ્રીમાન ભુપાલધેર શાની ન્યુનતાઈ છે ?
 નગ્નાણું ઉપાય પણ ઉપાય સોમો ન જડે,
 તૂટીની ના બુટ્ટી દોરી કો'નાથી સંધાઈ છે ?
 લાભને સવાયો ચાહી, વરૂંક સંપાડે ધાન,
 વૃષ્ટિએ વખાર બેસે, કણીયા કુટાય છે;
 બેકુત બેતીને કરે, આવડું અદૃષ્ટહાથ,
 સુકાય કે કોહી જાય, તીડ આવી ખાય છે;
 ધાસ કે કપાસ ભરે સામટા શ્રીમંત થવા,
 બેસે ભાવ લ્હાય થકી લાભ તો...લુંટાય છે;
 ઉંદરપોષણ આશે, મૂશકે કરંડીયો કાપે,
 જોષભાઈ પોષણ તો સર્પતણું થાય છે. ૨
 વ્યાપારી વ્યાપાર માટે બહાણુ ભરી દેશ જાય;
 કમાય ઘણુંક ઘેર આવવાનું ધ્યાન છે;
 આવતાં કવાય બહાણુ, જર ને જીંદગી જાય,
 પ્રવાસી ન દેખે ઘર યુવતી યુવાન છે;
 પુંજ ખોઈ પરણે છે સંતતી થવાને સાર,

૧ દાકતરો. ૨ કરી પાળવાને. ૩ વરસાદ તે વખાર
 ઉપર વધારે પડવાથી કાંતો જીર્ણધર હોય તે પડી જાય, તેથી
 દાણા પલળે ને બીગડે કે પછી વરસાદ થવાથી દુકાળ મટે
 એટલે ભાવ બેસી જાય તેથી અનાજ ભરવાને ખોટ જાય.
 ૪ કરંડીયો. (ઉંદર જાણે કરંડીયામાં ખાવાનું છે એમ વિ-
 ચારી તે કાપીને અંદર પેસવા જાય કે માંહે સર્પ પણ
 ભક્ષમાટે તૈયાર થઈ રહ્યો હોય તે તરતજ ઉંદરનું મ્હોં
 પ્રકડી મળી જાય: એ ભાગ્ય ! •

માસમાં મહીલા મરે, ^૧સદન રમશાન છે;

મનસુખા કરી સુવે, રહવારે સંબંધી રહે,

જેટલાઈ ઇશ્વરની ઇચ્છા બળવાન છે. ૩

હાંસથી વિદેશ જાય વિદ્વાન થવાને સાર,

જાણે છે આબ્યાથી ધન લાથ માંડી ^૨માન છે,

^૩પ્રદેશમાં પતીજાય કાઈ અહીં આવી જાય,

અધીક પિડાય આવી જેમ અવસાન છે;

ગોવિંદની ન્યારી ગતિ, માનવ તો મથીમરે,

ઔષધ ઉપાય એતો ચિત્તસમાધાન છે;

રાણી વિકટોરીયાને રાખત્રા ધણુંએ કર્યું,

જેટલાઈ ઇશ્વરની ઇચ્છા બળવાન છે. ૪

ભયંકર સ્થીતિ.

કવિત.

ન્યુનતા રહી ન કોઈ ઉપાય કરવા થવા,

ઉપાયને આદરતાં આવી ત્રીજ કારમી;

^૧તેરમીને રવિવાર સંધ્યા સમે આવ્યો જવર,

શરીરમાં ^૨એકસોને સાડાછ રહ્યો રમી;

૧ ધર. ૨ પરદેશથી આવ્યા પછી વિદ્યાને લીધે ધન
પણ મળશે અને માન પણ મળશે. એ બન્ને આપણા હાથ-
માંજ છે એમ ધારે છે. ૩ મર્ણુ પામે (વિલાયતમાં આશા
ભર્યા મર્ણુ પામ્યા અને કેટલાક ભણીને આવ્યા પછી તરત
અહીં પણ મર્ણુ પામ્યા ત્યારે ઇશ્વરેચ્છાજ બળવાન છે
એ કહેવાનું છે.

૧ તેરમી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૦૮ ને દિવસે. ૨ એકસોને

૩ મંદીરમાં પેઠા ૪ ચોર નયનનું પનૂર ધટ્યું,
ભાન ગયું ૬ નાકતાણું ટેરવું ગયું નમી;
ચિન્હ થયાં ચેતવાનાં. *રાવ રોષ ભોંય પડ્યા,
નોકર ને નૃપતિએ ઉઠાડ્યા તેને નમી. ૧

રાજમહેલ માંહી રાતે રડારડ ચાલી રહી,
૭ પિતાએ અસાધ્ય થઇ ધરણી ઢળી ગયા;
મુસ્તક છોલાયું અને પાંસળે પ્રહાર થયો,
પુરમાં ખમર થતાં લોકથોક ત્યાં વહ્યા;
મર્ણુ તણી વાતતો પ્રસિદ્ધ થઇ ખોટી પડી,
તોય રાત રવિએ ન માની ભૂપતિ હયા;
ગભરાવ્યાં રોવડાવ્યાં પાછળનાં માનવને,
સવાર સુધી સહુએ કુમારપાસે રહ્યા. ૨

યુવરાજનો દેહાંત.

કવિત.

વિક્રમ સંવત વર્ષ ઓગણીસે ચોસઠનું,
“૧૦ શઠનું” ખરેજ નેષ્ટ નીવડ્યું ૧૧ અનાડનું;

સાડાસાત ડીગરી તાવ ચઢી ગયો હતો. ૩ હૃદયમાં. ૪ શ્વાસ. (માં-
દામાણુસને જ્યારે શ્વાસ ઉપડે છે ત્યારે ગળામાં ચોર પેઠા
એમ કહેવાય છે.) ૫ તેજ. ૬ જ્યારે માણુસની આશા ન
પડતાં અવસાનસમય આવે છે ત્યારે નાકની ડાંડી વાંકી થાય
છે અથવા તેમાં પણ ફેરફાર માલમ પડે છે તે પડવા લાગ્યો.
(આવે સર્વ ઇદ્રિઓમાં ફેરફાર માલમ પડે ત્યારે જાણીતા પુરૂષો
અવસાનકાળ ધારે છે.) *રાવ-ડોક્ટર. ૭ મહારાજ સાહેબ. ૮
રવિવારની રાત્રે. ૯ શરમ. ૧૦ “ચોસઠ”ને છેડે “શઠ”
શબ્દ આવે છે તેવું. ૧૧ નુકસાનનું.

ખરાબી ખેડુતતણી કાધી ખીજ આરાવીને,
મુઝાવી મથાવી કામ આદ્યું ખિગાડનું.

ભારતને ભારે હતી ^૧આરત તો અન્નતણી,
આરતમાં ^૨ઉણું ^૩રહ્યું ^૪ઉઘાડ ^૫ઉગાડનું;
આતો દુઃખ એક ^૬સાલ સદાય ખિગાડયો માલ,
જેઠમ ઉઠાવ્યું રત્ન શ્રી ગાયકવાડનું. ૧

થયું સોમવારનું સહવાર તે ^૧સવાર થયો,
હુકમ લેધને આવ્યો લેવા યુવરાજને;
આવ્યો જ્વર કાળ ^૭એકસો ને સાડાસાત સુધી,
રોયા રાવ રડવું આવ્યું છે મહારાજને;
પાસેનાએ મુકી પોક રહે છે:: ચીમનાંબાધ,
કાણુ રાખે આવે સમે લોકતણી લાજને;
લક્ષ્મીવિલાસમાં હાહાકાર શન્યકાર થયો,
સુચવી ખખર ટેલીફોનથી સમાજને, ૩

૧ હોંસ ૨ બાકી રહ્યું=અપુર્ણ રહ્યું ૩ વરસાદે ઉઘા-
ડ ન આવ્યો પણ વરસ્યાજ કર્યું ૪ કરસણ વરસાદને લીધે
ઉંચું આવી શક્યું નહીં. ૫ અનાજ ન પાકે, ખીગડે કે આણું
પાકે તે તો દુઃખ એકજ વર્ણનું. પણ યુવરાજશ્રી માલ તો
સદાયને માટે ખીગડયો (જતો રહ્યો). ૬ સવાર જેમ આવીને
ઉભો રહે અથવા કામ કરાવવા મહોદાલ આવે તેવો આવ્યો
અર્થાત્ “સહવાર” તે સવાર થયો ૭ એકસો સાડા-
સાત ડીગરી.

શ્રીમંતનો શોકજનક ક્લેશ.

૫૬

(માઠ)

- “ ઉઠો-ઊલા-નગો એકીત્રી ડર:લાગેરે ” એ રાહ
 સૂતો-શાને પ્યારા કુંવર નેણુ ઢાળી રે !
 દુબ્યો-કાણે-કહેની ! નજરકર ન્યાળી રે ! ટેક.
 પૂરા પ્રેમે તુજને ઉઠેયો લાક લડાવ્યાં વિશેષ,
 માઆ પેહેલું સાધન સાંપ્યું મેં તુજસુખનું જેશ ન. ૧
 માતા તુજને મૂકી બહાલા પ્હોચી ગઈ કૈલાસ;
 મ્હેં મન ત્હારું નિત્ય રીઝાવ્યું, જેસી ત્હારી પાસ. ન. ૨
 ત્હારા દીલમાં આપ્યું ન આવે, એવું કીધું કામ,
 ઉમદા રમતો ગમતો આપી, આપ્યું માપ્યું દામ. ન. ૩
 શણુગાર્યું તુજ રતનમન પ્રીતે, વળિ કીધો વિદ્વાન;
 રાજકુશળતા આવી દીઠી, દીધું લાયક જ્ઞાન. ન. ૪
 પરણાવ્યો પદમાવતિ સાથે, નિવડી નૌતમનાર;
 સોભાવ્યું કુળ શાણી સતિયે દીધું રાજદ્વાર. ન. ૫
 પ્રકટયો પુત્ર પ્રતાપ સરીખો, પૂર્યો મુજ ઉલ્લાસ;
 ઉંચી મેં અભિલાષા રાખી, તું દીપવાને ખાસ. ન. ૬
 સાવધતામાં સાંપત તુજને રાજતાણું સહુ કાજ;
 મનવિરમ્યા મનસુખા મ્હારા, ડૂબ્યું દરિયે ઝાઝ. ન. ૭
 લાડકવાયા તું જીવવાને, પૈસે ઝાંધી પાળ;
 દેશી વિદેશી વૈદ્ય બોલાવી, પૂરી કરી સંભાળ. ન. ૮
 જપતપ પાઠ કરાવ્યા પૂજન, અર્ચન ને અભિષેક;
 પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરાવી, નિર્મળ થઈને છેક. ન. ૯

૧ અસંતોષ. ૨ વાતો કહીને અથવા દૃષ્ટાંતો આપીને મન
 કેળવ્યું અને શરીર સુધાર્યું. ૩ ધણા પૈસા ખર્ચ્યા. ૪ દાકતરો.

મ્હારી પ્રજાએ તુજ જયમાટે, આરાધ્યા ભગવાન;
 કાંઈ કર્યું મજરે ના આવ્યું, ચાલ્યો જહાલા નિદાન!!! ન. ૧૦
 દેવા તેં આ કેર કર્યો શું ? શું હું કરું ક્યાં જાઉં ?
 નહ થયો આધાર હમારો, કો'નો હું પકર સહાઈ ? ન. ૧૧
 એન પડે નહી તુજવિણ મુજને, જહાલા ચો યુવરાજ !!
 ભાઈ કુતેસિંગ !! કેમ રીસાયો ? આવું ન કીજે કાજ !! ન. ૧૨
 મ્હારે ત્હારે જન્મ કીયાનું, વૈર હશે રે હાય !!
 રમ્યો જમ્યો પણ ભોગ અપુર્ણો, હીંડ્યો છોડી કાય !! ન. ૧૩
 પાપી પ્રાણુ જતો નથી મ્હારો, તુજ વિણ છું બેહાલ;
 *અકળામણુ અવનીપતિ કીધી, જાણી જેઠમલાલ. ન. ૧૪

+ પદ્માવતિનો વિલાપ.

પદ.

(માઠ)

“શરાખ નહિં રે પીવનકી”—એ રાઠ.

દીલ દૂભવી શું ગયા ? પ્રેમ પાછને શું ગયા ?

બોલો-બોલો પ્રાણાધાર રે.

દી૦ ટેક.

પ હાથ. (જેઠપુત્ર પિતાનો જમણો હાથ કહેવાય છે અથવા તે એક અંગ કહેવાય છે માટે “કોનો હું કર સહાઈ” એમ કહ્યું.)

* કુતેશ અથવા રૂદ્રન કે વિલાપ કર્યો. (શ્રીમંત મલ્હારાજ સાહેબે યુવરાજના મર્ણુ વખતે ઘણુંજ કલ્પાન્ત કર્યું- તેથી આ માઠ કરણારસ દર્શાવવાનેજ રમ્યો છે.) + યુવરાજનાં પત્ની શ્રી પદ્માવતિ બાઈનો વિલાપ કાવ્યરૂપે પ્રકટ કર્યો છે એમાં વખતે બોલ્યા વધારે શબ્દો હશે પરંતુ કર્તા રાજ્યભક્ત હોવાથી માત્ર શોક પદ્ધર્શિત કરવાનો અને તેમાં ભાગ લેવાનોજ તેનો હેતુ છે.

મનહરછખીએ મોહિત કીધી, ડહાપણ ગુણબંડાર;
 મનગમતું સુખ મુજને આપી, સંકેલ્યો કેમ ખ્યાર રે ! દી. ૧
 આબ્યું નિર્મળ પાવનનું પુર હંકાર્યું રસ જહાણ,
 ભરદરિયામાં જહાણ કવાયું, દુખ્યા પ્રિયતમ પ્રાણ રે ! દી. ૨
 મૂઠી રખડતી રાત પ્રિયાને, ચાલ્યા કેમ વિદેશ !
 વિરહી વ્યોગે કેમ રહેશે ? રાખી અભાગી વેશરે ! દી. ૩
 પિયુવિલાસી કપટ કર્યું શું, આપે આમ નિદાન !
 કેમ નમ્હેરા થઈને ચાલ્યા, રાજકુંવર કુળવાન રે !! દી. ૪
 મનની ધારી મનમાં રહી છે, જહાલા બાકી વિલાસ;
 એક વિના સુખ સર્વ નકામું, આજ થઈ હું નિરાશરે-દી. ૫
 વાહન વૈભવ વિત્ત સંબંધી, પ્રિયવિણુ મ્હારે શન્ય;
 રસિયા રીસાતાં મ્હારે પડી છે, સંસારસુખની ન્યૂન રે-દી. ૬
 દીનઅવસ્થા દારીદ્રતામાં દંપતિ પીતાં પ્યાર;
 દેવ મને દુખિયારી કીધી, કરમાયું ઊર હાર રે. દી. ૭
 દેવ વિનાનું દેવળ જેવું, નીર વિનાનું નવાણુ,
 અંદ્ર વિનાની રજની જેવી અમ્મ રંછવાયો બાણુરે. દી. ૮
 પત્રવિનાનું જેવું તરવર ભોગી ૩વિના બંડાર;
 ધાનવિનાનું ક્ષેત્ર નમાણુ, ગળપણુવિણુ કંસારે દી. ૯
 લવણુવિનાનું અન્ન નકામું ગૃહીણી વિના ધરસુત્ર;
 ગુણવિદ્યા વિણુ તેવી કાયા, પેઠીમાં નહિં પુત્રરે ! દી. ૧૦
 કંઠવિનાનું ગાણુ જેવું, ૪પુંગીફળ વિણુ પાન;
 ટોળાવીખૂટી મૃગલી જેવી, ખ્યાર રજળતું ૫રાનરે દી. ૧૧

૧ પ્રેમરૂપી રસ. ૨ આકાશનાં વાદળાં (વાદળ જેમ સૂર્યને ઢાંકે છે તે શોભતો નથી તે રીતે.) ૩ બંડાર ભોગીને ત્યાંજ શોભે છે નહિં તે શન્ય દીસે છે. ૪ સોપારી. ૫ વગડાનું ખ્યાર રજળતું ફરે છે અથવા નકામું સુકાઈ જાય છે પણ તેનું કાંઈ ખાનાર અથવા ભોક્તા હોતું નથી તેમ વિધવા પણ પતિ વિના રજળે છે એ ભાવાર્થ છે.

આપવિનાની હું ધિક્ક અખળા, સલિલવિનાનું મીન;
 જીવતર પુરું કેમ કરાશે, દોષલે કાઢી દીનરે ! દી. ૧૨
 દાદુરને દુઃખ આઠજ મહીના, તદપી ઘૃષ્ટ આશ;
 કાળ વઢાવે વામે વિરહને હું તો સદાની નિરાશરે દી. ૧૩
 પીયૂ પીયૂ રટે ચાતક તસ્સ્યાં, સ્વાતિ મળે જળ સાર;
 મહારોપીયૂ તો પ્હોચ્યો વિદેશે, આવ્યાનો છે ઉધાર રે ! દી. ૧૪
 જીવડા પાપી કેમ રહ્યોધ્રુ ? તું કર પ્રિય સંગાથ;
 નિર્ભાંગી હું આજ થઈધ્રુ, મળશે હવે ક્યાં નાથરે ! દી. ૧૫
 પ્રેમ પિતાનો પીને બહાલા, તેને દીધું દુઃખ;
 લાડ લીધાનો પાડ ન વાળ્યો, શોણ્યું સહનું સૂખરે દી. ૧૬
 પુત્ર ઉછંગે દધને પોઢયા, ઉઠયા ન જીવનપ્રાણ;
 વ્યર્થ થયા ઓસડ ઉપચારો, ઇચ્છા પુરપુરાણુ રે. દી. ૧૭
 લ્હાવ ન લીધો લ્હાવ ન દીધો, ઉડી ગયો ઉલ્લાસ;
 પદ્માવતીનો પાડુ પડ્યાથી, જેઠમ દીલગીર ખાસરે દી. ૧૮

*મહારાણીશ્રી ચીમનાખાઈનું રૂદન.

પદ.

“જન્નળી જીવડે ભક્તિની જુક્તિ ન જાણી.” એ રાહ.
 કુંવર કોડીલા ! ! ! હીંડ્યો તું કેમ રીસાઈ ?
 ત્હને દુખ્યો કાણે ભાઈ રે. કું ૦ ટેક.

* આ પદ પણ રાણીસાહેબે કરેલા રૂદનના સારરૂપ રચીને મુક્યું છે (કવિઓ શોક અને આનંદ સમયે ખાસ હજાર હોતા નથી પણ શ્રી સરસ્વતીની પ્રેરણાથી બુદ્ધિઅનુસાર વર્ણન કરી શકે છે તેમ આ શોકજનક પદ રચેલું છે તેવાંજ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે અને સ્નેહી સંબંધીએ કરેલા શોકનાં પદ રચેલાં છે તેમાં કદાચ અતિશયોક્તિ.

પીતાભણી^૧ તેં કેમ ન જોયું, પ્રીત જોમણે પાઈ;
 નિરાશ ક્યમ નૃપતિને કીધા, સાંપીને દુઃખ સ્થાઈ રે ? કું ૦ ૧
 ભંગ કર્યો તેં રંગ ઉમંગે, રૂંધ્યામાનો કર રહાઈ;
 યૌવન પુરે યુવતિ મૂકી, પરણી ગણી પરાઈ રે. કું ૦ ૨
 ભાવ તળ્યો કેમ ભગની પરથી, બાળપણથી રહાઈ;
 અંધવ સાથે બહાર કરીને, નિવડ્યો શું દુઃખદાઈ રે ! કું ૦ ૩
 શીશપણથી જનની માની, મૂકને વળગતો ધાઈ;
 અળગો આજ થયો શામાટે, આગળથી કહિ “આઈ રે” કું ૦ ૪
 સ્નેહથકી સ્નેહી ચિત ચોરી, મૂકી ક્યમ મિત્રાઈ ?
 સુહૃદ સંબંધી શેવક જનને ક્યમ છોડ્યાં સોહાઈ રે ? કું ૦ ૫
 રાજનીતિવિદ્યા સદુ શીખી, લક્ષણવંત લખાઈ;
 ખિલતા પેલાં ખરી પડ્યો શું ? કુળવંતા કરમાઈ રે ? કું ૦ ૬
 વિલાસ વાહન બહાલા તણને, ભવમાં લેઈ લલાઈ;
 શા અર્થે તું નિસર્યો ઉપરથી, ઘણી કરીને ધાઈ રે ? કું ૦ ૭
 પ્રેમી તું કેમ થયો નમ્હેરો ? સહુનો પ્રિય જણાઈ;
 ગેખી ગોળી શીદને મ્હારી માની સત્ય સગાઈ રે. કું ૦ ૮
 તુજ વિયોગે દુઃખી પ્રજા છે, રાજભક્ત લેખાઈ;
 હાય મારશે ! હીંદ સુણીને, શોકનીરમાં નહાઈ રે. કું ૦ ૯
 ધીક કાળ એા ફડ કર્મના, ધીક ત્હારી નફ્ટાઈ;
 તું રીઝે છે રાંક રડાવી, નહિં એ તૂજ વડાઈ રે ! કું ૦ ૧૦
 નિર્દય તુંને વિવેક ન મળે, કસાઈનો તું કસાઈ;
 કર્તા-હાય ગજબ ! કહી રદન કરે છે, રાણી ચિમનાંબાઈ રે. કું ૦ ૧૧

કે શબ્દમાં ન્યુનાધિકતા લાગે તો શ્રામંતે અને વાંચકવર્ગે
 કર્તાની રાજ્યભક્તિઉપર કૃપાદષ્ટિ કરી ક્ષમા કરવા વિનંતી છે.
 ૧ તરફ ૨ સ્ત્રી ૩ દેહથી. ૪ કસાઈને પણ કાળજ લણે છે
 મુઠે એને કસાઈનો પણ કસાઈ કહ્યો છે.

રાજમહેલમાં થઈ રડારડ, હૃદય ગયાં ચીરાઈ;
સખતાં કથતાં ખિન્ન થાય છે, જોષ્ઠભાઈ દેસાઈરે. કું.૧૨

* જહેનનો બળાપો.

૫૬.

રાગ વિવેકવણુઝારો.

દદે ખમીને ^૧માસથી વિર મહારારે,
કેમ નિદ્રા લીધી આમ બંધવ પ્યારારે ?
નયન મીઝ્યાં કેમ ^૨કારમાં વિર મહારારે !
કેમ મૂકી તજવી હામ બંધવ પ્યારારે ?
કેમ તપીને તપાવિયાં વિર મહારારે ?
કેમ લાંબી તાણી સોડ બંધવ પ્યારારે ?
રાજ કરી શું રીસાઈ ગયો વિર મહારારે ?
તુજ પૂણે થયા નહીં કોડ બંધવ પ્યારારે.
આવો નમ્હેરો કેમ થયો વિર મહારારે ?
મુજ ઉપર રાખી જહાલ બંધવ પ્યારારે.
કરણા ન આવી પીતાતણી વીર મહારારે;
જેણે ત્હારી કરી સંભાળ બંધવ પ્યારારે.
તારણીને તરછોડી તેં વિર મહારારે !
મૂકી કેમ રખડતી કરાન બંધવ પ્યારારે ?

* યુવરાજશ્રીનાં જહેન શ્રીઈદીરાઆઇનો વિલાપ વર્ણવ્યો છે. ૧ યુવરાજ નાગપંચમીને બીજે દિવસે માંદા થયા પણ વધારે મંદવાડ તેમણે મહિનો ભોગવ્યો હતો તેથી એવા અધરા દિવસોને મંદવાડમાં ગણ્યા છે. ૨ દેવી જેવાં.

૩ વનમાં. (વનમાં જેમ માણસ સહવાસ વિના ગભરાય છે તેમ તેને કોઈ બાળ પ્રકારનું સુખ મળતું નથી.

અંધવ માત રૂદન કરે. વિર મહારારે;
 તેની કેમ ધરે નહીં સાન અંધવ પ્યારારે ? ૪
 મુંઝવાઈ મહારાજા રૂવે વિર મહારારે ! !
 તુજ સ્થામા ફૂટે શીર અંધવ પ્યારારે.
 ભાઈવિયોગણી જહેન હું વિર મહારારે;
 મુજ નયને ચાલે નીર અંધવ પ્યારારે. ૫
 મિત્ર રહે ને મુસદ્દીયો વિર મહારારે,
 રહે સામા ઠરી સરદાર, અંધવ પ્યારારે.
 દાસી ખવાસ ને નોકરો વિર મહારારે;
 રોઈ મૂક્યો કરી પોકાર અંધવ પ્યારારે. ૬
 લાભ વિના તું હુંટાઈ ગયો વિર મહારારે ! !
 તેથી રૂવે છે લક્ષ્મિવિલાસ અંધવ પ્યારારે.
 આજ સુધી રહેલ મહાલતો વિર મહારારે ! !
 તેનો ઉઠીગયો ઉલ્લાસ અંધવ પ્યારારે. ૭
 તહારાવિના સુખ શુન્ય છે વિર મહારારે ! ! !
 સુના તાત સયાજીરાવ અંધવ પ્યારારે !
 રનેહી સંઅંધી સુના થયા વિર મહારારે ! !
 તુજવિના નકામો લ્હાવ અંધવ પ્યારારે ! ! ૮
 રમત ગમત તુંવિના સુની વિર મહારારે.

તેમ વિધવા પણ વનમાં રજળતા અને રસ્તો સૂઝ્યાવિના ર-
 ખડતા માણસ જેવી દુઃખી ગણાય છે. વળી કોઈ એક મ-
 નુષ્યને જેમ વનમાં મુકી પછી નહારી જાય કે ચાલ્યું આવે
 તેથી વનવાળાને જેવી પીડા થાય તેવીજ પીડા વિધવાને થાય
 છે તેથી વિધવાઓ પણ રહે છે કે “ મહેને વનમાં રખડતી
 મુકીને ગયા ” એ ભાવાર્થ છે તેવીજ રીતે પ્રેમથી અંધા-
 ચલી જહેન અથવા મા પણ આ શબ્દ કહે તો અયોગ્ય નથી.
 ૨ રાજ્યમહેલ દીપતો અથવા તું દીપતો.

સુનાં ત્હારાં સુખનાં ચિત્ર બંધવ પ્યારારે.
 ફોજ સુની સરદારની વિર મ્હારારે !!
 સુનાં શસ્ત્ર અને વાજીત્ર બંધવ પ્યારારે !! ૯
 હય ગજ રથ મેના સુના વિર મ્હારારે !!
 સુના 'માતંગ ને સુખપાલ બંધવ પ્યારારે.
 મિત્ર સુના ક્યાં મ્હાલશે વિર મ્હારારે ?
 તેનો કેમ ન કીધો ખ્યાલ બંધવ પ્યારારે ? ૧૦
 'ત્હેં મુજ સુખ ના વિચારિયું વિર મ્હારારે !
 મ્હારી મનધારી રહી વાત બંધવ પ્યારારે !
 પૂછી ખબર મ્હારી નિલ્ય તેં વિર મ્હારારે !
 મ્હને રમતે કરી રળિયાત બંધવ પ્યારારે. ૧૧
 મુજ હિતમાટે બહુ કયું વિર મ્હારારે !!
 મુને આપ્યું સુખોર્ધે જ્ઞાન બંધવ પ્યારારે.
 જ્ઞાત 'સગો બહુ ભાવતો વિર મ્હારારે !!
 તુજ સાથે લીધું ખાનપાન બંધવ પ્યારારે. ૧૨
 સાથેફરી ગાડી ઘોડલે વિર મ્હારારે !!
 ત્હારો વિસરતો નથી પ્યાર બંધવ પ્યારારે !
 શું હું કરું ક્યાં જાઉં હું વિર મ્હારારે !!
 જોલ ડહાપણના ભંડાર બંધવ પ્યારારે. ૧૩
 ખોટ પડી શી દેવને વિર મ્હારારે,
 લુંટયો મોંઘો હમારો માલ બંધવ પ્યારારે !!

૧ હાથી. ૨ મ્હારું સુખ (મનનો ઉંડો ભાવ એ કે
 ત્હેં-મ્હારું લગ્ન થયા વિના દેહલ્યાગ કેમ કર્યો ?) ૨ રમતાં
 રમતાં આનંદ થાય એવા શબ્દ કહીને અથવા ટીખજકરીને
 કે રમત રમાડીને અથવા રમત ગમતમાં સામેલ કરીને. ૩.
 સગો ભાઈ નહીં તથાપિ ખાસ સગો અને વળી ભાવતો
 ભાઈ (પ્યારો ભાઈ)

કર્તા—એમ વિલાપે ઈંદીરા વિર મહારારે ! !

થાય શત્રુ સુણી બેહાલ બંધવ પ્યારારે. ૧૪

ભેગું થયું જન દુઃખમાં વિર મહારારે ! !

કરે શાંતિ થવા ઉચ્ચાર બંધવ પ્યારારે !

અકળામણુ થઈ ઓછિ ના વિર મહારારે ! !

રોષ જેઠમ વર્ણુ અઢાર બંધવ પ્યારારે ! ૧૫

* મિત્રોની મુઝવણ.

૫૬.

“ધિક્ક સદા પરશ્યામાનું સુખ” — એ રાહ.

મિત્ર કુત્તેસિંહ પ્રાણુથી પ્યારા !! સારા સ્નેહી હમારા !!

વિના ^૧તહારા, નયનના તારા, ઝરશું ^૨પ્રેમ ધૂતારા !!

દુખિયારા છે, ^૩ન્યારા પ્રેમ પિનારા !! ૧

બાળપણુની પ્રીત હમારી, તહારી યારી ન્યારી !!

ધારી ^૪પ્યારી તેં દિલદારી, ^૫ભારી કેમ ઉતારી?

* મિત્રોનો શોક—દુઃખ અથવા ગભરામણ કે મુઝવણુ=ગુંચવણી. (મિત્રોને એમ પણ ગુંચવણી ખરી કે આપણો સ્નેહી જવાથી હવે ક્યાં અને કેાની પાસે જઈશું ? વળી જે સુખ પામ્યા છીએ એવું હવે શું મળશે ! ૧ તહારા વિના. ૨ પ્રેમને ધૃતિ લેનારા ધૂતારા ભોળવીને અથવા પ્રેમ લગાડીને જેમ કાઢીને સ્વાધિન કરે છે તેમ પ્રેમને ધૂતનાર તે પ્રેમધૂતારા કહેવાય છે અથવા પ્રેમલુંટનારા પણ કહે છે અર્થાત્ પુર્ણપ્રેમીને એ ઉપમા અપાય છે) ૩ જૂદીજ તરેહના અથવા એ પ્રેમના પીનારા હવે તહારાથી ન્યારા થયા એમ પણ અર્થ થાય છે. ૪ વહાલા ગણી. ૫ ભારી=ભંડારીને અથવા દાટીને (ભારેલી વસ્તુ જેમ અનામત રહે

- ૫ સુવિચારી થું ? ! હારી થયો દુઃખકારી ? ૨
- નિત્ય હમારું ઇચ્છ્યું સારું જોલી પ્યારું ૭૨ પ્યારું.
- વેલુ અકારું ખારું નહારું. સુણ્યું નથી કદી ત્હારું ? !
- દુઃખ કરનારું, આ તન નિરખ્યું ૧૦ ન્યારું ! ! ૩
- હે તન રાખે ભાઈ ૧૧ ચહાઈ, તે તેં રાખ્યું સદાઈ ! !
- સાચી સગાઈ કરિ અધિકાઈ મિત્રાઈને વડાઈ ! !
- ધન્ય સાચાઈ ! ત્હારી સુધડતાઈ ! ! ૪
- વિસરતી નથી ભલમનસાઈ, રહાઈને કર ભાઈ ! !
- ફરતા સાથે ખાઈ ગાઈ, અલગ થતાં અધિરાઈ ! !
- ધાઈ મળતા-હા ! ! તે ધડિ બદલાઈ ! ! ! ૫
- સુખ ગયું વહી વહે જેમ ૧વારી, શિતળતા ૨પરવારી ! !
- ત્હારી પ્યારી સુરત સારી, ભારી સુખ કરનારી ! !
- ૩નારી હિતકારી ! ! જુએ ૪ઉર ધારી ! ! ૬

અથવા દાટેલી જેમ રહે તેમ પ્રીતીને ભારીને અથવા ખીન્ને અર્થ એ કે ભારી=ભારે-બહુ વજનવાળી દીલદારી એવી કેમ ઉતારી ?) ૫ સારા વિચારવાળો. ૬ હારી જઈને-મોતથી હારીને. ૭ રૂંડું. ૮ અવિનયનું અપ્રિય લાગે તેવું. ૯ આ શરીર. ૧૦ જુદી રીતનું અથવા પ્રાણથી છુટું પડેલું. ૧૧ આજ સગા ભાઈ પણ હેત રાખતા નથી તેમ છતાં તેં તેથી પણ અધિક રાખ્યું.

૧ જળ (પાણી વહી જાય તેમ જોતજોતાં સુખ વહી ગયું) ૨ પરવારી=જતી રહી અથવા શીતળતાઉપર વારી=જળ ફર્યું. ૩ સ્ત્રી. ૪ મૃતશરીર. (રનેદી અને ત્હારી પ્યારી સ્ત્રી ત્હારી વહાલી છખી જુવે છે અથવા પોતાના ઉરમાં ત્હને ધારે છે-જુવે છે અથવા ધર્યો છે એ અર્થ પણ છે) .

છેડું પડ્યું છે ત્હારે હમારે ! પ્યારે ! મળિયું ક્યારે ?

દારે વારે વારે મળતા, ભૂસાયું સુખ ભારે ! !

ભારે પ્યારે હા ! કીધું કિરતારે.

૭

તું વિષુ સુના દિન કેમ જાશે ? શી આશે રહેવાશે ?

૧વાસે જ્હાશે મુગલિ આદિક ત્રાસે ખાવા ધાશે ! !

નહાસે ઉમંગ ! હા ! વસતાં કેલાસે.

૮

વિસરીએ શું ને શું સ્મરીએ, ક્યાં હરીએ ક્યાં ફરીએ,

ફરીએ દિવસો નહિં કદી મરિયે, હરિયું સુખને હરિયે ! !

કારએ હાવાં શું ? નયને નિર ભરીએ ! !

૯

દુખિ અમ કરતાં રાજા રાણી ! અધિકા પદ્મા શાણી !

આણી ૧૦ જાણી મોજ ન માણી, રાણી ૧૧ આશ સુકાણી !

૧૨ પાણી ઝાલ્યાની, રાખી પ્રભુ ૧૩ એધાણી !

૧૦

તરવર ફળશે, શત્રુ હળશે, વળશે દિન ધન રળશે,

બળશે આકૃત વ્યાધી ટળશે ૧૪ માલ નિકળશે મળશે ! !

૧૫ બળશે મળશે ના, શરિર ન સાંપડશે.

૧૧

પોપટડા તું થયો પ્રવાસી, નહાસી ગયો શું ત્રાસી ?

૫. હે પ્યારા અથવા પ્યારથી. ૬ બારણે અથવા મધ્યાનહે

બાર વાગ્યે અથવા પેહેલી રાત્રે બાર વાગતે, જ્યારથી જીવ-

વાની આશા કાઢી હતી ત્યારથી. ૭ ધરમાં. ૮ ફરીએ=જે

દિવસોએ ફરતા હતા તે. અથવા ફરી=ફરીથી-એ=ગયેલા.

ફરીથી ગયેલા દિવસો હમે મરીએ તોપણ દેખવાના નથી.

૯ હરિએ સુખ હરી લીધું. ૧૦ રૂપવંતી અને ગુણવાળી

પરખીને આણેલી. ૧૧ રાણી થવાની કોઈ દિવસ માટે પણ

આશા હતી તે બર્થ થઈ. ૧૨ હાથ. ૧૩ સાખીતી અથવા

દાખલો. (હાથ ઝાલ્યાની એધાણીમાં પુત્ર આપ્યો તે. ૧૪

ચોરીએ ગયેલો માલ પણ કદી નીકળશે. ૧૫ બળીને બાબ

થઈ જશે તે માત્ર નહીં મળે.

દારા દાસી પિતુ હિદાસી, મિત્ર અને મુરવાસી !!
અવિનાસીની, જોઈમ કૃતિ બાસી !!

૧૨

બંધૂના બોલ.

૫૬

“ નહિં દેઉં ત્હને જાવા દુખી થાવા ” એ રાહ.
કેમ પોઢ્યા તજીને પ્રાણુ એા બાઈ ?
છો ડાહ્યા ગુણુને જાણુ એા બાઈ !!
તમે પડ્યા જાણુને આજ, કલ્યાંત કરે મહારાજ !
કયમ 'ના'વી પિતુની રદાઝ ? છો સહુના સુખનો સાજ !
છો રાજકુળના ભાણુ એા બાઈ !! કેમ૦ ૧
છો આપ ઉવડિલની તૂલ્ય નથિ સ્વભાવ કેરું મૂલ્ય !
જો હોય હમારી ભૂલ, તો કરો કૃપાથી દૂલ !!
ના મારો વિરહી બાણુ એા બાઈ !! કેમ૦ ૨
છે શીર સયાજીરાવ, તે રાખે તમપર ભાવ;
પડયું દુઃખ આજ દરિયાવ, સહુ આજ લુંટાયો લ્હાવ !!
કરે માત તાત યુમરાણુ એા બાઈ !! કેમ૦ ૩
ના વિચરે અમને પ્યાર, તમે બદ્દ કરાવી રખાર;
કરો રમત ગમત દિલદાર દુઃખ આપ્યું આજ અપાર !
ભર દરિયે દૂખ્યું જ્હાણુ એા બાઈ !! કેમ૦ ૪

૧ ના'વી=ન આવી ૨ ચિંતા અથવા પીડા (અમુક માણસની “ દાઝ ” કેમ ન જાણી અથવા ન આવી એમ ધણી વખત કહેવામાં આવે છે અને એ શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે)
૩ પિતાતૂલ્ય (જેટલાંધૂ પિતા સમાન ગણાય છે એટલે પિતા વખતે દૈવચાથી મર્ણુ પામે છે ત્યારે મોટો બાઈ જ્હાનાં ભાંડુની યોગ્ય સંભાળ રાખે છે માટે તેને પિતા-તૂલ્ય ગણે છે) ૪ મોજ અથવા ગંમત.

તમે દયા ન આણી લેશ છે પદ્મા ધાવનવેશ;
 તેનું સૂખ રહેલું શેષ, તે હણિને સાંધો કલેશ !!
 એક રાખ્યું ૪તમ એધાણુ ઓ ભાઈ !! કેમ ૦ ૫
 આ એક માસથી ખાસ, તમે કર્યો પથારીવાસ !!
 પણ દવા અને ખરદાશ, હતિ ઉગરવાની આશ
 ધાર્યું ના થયું પ્રમાણુ ઓ ભાઈ !! કેમ ૦ ૬
 છો બહાલા સહુને બાઈ બહુ રહે ઈંદિરાબાઈ !!
 કેમ છોડી પ્રીત સગાઈ, ક્યાં મળશું હાવાં ૧ધાઈ ?
 એ જોઈભાઈ કહિ વાણુ ઓ ભાઈ !! કેમ ૦ ૭

* પ્રજનો પોકાર.

૫૬.

(લલિત-મરાઠી.)

અરરહાય ! શો ! ગજબ ગૂંજ્યો રે !!
 તર ને નાર હારોહાર વારવાર કરે ઉચ્ચાર-કેર શો થયોરે ! એ ટેક.
 અરર ! દેવ તેં કયમ દયા દયાતણુ રે ?
 અરર રામ ! કર્યું શું આમ ? કર્યું શું કામ ? સુખદહામ શીદને
 હર્યો રે ? અં ૦ ૧
 ચોથ ચૌદમી દુખદ નીવડી રે,
 ભાદો માસ, હરિ ઉદ્ધાસ, ભાગિ આશ, કરિ નિરાશ
 ત્રાસને કર્યો રે. અં ૦ ૨

૩ પદ્માવતી બાઈ ૪ લહમાઈ એધાણુ=પુત્ર.

૧ ધાઈને=પ્રેમથી ઉતાવળા થઈને. (ઘણું દિવસે જ્યારે
 કાઈ સ્નેહી સંબંધી કે પ્રેમી માણસ આવે છે ત્યારે તેને આ-
 વ્યો જાણીને અથવા સામો આવતો દેખીને જેમ અસ્પર્શ
 સ્વવાયા થઈને દોડીને વળગી પડે છે તેમ. * યુવરાજ પડયાના
 માહા સમાચાર સાંભળી વડોદરાની પ્રજાએ જે શોક દર્શા-

કૃષ્ણ પક્ષ આ કૂર અતી થઇ રે, !!

સોમવાર, રશિતળસાર, પણ ગમાર દુઃખકાર, આજ
નીવડ્યો રે. અં ૩

વર્ષ ઝ્યોશહું શઠ ખરે થયું રે, !!

ન ધરિ લાજ, ન ગણિ દાઝ, સૂખસાજ યુવરાજ ગુમ ગુણી
કર્યો રે. અં ૪

પ્રથમ પ્હોરમાં રાજમહેલમાં રે, !!

તજીને પ્યાર, તજીને નાર, તજીકુમાર વસ્તુસાર જગ તજી
ગયો રે. અં ૫

શ્રી સયાજીનો કુંવર રોકાડીલોરે, !!

પિતુનો પ્યાર પી અપાર ઝડૈયાહાર નયન સાર કહીં જઈ
રહ્યો રે. અં ૬

પચિસ વર્ષની પુર જીવાનિમાં રે, !!

ખિલતી રૂપ સુતઅતુપ, લલિખ્ય ભૂપ થઈને વૃષ્ટ વલુકને
વસ્યો રે. અં ૭

રસિક રાજ્યનો કુલિન દીવડો રે, !!!

વ્યો તે વર્ણવ્યો છે. ૨ સોમવાર એ ઠંડો ગણાય છે છતાં
તાપ કેમ કર્યો, એમ વારને ઠપકો છે. ૩ ઝોગણીસં ચોસઠનું.

૧ સંસારમાં સાર વસ્તુ પુત્ર અને સ્ત્રી બન્ને ગણાય
છે અથવા સારમાં સાર એ બેજ છે. તેને તજીને ગયો એ
ભાવાર્થ છે. ૨ કાડવાજો=હોંસીવો. ૩ દૈયાનો હાર=વડાવો.
(ઘણુંજ પ્રિય હોય તેને દૈયાના હારની ઉપમા અપાય છે.)
૪ હવે પછી રાજ્યગાદી ભોગવનાર. ૫ બોલતો બંધ થઈને
૬ રસભર્યો. (પોતે રસ ભર્યો અથવા “ રસિક રાજ્યનો ”
સુંદીર ગાયકવાડીનો અથવા સુંદીર શ્રી સયાજીરાવના રાજ્યનો
એ રીતે અનેકાર્થ છે ?

નિજ અવાસ, ચારેપાસ કરિપ્રકાશ, ૭થઘઉદાશ, સુષ્ટિથી
સર્ગો રે. અં ૮

વટપુરીપ્રજ્ઞ સર્વ મ્હાલની રે,
પિટતી હાય કળેકાય મુખ વિલ્હાય. અશ્રુ જાય કલેશ
મન ભર્યો રે. અં ૯

મરણશોક તો સ્થળ સ્થળે થયો રે !!
જેષ્ટલાલ દુખી ભુપાલ ફટે ભાલ જાતાં માલ વિરહ તન
તણ્યો રે. અં ૧૦

મરસિયો.

“અનિવોય હાયરે પાનીને ધુમચા મચાયા.” એ રાહ.

અનિવોય હાય રે ! ભારે થયો કેર આજે ?

તજ દીધું શરીર યુવરાજે. અનિવોય. ટેક.

ચૌદ તારીખે ચિત્તને ખાળ્યું, સપટેઅરે સૂખને ખાળ્યું;

૨ કાળે કીધું કામ કાળું. અનિવોય ૧

નવવાગ્યે સામેને રહવારે, દેહ છોડ્યો ફત્તેસિંહ પ્યારે !

ફરીવળી ખખર પુર ત્યારે. અનિવોય ૨

લાલ લુંટાયો લક્ષ્મીવિલાસે, રડારોળ થઈ છે અવાસે ?

હાય પિટાઈ મર્ણુને ત્રાસે. અનિવોય. ૩

આતમંડળ ને અધિકારી, મિત્ર સંબંધી શોકમાં ભારી;

કવેઈ બેઠા છે હીંમતહારી. અનિવોય. ૪

તજ ૪શુદ્ધિ સયાજીરાવે, કાણુ વારી શકે ને બોલાવે ?

૭ નહીં જીવાય એમ ખાત્રી થવાથી ઉદાશ થઈને.

૧ લક્ષ્મીવિલાસ અથવા રાજમેહેલમાં. ૨ ત્રાસથી.

(કેરતું મર્ણુ થાય છે ત્યારે ત્રાસ વર્તાઈ રહે છે તે ત્રાસથી)

૩ દાકતરો. ૪ જાન (શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે યુવરાજના

- પ્રેમ પિતાનો વેણ પવનવે. અનિવાય. ૫
 રૂવે જ્યાવનમહાલનો સ્વામી નથી રાજમાં જેની દામી;
 આજ આવી ત્હેને સુખખામી. અનિવાય. ૬
 શીર ફૂટે પદ્માવતિનારી, માનવંતી થઈ તે ખિચારી!!
 કરે વિલાપ દુઃખ ઉચ્ચારી. અનિવાય. ૭
 ચાલે અશ્રુની આંખે ધારા, દીલ ભેદે છે સર્વનું દારા!!
 રહે રામા કહી “પ્યારા-પ્યારા”!! અનિવાય. ૮
 રૂવે માતા બંધૂ અને બાઈ, રહે રેનેહી સંભારી મિત્રાઈ!
 રહે નોકર બોલી બલાઈ. અનિવાય. ૯
 પોળ પૂરે પરાં અને શેરી, બહાર આવી મરદ ને મેરી;
 વાત કરેછે ગજબ કેરી. અનિવાય ૧૦
 પિતા પુત્રનો પ્રેમ સંભારે, અણુધારી આકૃત ઉચારે;
 પ્રજા ડૂબી શોકમાં વધારે. અનિવાય. ૧૧
 આજ થયો દિવસ દુઃખદાઈ, કામ સૂઝયું પ્રજાને ન કાંઈ;
 દિલગીર થયો જેટલાઈ. અનિવાય. ૧૨

કૂર કાળનો કાપ. મરસિયો.

અનિવાય હાર રે ! કૂર કાળે કાપ કીધો ?
 રાજ્યહીરો ઉઠાવીને લીધારે.

વો. ૦ ટેક.

મરણ વખતે શુદ્ધિ તજી હતી તે બાબત કહી છે) ૫ બોલાવે.
 ૬ વડોદરા રાજ્યના મહાલ અથવા પ્રગણાં (પેહેલાં રાજ્યના
 બાવન મહાલ કહેવાતા હતા અને શ્રીમંત મલ્હારરાવ મહા-
 રાજના અમલમાં પણ બાવન મહાલ હતા તેથી બાવન મહાલ
 કહેલા છે અને આજ ન્યુનાધિક હશે તો તેથી કાંઈ કાવ્યને
 દોષ નથી. ૭ દયામણી. (આજસુધી જે માનવંતી હતી તે
 પતિ જતાં હવે ખિચારી=બાપડી થઈ એ ભાવ છે.

જેણે શોભાતી ^૧ગાયકવાડી પુરી શોભી પંકાત ^૨અગાડી;
એ ખીલેલી વાડી ^૩ઉઝડીરે. વો ૧

ફતેસીંગ પડ્યા એમ જાણી, બાલે રૈયત શોકની વાણી;
કાળ ઉપર હાય પીટાણીરે. વો ૨

ઘરમાંથી પુરૂષ ને નારી, બહાર આત્યાં છે હાય ઉચ્ચારી !
વાત કરેછે હાથ ^૪પસારીરે. વો ૩

થયા મહાજન ભેળા વ્યાપારી, તેલી તંબોળી ને રાજગારી;
દુઃખ કરેછે રૈયત પ્યારીરે. વો ૪

મળ્યા સોની સુખડિયા વાટે, પડ્યા મરણ સુણીને ઉચ્ચાટે;
તેણે વાસ્યાં છે તાળાં ^૫હાટેરે. વો ૫

મળ્યા કણિયા કાપડિયા વિવેકી, કરી આપસ માંહી એકી;
રાજ્યભક્તિ માટે થયા ટેકીરે. વો ૬

થઈ ટેકીલા કામ બંધ કીધું, નથી કોઈ ગ્રાહકને દીધું;
ના વ્યાપાર માટે લીધુંરે. વો ૭

ચારે બાજુએ હાય પીટાઈ, આવ્યું પ્રજનનું હૈયું ભરાઈ;
ચાદ આવે પન્નાવતિ બાઈરે. વો ૮

કાળ કોપ્યો કહે સહુ શાને, શીદ ઊપાડ્યા યુવરાજને;
બહુ જોઈમ લાગ્યું પ્રજનનેરે. વો ૯

૧ શોભી રહેલી અથવા શોભનારી. ૨ આગળ (યુવ-
રાજત્રીથી આ ગાયકવાડી રાજ્ય વળી આગળ વધારે શોભત
કારણ એમનામાં દયા વિશેષ હતી અને એમ પણ કહેવાય
છે કે એમના મનમાં પ્રજનના હકોની સંભાળ રાખવા ધણું
હતું) ૩ ઉઝડ કરી અથવા વેરાન કરી. ૪ લાંબા હાથ કરીને
(પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓ વાત કરે છે ત્યારે લાંબા હાથ કરીને
નવી જુની અથવા સુખ દુઃખની વાત કરે છે તેથી તેમ કહ્યું છે)
૫ હડતાલ તો પડી પડી પણ તે પેહેલાં લોકોએ શોકથી
તાળાં અડકાવ્યાં.

* સમયની સમજણ.

૫૬.

(પરજ)

“ બેડો બાઇ બુડતો તારોરે ”—એ રાહ.

ફતેસિંહ થાતાં પ્રવાસી રે, પ્રજા રાજપત્ની ઉદાસીરે. ટેક.
સંવત યોગણિયોગણિયાણિસ શ્રાવણ ^૧ પૂનિત માસ;
શુકલ પક્ષ ને શુક્ર પ્રતિપદ, ^૨ ખુખીતણો હતો ખાસ. ૬૦ ૧
ત્રીજી અગષ્ટે તાશીર ભાળી અઢાર ત્રાશીસન;
એક દિવસ એવો પણ નિરખ્યો શોખ્યું સયાજીસદન. ૬૦ ૨
સૂખે નિરખવા સમય હતો હતાં ચિમનાં બાઈ હયાત;
એક સમય હતો પુત્રોત્સવનો રણિયામણી હતી રાત. ૬૦ ૩
પુત્રવધાઈ તણે દીન રૂટે વાગ્યાં હતાં વાજીત્ર;
દામ ઇનામ દેવા દીન દીઠો સુખી હતા શિરછત્ર. ૬૦ ૪
રેલાયું દહીં ^૩ દી એક આંગણ, મિસરી મળી નરનાર;
એક દિવસ છટ્ટી અને સોમે દીઠો હતો દરબાર. ૬૦ ૫
સમય હતો સાટમારી નિરખવા કરવા સમય હતો સેલ;
સમય હતો પેરેરી ઝોઢીને કરવા, માણવા મોજ મહેલ. ૬૦ ૬

* “ વખત વખતની છાંયડી છે ” એવું સર્વ કાંઈ
ખાતે છે તે ઉપરથી આગળનો આનંદ સમય વર્ણવી પ્રજાને
ભાન કર્યું છે અથવા એક રીતે જ્ઞાન થવાને માટે પણ જ-
ણાવ્યું છે કે આનંદનો પણ સમય હતો ને આજ શોકનો
પણ છે ત્યારે સુખ દુઃખ તો વારાફરતી આવ્યાજ કરે છે એ-
વો પણ ભાવ છે. ૧ પવિત્ર. ૨ રમુઝનો (સંવત ૧૯૩૯
ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૧ ને દિવસે યુવરાજનો જન્મ થયો હતો)
૩ દિવસ (જન્મદિવસે ગોરસ છાંટવાનો મહિમા છે)

એક હતી પણ પોશાક ફેરી, ઈંદીપકનો હતો દીન;
 પંચત્રી તણી મીઝમની થયેલી મોઝન બાળ્યાં બિન્ન. ૬૦ ૭
 એક દિવસ પ્રેમઝંથી પડ્યાનો, પદ્માવતીની સાથ;
 શોભા નિરખવા સમય હતો એક નારીને શોખ્યોનાથ ૬૦ ૮
 દિવસ હતો ચઢી ઘોડલે ફરવા ગાડી સુશોભિત સાર;
 રમત ગમત કરી મિત્રો સાથે કરતો રવીર શીકાર ૬૦ ૯
 હકમ જેનો હજૂરી માને, કનેકા કહે છડીદાર;
 કસરત કરવા ઈકાડ હતો બહુ, બોલતો પાણીદાર. ૬૦ ૧૦
 સાડકવાયો પવસ્રસોહાગી, બાગ બગીચે પ્યાર;
 ભાવતણી ભૂખ સૂધડ નરને, દેખાયો ઈડોળદાર ૬૦ ૧૧
 ૭પદ્મ વિકાસે સરોવર માંહી, દીપે શિરપર સૂર;
 રાજકુળે પુર યૌવન ખીલ્યું, શોભે નૃપતિ નૂર ૬૦ ૧૨
 એક હતો દિન શોભા કરતો, દસરાસ્વારી દમામ;
 પોશાક કરતાં પરવારે નહિં, ઘડિ પણુ ના લે વિરામ ૬૦ ૧૩
 દિવસ હતો પદ્માવતિ કેરો, સુદિરતા શણુગાર;

૪ રોશનાઇનો. ૫ કાજસાહેબ.

૧ પ્રેમની ગાંઠ-લગ્ન (પદ્માવતિ બાઇના લગ્નનો પણ
 એક દિવસ હતો અને આજ તે ઝંથી=ગાંઠ ધૂટ્યાનો પણ
 દિવસ છે એ ભાવાર્થ છે) રવીરપુરૂષ અથવા વીર=ભાઇ. ૩
 સારી રીતભાત અથવા વર્તણૂક અથવા નેકી=નકી (ચોખ-
 દાર જે શખ્દો કહે છે તે ઇત્યાદિ) ૪ ઉમંગ અથવા શોખ
 ૫ શોખીન ૬ પ્રીતિની ભૂખ અથવા જે ચ્હાતો હોય તેને
 મળવાની ઉત્કંઠા ૭ ફાંકડો અથવા છેલ ૭ કમળ અથવા
 કમળરૂપ યુવરાજને ૮ ગાયકવાડીમાં ૯ મહારાજ (કમળ
 ખીલવાને પાણી પણ જોઇએ તેમ સૂર્ય પણ જાઇએ તેથી
 વર્ણન કર્યું છે કે યુવરાજરૂપી કમળ ગાયકવાડી સરોવરમાં
 સયાજીરાવના પ્રકાશથી ખીલી કરમાઇ ગયું ઇત્યાદિ.

અંક થકી મહા મૂલ્કી મહિલા કરતી હામ ઉચ્ચાર. ૫૦ ૧૪
 મનસૂખા કરી આશા ધરતી, લેવા સુખ સન્માન;
 પિયૂપનોતી સુખ સમજીને, કરતી ઉમંગે ગાન. ૬૦ ૧૫
 ભારતમાં ૮૫ સુદ વિચિત્રાણુ જેનું ભાગ્ય વિશાલ;
 એવા એક સયાજી ગણાતા, જેટલાઈ ગયો તાલ. ૬૦ ૧૬

પુરવનિતાઓની વાણી.

પદ.

“ જીવે માણીગર બંદો ”—એ રાહ.

દેહ પડ્યો યુવરાજનો રે, થયો આચિંતો કેર !
 શુદ્ધિ ગઈ મહારાજની, થયું શોકીયું શેર. ૬૦ ટેક.
 ૧આછડનું નવ ચાલિયું રે, કાળ રોક્યો ૨ન રાવ;
 ગજદરથી ગુણ ના પડ્યો, પડ્યા અવળારે ૩દાવ!! ૬૦ ૧
 મહિનો પુરા મંદવાડનો રે, ૪કળ્યો વ્યાધી ના કોઈ;
 અરસપરસ વાત પુછતા ૫વૈદ અંતર જોઈ. ૬૦ ૨
 મુંબાઈહાકમે મોકલ્યો રે, વૈદ આણીને વહાલ;
 તેનું કીધું રૂકું ના થયું, શ્રમ કીધો ભુપાલ. ૬૦ ૩
 એહા રહ્યા વૈદ બાપડા રે, બદલ્યાં આસડ નિત્ય;
 પજો પજો નાડિ પારખી, રાખી લખવાની રીત. ૬૦ ૪
 દર્દ વધ્યું ગયું દીલમાં રે, ચિન્હ બદલાયાં તેમ;
 અવયવ હિંમત હારિયા, તળ્યો ઈંદ્રિય નેમ. ૬૦ ૫

૧ ઈંગ્રેજ દાકતર જે મુંબઈથી આવેલો હતો તે. ૨
 રાવ દાકતરે પણ. ૩ દવા (જે જે દવા કરી તેનો ગુણ લા-
 ગ્યો નહીં. જેમ પાંડવે પાસા નાખ્યા અને હારવાના હોવાથી
 અવળા પડ્યા હતા તેમ આ વખતે પણ દાવ ન ચાલ્યો અને
 અવળા પાસા પડ્યા ઇત્યાદિ ભાવાર્થ છે.) ૪ રોગ કોઈ કળી
 ન શક્યા. ૫ દાકતરો.

દીલ દાન્યું દાકતરનું રે, કીધા આખર ઉપાય !

સયાજીરાવ મહારાજની, દુઃખે સુકાઈ કાય. દે. ૧

કુંવર કાડીલો જીવવારે દુઃખે ખસ્યું છે દામ;

દેવ દેવીને પુનવિયાં, કોઈ આવ્યું ના કામ. દે. ૭

વ્યાધી વસ્યો કોઈ જાતનો રે, ગુણવાળા ગુંચાય;

તબિયત પણ પણ બીગડે, ક્યું સાર ના થાય. દે. ૮

તેરમીએ તન બીગડ્યું રે, ક્યો મહેનો દેખાવ !

રાતે હૃદયને રડાવિયાં, આશા મૂકી છે રાવ. દે. ૯

જહાજું વાયું સોમવારનું રે, ગયો રંગ ઉલ્લાસ;

સૂત સયાજીનો લાડકો, તેનો ગુંચાયો શ્વાસ. દે. ૧૦

ટૂટી આયુષ્યની દોરડી રે, દીન થયલો નિર્માણ;

હંસો ^૧ઉડ્યો પ્હેલા પ્હેરમાં, પડ્યા ^૨પદ્માના પ્રાણ. દે. ૧૧

કેર થયો આ કારમોરે ^૩લુંટ્યો ^૪લક્ષ્મીવિલાસ ! !

મંડળરવે માયા થકી, પિતા નારી ને દાસ દે. ૧૨

પુત્ર કંસારનો ^૫કાળીયો રે પ્હેલા ખોળાનો જોહ;

દક્ષિણ હાથ પિતા તણો, એમાં શાનો સંદેહ દે. ૧૩

પુર્વે કીધું તપ ભાગલું રે, ગઈ અધવચ્ચ કાય;

નહિં તો કરત રાજ પુરનું, ભલો નિવડત રાય ! દે. ૧૪

પદ્માવતિના વિલાપથી રે, રડે દુશ્મન હોય;

દુખી છીએ સહુ આપણે, કરી શકે શું કાય. દે. ૧૫

જાણ્યું છે જ્યારથી આપણે રે, પડી હૃદયમાં કાળ;

જેષ્ઠાભાઈ વીરક્ષેત્રમાં, લખે તેથી હેવાલ. દે. ૧૬

૧ જીવ. ૨ પદ્માવતિ બાઈના પ્રાણપતિ. ૩ ત્રાસદાયક. ૪ રાજ્યમેહેલનો રંગ અથવા વિલાસ હતો તે લુંટ્યો લઈ લીધો (યુવરાજ રાજમેહેલને દીપાવનારો નાયક હતો માટે એમ કહેલું છે) ૫ પ્રથમ પુત્ર કંસારનો કાળીયો કહેવાય છે.

ગોવિંદની ગતિ ન્યારી છે !

પદ

(પરજ)

ગતિ ગોવિંદની ન્યારીરે, ન જાણે મુનિ તપધારી રે. ટેક.

^૧સુરસનકાદીક શેષ ન જાણે, નારક સારક પાર:

ભુલામણીમાં બ્રહ્મા ભૂલે, શીવજી ન જાણે સાર ગાં ૧

યત્ન કરીએ સુખ મળવાને, ^૨માધવ મન ^૩મકલાય;

ગોવિંદજી તણું ગમતું થાયે, પણ મન ના સમજાય. ગાં ૨

મન વિરમે નહિં અનુભવ વીના, ^૪અનુભવના શા ભાર?

માયામોહ ફરી મન પ્રેરે, પજવે વારંવાર. ગાં ૩

ગોવિંદની ગતિ ગોવિંદ જાણે, ઇચ્છા તેને હાથ;

કહોને ખખર હતી કે પડશે પદ્માવતિનો નાથ ? ગાં ૪

લાડકવાયો પુત્ર કૃતેસિંહ, પાટવી શ્રીયુવરાજ;

તેને ઉગારવા તન મન ધનથી ^૫મથન કીધું મહારાજ ! ગાં ૫

મથન કર્યું પણ ^૬અમર ન આવ્યું, કીધા કાળે કેર !

ભારતભોગી ભૂપતિ ફરી, સુકવી સુખની ન્હેર. ગાં ૬

સંવત ઓગણિસેં ને ચોસઠ, ભાદ્રપદે કૃષ્ણપક્ષ;

લક્ષણવંતો ચંચળ ચિતનો રમતો રાજકુમાર;

૧ સનક-સનંદન-સનાતન અને સનકુમાર એ વિષ્ણુ ભગવાનના અતિ પ્રિય પાર્શ્વદે છે. અને ભક્ત છે છતાં તે પણ ગોવિંદની ગતિ જાણી શકતા નથી. ૨ વિષ્ણુ ભગવાનનું નામ છે. ૩ રાજ થાય. ૪ અનુભવથી કદાચ મન વિરમે તોપણ અનુભવના એ ભાર નથી કારણ અનુભવીએ પણ માયાથી મોહ પામી ગયા છે આ ભાવાર્થ છે. ૫ ઘણી મ્હેનત. ૬ અમૃત. (દેવતાઓએ અમૃતને માટે વિષ્ણુ ભગવાનની સુચના અને સ્થાયતાથી સમુદ્રમથન કર્યું હતું તેમાં વિષ પ્રથમ નીકળ્યું હતું તે રીતે આમાં પણ વિષ=મર્ણ નીપત્યું ઇત્યાદી).

- ચોથ અને સાંજવારે સંવરે, કાઠી કુંવરનો લક્ષ. ૪૦ ૭
- માત વિનાનો કુંવર મોઢો, મહારાજ મુખપાન;
ધંત્રેજી ભણી વિદ્વાન થયેલો કાળે હરિયો નિદાન. ૪૦ ૮
- પુત્રોત્સવનો દિવસ ખતાવ્યો રાજ થયાં પિતૃ માત;
લગ્ન થયું પદ્માવતિ સાથે, રૈયત થઇ રળિયાત. ૪૦ ૯
- સીમંત આપ્યું સરજનહારે, નીપાવ્યાં ત્રણ બાળ;
પ્રતાપ પુત્ર પ્રભુ પ્રકટાવ્યો, વાધ્યાં તરૂનાં ડાળ. ૪૦ ૧૦
- હર્ષ દધને હરિ લપટાયા, અપુ કાધું આજ?!
યૌવનને અણખપનું કાધું, ઊપાડી યુવરાજ. ૪૦ ૧૧
- લક્ષણવંતો ચંચળ ચિતનો રમતો રાજકુમાર;
અણધાર્યો ઉપડશે એવું કાચે ન જાણ્યું લગાર. ૪૦ ૧૨
- ઉગરવાને કાઠી ઉપાયો તે ન ગયા કંઈ પેશ;
દશરથના મનસૂઆ જૂદા, રામ ગયા વીદેશ. ૪૦ ૧૩
- અર્થ સરે નહિં આપણુશ્રમથી, ગોવિંદ સારે અર્થ;
જેટલાઈ કહે દેવકીનાંદન કરવા સર્વ સમર્થ. ૪૦ ૧૪

વિધવાની સ્થીતિ.

૫૬.

(લલિત-મરાઠી.)

અરર ! જેમને શિર નહીં પતિ રે !

તે સદાય દુખી ગણાય, દુખી જણાય,

૧ અયોધ્યાપતિ શ્રી દશરથ રાજાએ પોતાના પાટવી પુત્ર શ્રી રામચંદ્રજીને રાજ્યગાદીએ બેસાડવાને મનમાં ધારી સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરાવી પણ બીજે દિવસે રામ-સીતા અને લક્ષ્મણને વનમાં જવાનું થયું એમ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે પોતાના પુત્રને ઔષધઉપચારથી ઉગારી આગળ-ઉપર રાજ્યગાદી આપવાનો મનસૂઆ કર્યો હશે પણ ગોવિંદને તે વાત નહીં કરવા દેવી હોય તેથી આમ કર્યું છતાંદી ભાવાર્થ છે. ૨ શ્રી દેવકીના નંદન શ્રીકૃષ્ણ.

દિન ^૩ કથાય, ન ખપની સતિ રે.	અરર૦ ટેક.
પરવર્યો પિતૃ પ્રેમદાતાણે રે !	
સ્ત્રીનિ કાય, સુનિ થાય, મુખ સુકાય,	
રંગ જાય, નવ રહે ^૪ ધૃતિ રે.	અરર૦ ૧
નર ઉઠી જતાં નારિ ^૫ નામની રે ! !	
શરમ જાય, ભીતિ જાય, ટેક જાય,	
^૬ ભરમ જાય, નરમ સ્ત્રી થતી રે.	અરર૦ ૨
ધરધણી જતાં ગૃહિણી રડવડે રે ! !	
કા ન રહાય, દે ન રહાય, કાઇ બહાય,	
ના વદાય, રમુઝ રહે જતી રે.	અરર૦ ૩
પતિ પતિજતાં કાર્ય નવ પતેરે !	
વજન માન, ખાન પાન, તનનું વાન,	
મનનું જ્ઞાન, મંદ રહે અતી રે.	અરર૦ ૪
વર વિના બધી રીઝિ ના દિપે રે !	
હોય સૂત કદિ સપૂત, ચાલે સુત,	
તોય છત્ર, જે વિના મતી રે.	અરર૦ ૫
^૧ શુકનથી જશે વિણુ રૂપીયુ પ્રિયારે !	

૩ ગરીબ કહેવાય. ૪ ધૈર્ય. ૫ કહેવાની. ૬ તત્વ અથવા ભાર.

૧ શુકનમાંથી જશે. (સૌભાગ્યવતિ સ્ત્રીના શુકન પરગામ જનાર વિશેષ કરીને જુવે છે અને તે સ્ત્રી સામી મળે તો આનંદ અને સંતોષ પામીને પરગામ જાય છે. પરંતુ વિધવા સ્ત્રી સામી મળે તો કેટલાક પાછા ફરે છે, અથવા કાંઈ પ્રયાણ કરે છે તો મન કચવાતે જાય છે અર્થાત્ વિધવા શુકનમાંથી પણ જાય છે એટલે શુકન જોવાના કામની રહેતી નથી. ૨ “ વિણુ પિયુ પ્રિયા ”=પિયુ વિનાની પ્રિયા (વિધવા).

ગાળ ખાય, અપ્રિય થાય, સામિ જાય,

જીવ કપાય, ગુંથુવની ગતીરે !

અરર૦ ૬

ગઈ ગણેશના કામથી સદારે !

જતાં નાથ, જતાં સાથ, શૂન્ય હાથ,

થઈ અનાથ, ભાગે ઉત્તરે.

અરર૦ ૭

દિયર જેઠ ને શ્વસુર પક્ષનારે,

ન કરે પ્યાર, ન કરે બહાર, સારવાર,

નહિં લગાર, ના ગમે કૃતિરે.

અરર૦ ૮

દિકરી દીકરો કદિ ભલે હજારે !!

જાય સ્વામ, જાય હામ, સુખ તમામ,

મન વિરામ; જાય મલપતીરે.

અરર૦ ૯

ઉપડતાં પતિ થઈ અભાગિણીરે !!

ઉપડિ એશ, વંઠ્યો વેશ, તે હમેશ,

પતિ નરેશ, પણ ન રાજતીરે.

અરર૦ ૧૦

દુઃખ નિહાળીને વીધવા તણુરે !!

જેટલાલ, ખિગડ્યો તાલ, આવ્યે ખ્યાલ,

વર્ણ હાલ, પ્રેરે ભારતીરે.

અરર૦ ૧૧

યુવરાજના મરણથી શેહેરની સ્થિતિ.

પદ.

“ બળહીન થયા આજે ”

એ રાહ.

આતો ગજબ થયો ભારે !! એવું પુરજન ઉચ્ચારે ! આ. ટેક.

૩ વિધવા પાસે, વિવાહ અને જનોઈ આદી
પ્રસંગે ગણપતિની પૂજા કરાવાતી નથી. (જહેન અને શ્રોઈ
પાસે શુભકાર્યમાં ગણેશ પુજાવવાનો ઘણી ન્યાતોમાં ચાલ છે

૪ પહેરવાનું સુખ ગયું.

પામ્યા પિતાનો બહુ ભાવ, ક્ષેત્રિંહરાવ;
 લિધો નહીં લ્હાવ, તજ્યું તન પ્યા.....રે. આ૦ ૧
 હાયે !! લાડકવાયો પુત્ર, મુકી ધરસુત;
 તજી શીરછત્ર, સુતો શરીવા.....રે. આ૦ ૨
 ન્હોતાં ચિમનાંબાઈ માત, તથાપિ તાત;
 ઉણી કોઈ વાત, ન રાખી ક્યા.....રે. આ૦ ૩
 કીધો વ્હાલો સુત વિદ્વાન, 'ઉંચું' દેધ જ્ઞાન;
 પ્રેમનું પાન પાચું સરકા.....રે. આ૦ ૪
 જાણ્યો અંધૂસમોવડ બાલ, અમૂલો માલ;
 લુંટાયો હાલ, રાજ્યદરબા.....રે. આ૦ ૫
 સુતો ભવિષ્યનો ભૂપાલ, આણિને વ્હાલ;
 કરત જે ન્યાલ, પ્રજાને ધ્યા.....રે. આ૦ ૬
 પડ્યો પદ્માવતિનો પ્રાણ, ગુણી ગુણ જાણ;
 દુખ્યું દધી વ્હાણુ ન આવ્યું આ.....રે. આ૦ ૭
 પોઢ્યો સુધડ રાજકુમાર ભૂપ ઉર હાર;
 દરદી દિલદાર, લિધો કિરતા.....રે. આ૦ ૮
 પ્રજા કરતી શોક અપાર કરે વિચાર;
 પૂર આવાર આંખું શુન્યકા.....રે. આ૦ ૯
 છુટયા માઠી ખખરના તાર, પૂરમેઝાર,

૧ ઈંગ્રેજીની ઉંચી કળવણી આપી. ૨ શ્રીમંત સર-
 કાર મહારાજ શ્રી સયાજીરાવે (પોતાના પિતાએ) ૩ પો-
 તાના ભાઈ જેવો જાણ્યો (પેહેલા ખોળાનો સ્ત્રીનો પુત્ર
 એટલે પિતાનો પ્રથમનો દીકરો તેના ભાઈ જેવો ગણાય છે
 એટલે ઉમરમાં વધારે ફેર ન હોવાથી કેટલીક વખતે બન્ને
 અરાબર દેખાય છે) ૪ કાયદાથી પ્રજાને સુખી કરત (આ-
 જના કાયદામાં આગળ સુધારો કરી પ્રજાને વિશેષ લાભ
 આપત). ૫ દુઃખીનો ભાઈબંધ અથવા દરદ ખમેલો .

પૂરની ખહાર, ખખર થઈ ત્યા.....રે આં ૧૦
 બહાલા સહુને શ્રી યુવરાજ દુખી સહુ આજ;
 સુઝે નહીં કાજ, ઉભાં ધરખા.....રે આં ૧૧
 કોઈ વનિતાનું દુઃખ ગાય, જીવ દુખાય;
 કોઈ કહે રાય ખમ્યા દુઃખ ભા.....રે આં ૧૨
 કરે એવો કે ઉચ્ચાર વ્યર્થ સંસાર;
 દુઃખ ભંડાર સુખ કેણુ ધા.....રે ? આં ૧૩
 સ્થીતિ આજ પુરીની નેષ્ટ, ગયો સુત જેષ્ટ;
 પ્રેમનું કષ્ટ, પડે ન વિસા.....રે આં ૧૪
 જોયું જોઈમ જે વટપૂર, નહી તે નૂર;
 કાળ થયો ફર, પડયું દુઃખ ત્યા.....રે આં ૧૫

રાજ પ્રજાની દુઃખી દશા.

૫૬.

“ જલધરને જોતી દુઃખે આંસુ લોતી. ”—એ રાહ૦
 રાજકુંવરના મર્ણે—^૧ધૂનરો આવ્યો ચર્ણે;
 રાજકુંવરના મર્ણે રે—રે—રે—હો દુખી પ્રજારાજનીરે. ટેક.
 સુખી હતા મહારાજ તે આજ સુધી સહુવાતે;
 યુવરાજને જોઈ મહારાજ વળગતા વાતે;
 શાંતીની વેળાએ આ શું કીધું જગતાતે ? રાં ૧
 ભવિષ્યનો નૃપ ભોગી શોભાવત ગાયકવાડી;
 મનસૂખા મન રાખ્યા ને કાળે લુંટી રલાડી;

૧ યુવરાજના મરણની વાત સાંભળીને પ્રજાજનને કંપારો આવ્યો (કંપારો પ્રથમ પગથી રાફ થાય છે અને શોક તથા દુઃખમાં પ્રથમ પગ ઢીલા થાય છે માટે. “ ધૂનરો આવ્યો ચર્ણે ” એમ કહ્યું છે. ૨ સ્ત્રી (પદ્માવતિબાઇ)

- મેલાડી યૌવનની ખીલેલી સુંદીર વાડી. ૨૦ ૨
- રાજ પ્રજાની આશા તે સુતી લાંબી ^૩સોડે;
સમય ન આપ્યો હરિયે ^૪શુભમાં ઠરવા જોડે;
દેવે હાય ! ન કીધા દંપતિના પૂરા કોડે. ૨૦ ૩
- પ્રીત કરી ^૫પોપટડો તે ઉડ્યો પીંજર છોડી;
પિતા પ્રિયાને છોડી ને કુંવર ગયો છે કોડી;
આ સુખને મૂકીને ક્યાં પ્રીતિ જઈને જોડી ? ૨૦ ૪
- રૂદન કરે મહારાજ ને પ્યારો લીધા ^૬પાસે;
સરદારો અધિકારી સંબંધી જોઈ ત્રાસે;
આલીંગન દે પિતા તે પાડિયા છે નિશ્વાસે. ૨૦ ૫
- વનિતા પ્રાણ પછાડે ને કપાળ ફરિને ફૂટે;
ભાન સાનને ભૂલી ને કેસ શીરના છુટે;
રોઈ રોઈને રામાનું નીરનયનનું ખૂટે. ૨૦ ૬
- એક પ્રહરમાં ત્યાં તો દુઃખીયાની ભાડભરાઈ;
શેરમાંહી પણ સુંતું નગરી તો ખાવાધાઈ;
ભંગ રંગમાં કીધો, સહુ કે'છે જોષાભાઈ. ૨૦ ૭

મહાજનનો શોક અને હડતાલ. કવિત.

પોપટ પાછને પ્રેમ પીંજરથી ઉડી ગયો !
^૧ભણી ગયો ભાન માત તાત મિત્ર નારનું !
સંબંધીનું ગયું સૂખ, બાળક ^૨બાળુડાંતણું,

૩ સોડતાણીને (મરણ પામે તેને “લાંબી સોડે સુતો”
એમ કહેવાય છે) ૪ લગ્નાદિક શુભ કાર્યમાં પુરુષ સાથે સ્ત્રી
જોડે છે. ૫ ભણ્યોગણો રાજકુમાર. ૬ યુવરાજને મહારાજ-
એ એક વખત પાસે લઈ આલીંગન દીધું હતું.

૧ લેઈ ગયો. ૨ છેક ગહાનાં સમજણ વિનાનાં પણ
જાલાં.

મહાજન કહે ગયું રમકડું ઝબહારનું;
આપણે 'આપું ન જાણ્યું' પંજાયું તે થયું છે સત્ય,
દુઃખ તો વિશેષ થયું યુવરાજ પ્યારનું,

પચ્ચીસ વરસતણો યુવાન પહેલવાન;

કાડીલો જવાથી સૂખ ગયું સરકારનું !!

૧

પ્રજાજન મળી દુઃખ કરે છે આપસ વળી,

સંભારે છે યુવરાજ લમ વાત સાહી છે;

પરણી છે કાલે ક્યારે વિશેષ વરસ થયાં ?

ભરપૂર યૌવનમાં પદ્માવતી બાઈ છે !!

એણે નથી લીધા લાલ સંસારના સુખતણો,

એટલામાં સૂખતણી ન્હેર તો સુકાઈ છે;

મહારાજતાણું દુઃખ સર્વને વિશેષ થાય,

દુઃખ તો જીંઠમ કહે સતીને સદાઈ છે.

૨

મહાજને સુણી હતી વાત તો રહવાર થકી;

વખત વટાવ્યો કાંઈ કે'વા 'આગેવાનને;

હિલટ્યો વિરહ પ્રેમ ગાયકવાડી પ્રજાનો,

રોજગારીઓ એ વાસી તરત દુકાનને;

૩ રમુજ કરવાનું અથવા રમુજ અને ગંભીર બતાવનાર અથવા બહાર ગામના લોકોને રાજી કરનાર. ૪ મંદવાડથી આમ મરણુજ પામશે એમ કોઈએ જાણ્યું નહોતું. ૫ લોકોએ યુવરાજ પદ્માની વાત રવિવારે રાત્રે જાણી હતી તે દિવસની નહીં તો બીજા દિવસની વાત પણ સાચી પડી એ ભાવાર્થ છે. ૬ કાલે સવારે=હમણાંજ (વધારે વખત થયો નથી તે કહે છે) ૭ પુસ્તકકાર કહે છે કે માતા પિતા અને ભાઈ બહેન તથા મિત્રાદીકને દુઃખ હશેજ અને હોયજ તથાપિ પરણનારીને તેના પતિના મરણનું જે દુઃખ હોય છે તેની તો સીમાજ નથી. ૮ નગર શેઠને (હરિભક્તિને)

ખબર થયું છે બંધ કોઇએ ન આડ કરો,
કોઇએ ના કીધી પૂછ માગ્યું નહીં માનને;
મહાજન દુકાનદાર, હુતરી ને રાજગારી,
ત્રણ દિવસ ન રાખ્યું વ્યાપારમાં ધ્યાન ને.

૬.

માઠા સમાચારથી પ્રજાજનનું રાજમેહેલમાં આગમન.

પ્રજાજનને મળી છે કાળોતરી ફેરતણી,
શેઠ શાહુકાર સરદાર ખહાર^૧ નીસર્યા
અધિકારી ને સંબંધી મિત્ર આવ્યા રાજમેહેલ,
શોકમાં આવીને બેઠા સરવે આંસુભર્યા;
મહાજન^૨ થકી દુખપામતા પ્રકટ^૩ થયા,
પ્રથમ ન માન્યું સમાચાર તો સાચા હયાં !
ખબર અશુભ હોય અસત્ય હરે ન કદી,
જેઠમ લોકોએ આવી આણી નૃપની દયા !

રાજમેહેલમાં મૃતરાજકુમાર કવિત.

કર્તા-લક્ષ્મિનો વિલાસ કહો કોઈ કહો રાજમેહેલ !
આજ તો વિલાસ નહીં સર્વને “ઢીલાશ”^૫ છે !
હોય રાજમેહેલ, ‘મેલ’ આજ કીધું સ્યામકામ

૧ ઘેરથી. ૨ મહાજનમંડળે ખબર કર્યાંથી અથવા
તેમનાથી યુવરાજ પડયાની વાત જાણીને ૩ પ્રકટદુઃખ કરવા
લાગ્યા અથવા બીજા અર્થ એકે રાજમેહેલ જવાને જણાવ-
તા નીકળ્યા ઈત્યાદિ. ૪ ઘણું કરીને અશુભ ખબર એટલે માઠી
ખબર મરણની અથવા નુકશાનની કે બીજી શોક ઉપજાવનારી
ખબર ખોટી પડતી જ નથી, ૫ ઢીલાશ ૬ આજના દિવસ

મનમાં રાખે છે મેલ આજનો નપાસ છે !
 પોતે પણ જાણીને બીચી દેખાય તેજ વિનો,
 બૂલ તો કબૂલ કરે, શો ઉપાય ખાસ છે !
 પ્રવેશવા દીધા કાળ, હવે શું પસ્તાવે વધે ?
 જેઠમ હોનાર હવું, સર્વનો વિનાશ છે. ૧

વિનાશ જાણે છે સહુ, મોહિત તથાપિ થાય.
 મોહિત થયાથી કલેશ સરવને થાય છે;
 એજ કલેશ આજ શ્રી સયાજી મહારાજ કરે,
 સંભારી સંભારી યુવરાજ બણી જાય છે;
 '૨૩ કે કકળનો ન આવે પાર કેમ કર્યે,
 સ્નેહી ને સંબંધી સર્વ કામમાં ગુંથાય છે;
 શખને ઉતારવાનો વિચાર થયો છે ત્યાંહિ,
 ઉતારી રોજાળાથી સહુ ફરી દુઃખી થાય છે. ૨

ઉતારિયું શખ જેહ રાજમહેલની ભુમીએ,
 જોધને સંબંધી ઉતાત વદન પછાડિયું,
 દાસ ને દાસીઓ રડે, ફરીથી થયો છે ત્રાસ;
 જવારે તે રદન કરે ભાનને નહસાડિયું;
 પૂટીને કરવી પડે, ક્રીયા સહુ ધર્મ તણી;
 તેથીજ રીતી પ્રમાણે શખને બેસાડિયું,

માટે 'મહેલ' નહીં પણ મેલરૂપ માનવો કે એણે રાજકુંવરને ખાધ ખોદું કામ કર્યું.

૧ ૨૩કકળ=કલેશ કલ્પાંત અથવા રદન. ૨ એક જાતનો ચઢાવવા ઉતારવાનો યંત્ર (હીંચોળો પણ કહેવાય). ૩ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે શખ જોધને ઘણુંજ કલ્પાંત કર્યું એ ભાવાર્થ છે. ૪ જવારે=શિખામણુ દે તેજ પાછું રડવા માંડે. ૫ રડી પૂટીને.

પાપ ધોવડાવ્યા સતિ પદ્માવતિની ખસે;
ઉભસયું છે પૂર નીર જહાર કાઢિયું,

* પદ્માવતિની પછાડ.

પદ.

“ દોગાંબરને દેખારે-રે-રે-હો-મોહં પામી માતુનીરે”-એ રાહ.
પિયુપિંજરને પેખીરે-રે-રે-હો-પીડા પામી પ્રેમદારે-ટેક.
પિયુના પાગ પખાળીને રૂદન કરે છે દારા;
કપાળ ઠોકે કરથી નયને વહે અશ્રુધારા;
શખનો સાજ^૧ નિહાળીને ચતુરા છાટી ફૂટે;
રૂદન કારમું જોધને ત્રાસ સર્વને છૂટે. પિં ૧
વિલાપ કરતી ભામા^૨ આરસિયા શિદ રિસાયા !!
હતું રિસાવું જ્યારે આવી શીદ કીધી માયા ?
ઓ રાજકુંવર કોડીલા મુજ નેણ તણા છો તારા !
મ્હને કેમ રઝળતી મૂકી ને ક્યાં જાઓ છો પ્યારા ? પિં ૨
મેં હાથ લેમારો અલી નથિ લેાવો પૂરો લીધા;
છે કોડ તમારા બાકી તે વિચાર ક્યમ ના કીધા ?

૬ ન્યાત કુટુંબની રીત પ્રમાણે. પદ્માવતિબાઈને યુવ રાજના પગ ધોવા બોલાવ્યાં કે તેમણે પ્રાણ પછાડી નાંખ્યા=માદું રૂદન પગ ધોતાં કર્યું કે શત્રુને પણ દયા આવે અને નિર્દયની આંખમાંથી પણ આંસુ પડે. પદ્માવતીએ શખ જોધને રૂદન કર્યું તે.

૧ શખને લેઇ જવા અથવા લેઇ જતી વખતે જે જે સામાન જોઈએ છીએ તેને લેગો થયેલો જોધને. ૨ પદ્માવતી. ૩ પરણીને.

તમે રત છત સધળી મૂકી ને વાહન મૂક્યાં જહાણાં;
 તમે મૂક્યાં બાળક પ્યારાં તે ક્યાં જઈ ઠરશે કાલાં? પિં ૩
 મને નયિ સમજ કંઈ પડતી, રે કાણુ થશે મુજ બેસી ?
 મ્હને પઆણું સત્વર કરજે, ને જઈ તેડજે જોલી;
 મ્હારા સુખ દુઃખના છો. સાથી, તો અજગી શાને કીધી !
 મ્હને દુઃખ દરિયામાં ઢેલી પણ દયા ન દિલમાં લીધી. પિં ૪
 તમે રહ્યા હોત રઢિયાળા તો પુરાત આશ પિતાની;
 હું મ્હાલત મનને મૂકી તે આશ રાખવી શાની ?
 હું કીયા પાપથી આજે વૈધવ્યપણાને પામી !
 ઝો દૈવ ! દુઃખ ક્યમ દીધું મ્હારો સુંદીર લીધો સ્વામી! પિં ૫
 હું શું મ્હારું દુઃખ બોલું તમે અધવચ્ચ રસ્તે હીંડ્યા;
 મ્હને સદા વિયોગી કીધી, ક્યમ વિરહખમાશે પીડા !
 ઝો પાપી જીવડા મ્હારા તું કેમ રહ્યો છે પેસી;
 મ્હારા ઊરનો હાર સુકાયો જ્યાં કાળ થયો છે દેખી. પિં ૬
 એમ બહુ વિલાપી વામા, તે કહ્યું ન કાનું માને;
 બહુ ધૈર્ય આપતી નારી દુઃખ લખ્યું ન જાએ પાને;
 પદ્માના પિયુને પેખીને સર્વ રહ્યું અઠળાઈ;
 ત્યાં સધળે શોક છવાયો કહું આગળ જોહાભાઈ. પિં ૭

૪ સધળા પ્રકારની પુંજ અથવા ઇસકામત (રાજ્ય-
 વૈભવની વસ્તુ.) ૫ તેડું (ગુજરાતી સ્ત્રીઓ પતિના
 મરણ દુઃખથી વિશ્વાપ કરે છે ત્યારે કહે છે કે “ મ્હને ઉતાવ-
 જું આણું કરજે ” અર્થાત્ તમારી પાસે વેહેલી બોલાવી
 લેજે કે મ્હને દુઃખ પડે નહીં અને આપણે ભેગાં રહીએ. ઝ-
 ના ભાવ ચર્ણમાં મૂક્યો છે.) ૬ વિરહ અને પીડા બન્ને કેમ
 ખમાશે અથવા વિરહવેદના કેમ ખમાશે ?

*મૃતશરીરની સ્વારી.

કવિત.

મૃત શરીરને માન આપવાને છેવટનું,
સરદાર શીલેદાર ને ધનામદાર છે;
અધિકારી શેઠ ને શ્રીમાન છે દીવાન વળી,
નોકર સીપાઈ વર્ણુશે'રની અઢાર છે;
પ્રેસીડેન્ટ દીલગીરી પોશાકથી આવિયા છે;
ડ્રોજને તેના ઉપરી ફાલતુ હજાર છે,
અદ્ય સહીત શોકસાગરમાંહિ કુબેલી,
નીકળી સ્વારી તે વાત અતી દુઃખકાર છે. ૧
ઘોતીયું ધયું જે શયે તે રૂલટ હોંસ ઘોતી.
મંદીલ ખેરાવ્યું તે તો મંદીની એધાણીનું;
મોતીનો ખેરાવ્યો હાર ૪ મોતની એધાણી તણો,

* રાજ રજવાડામાં અને ફેટલાક મ્હોટા પુરખોના ઘર-
માં મૃતશરીરને સ્મશાનભુમીમાં લેઈ જવાને ફેટલીક ધામ
ધુમ કરવાનો ચાલ હોય છે તે પ્રમાણે મ્હોટારાજમાં પણ
હોવાથી યુવરાજનું મૃતશરીર યાને શય શોકજનક ઠાઠથી લેઈ
જવામાં આવ્યું હતું તે સમયની (સ્વારીના દેખાવની) હકી-
કત અત્રે દર્શાવી છે. ૧ વડોદરારાજ્યના રસિડન્ટ અથવા
એજન્ટ કુ ધી ગવરનરજનરલ (કાંપમાંથી આવ્યા હતા) ૨
ઉમેદ અને ઉમંગ તે “ ઘોતી=ઘોતીયાએ ઘોષ અથવા ધુવે
છે. ૩ નિસ્તેજ. ૪ મર્ણુની એધાણીનો હાર અથવા હાર=ફૂડા
કાળે રાજકુમારની હાર કીધી તે હાર ઇત્યાદી અર્થથાયછે. ૫
લાલ શોભતો દીવો અથવા લાલ છેલખટાઉ જેવો યુવરાજ
ગુમ થયો તેનું ગુલાલ ઉરાડ્યું ગુલXલાલ=ગુલાલ (ગુલ થવું
એટલે ઘેર જવું અથવા ખુનઈ જવું તે અથવા હોલવાઈ

વીંટીઓ એધાણું ધસું “વીંટી” લેની વાણીનું;

પ્હોંચીને પ્હોરાવી તે ન પ્હોંચી આશ તેજ સાર,

ગુલ થયો દીપ લાલ ગુલાલ કમાણીનું;

અખીલ ખતાવે રંગ સર્વની ઘોળાશ તણો,

જેઠમ છે મંડળ નિશાન ધુળધાણીનું. ૨

સ્વારીનો ભલકો શાનો ^૧ભલક્યો ^૨અનળ દીલ !

પ્રભજન હૃદયને દેખાવે દુખી કર્યા;

મોખરે મોટી ન છોટી ખાસ પાગા ચાલી તેણે,

ફોતેસીંહ કેવેલરી હીંડી રંગને હયાં !

હતા જોડીગાર્ડ તેતો ^૩“જોડી” બાળવાને સાર,

હજુરાત પાયદળ જોઈ કોઈ ના હયાં;

જેન્ડ ને ખીન્ડાંએ વાઘ વાગ્યાં બાણીની સમાન,

સ્વારી તો અકારી ભારી ધારી સહુ નિસર્યાં. ૩

મરણનો શોક સ્વારી આગળ તૈયાર થયો !

લશ્કરે ^૪અવળાં લીધાં હાથ હથીયારને;

કુટુંબ પંમંત્રીએ સાહી પીતળની તોલડીને,

પ્રકટ થઈ અનળે પ્રકટાવ્યો પ્યારને;

પાલખી નિહાળી તેતો ^૫આખી લખી દુઃખદાર્ઠ !

જવું તે, અને લાલ એટલે રંગીલો એનો અર્થ એ કે શ્રીમં-
તનો સંગીલો અથવા મોજીપુત્ર મર્ણુ પામ્યો કીંવા લાલ=દી-
કરો ગુલ થયો ઇલાદી ભાવ છે.)

૧ પ્રકટ થયો અથવા સળગી ઉઠ્યો, ૨ દેવતા. ૩
સરીર દહન કરવાને. ૪ પલટણે અને તમામ સીપાઇઓએ
પોતાની ખંદૂકો અને તલવારો ઉંધી પકડી હતી. ૫. રાજ્ય-
કુટુંબના મંત્રીએ પીતળની તાંબડી=વટલોઈ આલી હતી
તેણે=અગ્નિએ પ્રકટ થઈને પ્રેમને સળગાવ્યો (તે જોવી ગમી
નહી) ૬ પુર્ણ દુઃખદાર્ઠ લખી. (પા+લખી=પાલખી-એનું

શબ્ધથી વાગ્યો છે શર 'બસ' નર નારને,
રાજકુટુંબી સંબંધી પાલખીને લેઈ હીંચ્યા,
હજુરીને માન કરી હતા સારવારને.

૪.

સરદાર સીલેદાર રાજ્યના અમલદાર,
ધનામદાર જમીનદારને નિહાળિયા;
દિવાન વિદ્વાન રાજકુટુંબના આગેવાન,
શ્રીમાનને ખાનદાન ભાગ્યવાન ભાળિયા;

રેસીડેન્ટ પોલીંગર કચેરીના કામદાર,
સુબેદાર ફોજદાર સામેલ સાથે થયા;
પ્રજાજન જોયા શેઠ ૧ મહાજન સાથ માંહી,
તેમની પાછળ હતા કોલેજ નિશાળિયા.

૫

દુઃખનો દિવસ આજ દૈવની ગહન ગતિ,
હતો એક ૨ દીનગજે સાકર વહેંચાયલી !
૩ મોતનો માતંગ તેજ અશુભ કામને હિંડો,
ચાંદી હેમકુલ લઈ પૈસા અને પાવલી;
દુઃખનો પ્રસંગ જાણી ગજ ૪ નેણ નીર ભરે,

નામ પાલખી છે એટલે ૧ ભાગની લેખી છે અથવા લખી
છે પણ આજ તો એને આખી દુઃખખાઈ લખી છે કેમકે
તે યુવરાજને ઉપાડી જાય છે ઇત્યાદી અર્થ)

૧ મહાજનના શેઠ હરિભક્તિવાળા. ૨ એક દિવસ
એવો પણ હતો કે હાથી ઉપર શેહેરમાં સાકર વહેંચાઈ હતી
(યુવરાજશ્રી કુતેસિંહરાવના જન્મોત્સવપ્રસંગે હાથીઉપર
ખાંડ વહેંચવામાં આવેલી હતી.) ૩ મરણ વખતનો હાથી
અથવા અશુભ કાર્ય કરવાને નીકળેલો હાથી. (યુવરાજની
પાછળ ચાંદી સોનાનાં કુલો અને રૂપાનાણું તથા પૈસા ઉ-
છાળવામાં આવ્યા હતા તે સંવ્રણું હાથી પર મુકેલું હતું ઇ-
ત્યાદી) ૪ આંસુ.પડે. (હાથીની આંખમાંથી જે પાણી નીક-

મંદ તેની ભાળી ગતિ હોય જેમ પકાયલી;
નાણું જાય નૃપતિનું પ્રજ્ઞની પુંજીએ જાય,
નાણું ઉછાળતાં વાત ગર્ભિત જણાયલી.

૬

પૂરતી પ્રજ્ઞને આજ મોહ શોક વ્યાપી રહ્યો,
થયો શોક ક્તેશિંહમરણ બનાવથી,
છેવટનાં દર્શન કરવા મૃતશરીરનાં,
મોહ તો થયો સહુને પ્રિય પ્રેમભાવથી;
ભરાયું હૃદય ઉભરાઈ પ્રજ્ઞ ગરીબડી,
રાજમહેલથકી આજ મરણના ધાવથી;
કેદારેશ્વરનો પંથ રોકાયો માનવ થકી,
નહીં માર્ગ હીંડવાનો જોનાર જમાવથી.

૭

ધનાક્ષરી છંદ.

હાય ! હાય ! જીએ શબ જાય કહે હાય હાય !!
પાપ પાય અડે પ્રાણ પ્રેમથી કપાય પાય;
લ્હાય લ્હાય લાગી રહી કેમ તે હોલાય લ્હાય !
કાય કાય કેરથી કુટાઈને સુકાય કાય;
થાય થાય ઠામે ઠામ શોક ને કથાય થાય,
જાય જાય યુવરાજ લોક રકેમજાય જાય;

જીવું હતું અથવા જોઈતું હતું તેને અશ્રુની કલ્પના કરી છે)
૫ માંદો (માંદાને કટલાક ન્હાના ગામના અને ગામડીયા કાયલી
પણ કહે છે અને તે શબ્દ જણાવે છે) ૬ નાણું ઉછા-
ળવાથી જણાય છે કે આ રીતે નૃપતિ=સયાજીરાવ મહારાજનું
પણ નાણું જાય છે. ૭ પગે પગ અડકે (ભીંડથી.)

૧ કથાય=કથાપણ (ઠામ ઠામ શોક થાય છે અને તેની=
યુવરાજના ગુણની અથવા યોગ્યતાની કથા=વાત પણ ચાલી
રહી છે ઇત્યાદી ભાવ છે). ૨ કેટલાક અજ્ઞાન પૂછે છે કે
“લોક કેમ જાય છે” ! તો કહે છે કે “યુવરાજ મર્ણુ પા-

“વાય ૩વાય” બૂ કહે કવાય વહાણ વાય વાય.
ધાય ૪ધાય શું સધાય તોય જો બધાય થાય. ૧

સ્વારિથી થયેલો શોક.

ઇંદ્રવિજયવૃત્ત.

શેર કહે બધું કેર થયો સુખ નહેર પ્રજ્ઞાનિ સુકાષ ગધેર !
મહેર કરી નહિં પશીવહરી નૃપ ઘેર રડારડ ભારિ થધેર !
ઝેર ભર્યું દિલ કાળ ભેરે ગયું વેર લીધું નૃપઘેર જધેર !
પેર પુછ્યે નહિં ફેર હવે મણિમેર ગયો સુખશાંતિ લધેર!! ૧
બહાર ગયો સુખકાર ગયો સરદાર ગયો રમનાર ગયેરે !

મ્યા છે તે જાય છે. ફટલાક જાણીતા કહે છે કે “મજાય જાય” = મજા પણ જાય છે ઇત્યાદિ ભાવ છે. ૩ હાયહાય. (મુસલમાનમાં “વાયવાય” કહીને ફૂટે છે તેથી બુ=મુસલમાનની સ્ત્રીએ આ દેખાવ જોઈ “વાયવાય” કહીને શોક કર્યો. ત્યારે હીંદુની સ્ત્રી કહે છે કે આતો વહાણ કવાય છે ત્યારે ત્રીજી હીંદવાણી બોલી કે “વાય”=વાયુથી અથવા વાયવાય=વાયુ વાય છે તેથી અથવા હમણાં યુવાનિયા જાય છે એવોજ વા વાયો છે તેથી યુવરાજ પણ જાય છે. પછી વળી મુસલમાનની સ્ત્રી “વાયવાય” કહીને ફરી છાતી ફૂટે છે ઇત્યાદી અનેક અર્થ છે. ૪ ધાવાથી શું સધાય=મંદવાડમાં ધાવાથી (ગભરાવાથી) શો અર્થ સધાય=શું કામ થાય છે ત્યાં એક કહે કે “તોય”=પાણી. અર્થાત્ ધાવાથી ઉપર પાણી ફેરે છે. વળી એક કહે છે કે ધાયે કશું સધાતું નથી તોય=તોપણ બધાયે ધાય છે ઇત્યાદી. ૫ મહાદેવે અને હરિ ભગવાને કૃપા ન કરી અથવા કૃપા હતી તે શીવે હરી એમ પણ અર્થ થાય છે. ૬ કાળના મનમાં ઝેર ભરેલું તેથી તેણે વેર લીધું ઇત્યાદી.

જાહેર ગયો દિલગાર ગયો પુર પ્યાર ગયો દિન જાહેર ગયોરે !
 યાર ગયો પદ્માવતિનો ઉરહાર શ્રીનો નિરધાર ગયોરે !
 આજ ગમે નહિં કાજ કશું વ્યવહાર વિના સરકાર ગયોરે ! ૨
 ભારતમાં પણ હાય ! યદ્ય મહારાજતણો યુવરાજ જવાથી !
 સાજ હતો સુખ રૈયતનો શિરતાજ ભવિષ્યતણો દુઃખસાથી !
 રાજ ગરીબનિવાજ હતો જરજાજ હતો ભિરમાં ભડભાથી !
 ગાજ કરી ધન ગુમ થયો, કહું જેઠમ શું વળશે રડવાથી ?

કવિત.

સ્વારી અને રાજ જોઈ શોક કરે કામનિયો,
 કહે કોઈ વનિતાને રોતી કાણુ વારશે ?
 કહે કોઈ પૂર્વતણા તપ માંહિ ખામિ હશે,
 દિલદાર વિના દીન શી રીતે ગુજરશે ?
 પુત્ર શોકની સમાન ખીજે કોઈ શોક નથી,
 કહે કોઈ દિવસ તો દુઃખને નિવારશે;
 પદ્માવતિનો પ્રતાપસિંહ પ્રજાપાલ થશે,
 જેટલાઈ કહે રાજમુકુટ તે ધારશે. [૧

વિચારીને ધારી નીજ મતિઅનુસાર વાત,
 રાખને જીવે છે લોક આવીયું રમશાનમાં,
 જનની ચિમનાંખાઈ દહન થયાં જે ઠામ,
 સમીપ ઉતાર્યું રાજ ઉભા લોક માનમાં;
 ચંદનનાં કાષ્ટતણી ચિતા ગોઠવાઈ હતી,
 ગોઠવ્યું શરીરને સ્વીધી થઈ નિદાનમાં;

૭ વાંધ.

૧ યુવરાજનાં માતૃશ્રી કૈલાસવાસી ચીમનાંખાઈને જે
 ઠેકાણે અગ્નિદાહ કર્યો હતો તે જગાની પાસે. ૨ રાજની જે
 કીયા અગ્નિસંસ્કાર વખતે કરવામાં આવે છે તે.

અઢીને શુભારે ^૩કાયા કપુર બાળીને દહી,
મંત્રીએ રડાવી પ્રજા રોયો કૂર સ્થાનમાં.

૨

સ્મશાનનો સંતાપ.

પદ.

રાગ-સીતાજીના મહિનાનો.

આવ્યો કાળ થઇને કૂર સહ્યા યુવરાજને !
કીધા દુઃખી સયાજીરાવ લઇ સુખસાજને. ૧
પડિયો પદ્માવતિપ્રાણનાથ યૌવનશરવાતમાં;
ખિગડ્યો સુંદરીનો સંસાર જુડી થઇ જાતમાં. ૨
પ્હોચી દેશ વિદેશે વાત, કાળોતરી તારથી;
વીરક્ષેત્ર થયું દીલગીર, કુંવરતણા પ્યારથી. ૩
દુઃખ ભાગી પ્રજાના જન, શ્રીમંતને જઇ મળ્યા;
કરી દુઃખે વિવેક વિચાર, સ્મશાને જવા વળ્યા. ૪
આવ્યા આપણે જોવા મૂખ, નિહાળી દુખી થયા;
શત્રુ જેવું દીસે છે સ્મશાન, એણે તજી છે હયા ! ૫
લેવા લાડકવાયાની ભેટ નિરખવા મૂખને;
આવ્યા સત્તાધિશ સરદાર, દબાવી દુઃખને ! ૬
કૃત્તેસિંહ વિદેશે જાય, મળે જેમ માનવી;
મળ્યો દુઃખનો મેળો આજ, જીએ ^૧મૃત રાજવી. ૭
આતો ભૂમી ભૂખાળવી કૂર ^૨સદાની સ્મશાનની;

૩ કપુર બાળીને ચીતા સળગાવી. (ખીજા લોકમાં શરાંઢીઆ વગેરેથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરે છે તેમ. વધારે આકરો અગ્નિ થવા આવળનાં કાષ્ટ અને છાણાં પણ હતાં.)

૧ મૃત રાજવી=મરેલા રાજવીને (શખને) ૨ ગાય-કવાડને અને તેમની સ્ત્રીઓને એકજ ભૂમીમાં એટલે એકજ.

પડી રાજકુંવરને ભોગ, નમ્હેરી નિદાનની.	૯
નિત્ય પોઢતા જેઠ પલંગ, સુંવાળી સેજમાં;	
તેની કાયાએ કાષ્ટ મુકાય, દુખે નહીં દેહમાં?	૯
જેને સૂવા એકાંત અવાસ વિલાસ ને રોશની!	
મ્હેલ મેદાન ભોગ મશાણુ બાંધી છત આબની.	૧૦
જેણે વેડી ન ધૂપ લગાર સોહાગી કૂમળા;	
લાગી તેમને અગ્નિની આંચ ભુમી સાથે બળ્યા!!	૧૧
એઠા સત્તાધીશો સરદાર ધત્તી ધર્મ બળ્યતા;	
ચાએ સહુને સ્મશાનવિરાગ જેઠમ કહે વારતા,	૧૨

* સ્મશાનવિરાગ.

૫૬.

(અગમ-ઉદાસી.)

“ અવસર આવ્યો રે રે અતિશય અટપટો ” એ રાહ.

આ કાયા કાચી તે કાચ સમાન છે,

સો દિવસો સંભાળો પ્રટે રહેજજને;

પાણીના પરપોટા પણ પણ ના રહે,

નિમેલે ઠંકાણે અગ્નિદાહ થાય છે તેથી “ સદાની ” એમ કહ્યું અથવા એવી ભુમી સદાની કૂર હોય છે તેથી પણ કહ્યું છે. ૩ મ્હેલને ઠંકાણે મશાણુભુમીનું મેદાન આજ મ્હેલ થયું છે તેમાં યુવરાજ છે અથવા તે ભોગ પડ્યું છે અને એ મ્હેલને આબની=આકાશની છત છે તથા સૂર્યના તાપની રોશની છે એ સર્વ ત્રાસ ઉપજાવે છે ઈલાહી અર્થ છે

*કઠણુ હૃદયનાને પણ સ્મશાનમાં મુડદાં બળતાં દેખીને કોઈ વખતેવૈરાગ ઉત્પન્ન થાય છે અથવા બીજા પણ ડાઘુ ભક્તિજ્ઞાનની વાત કરે છે તેવીજ રીતે અત્રે પણ ચાલતી વાતને વધારે લંબાવી ઉપદેશાર્થે મુકી છે.

- હિકમતથી પણ હીમ 'ન હાયે રે'જાને. આ. ૧
- અમ્રતણા પલટાયે રંગો પલકમાં,
કરસણની શોભાને શીર પણ કાળજે;
મૃતિકાને દિપતાં મરતાં કહો વાર શી ?
કળિ વિકસી કરમાયે લ્યો સંભાળજે. આ. ૨
- પત્ર ખરેછે તરવરનાં અવધી થકી,
એમ દેહ આ પડવાનો નિરધારજે;
ચાર દિવસનું ચાંદરણું દેખાય છે,
વંધ્યાપુત્ર સમુ છે સુખ સંસારજે. આ. ૩
- આ ભવ વૈભવ 'મૃગજળવત્ લેખાય છે,
અનુભવનો ને શાસ્ત્રતણો ઉચ્ચારજે;
જીર્ણ 'ઉતારી વસ્ત્ર નવું જેમ પહેરીએ,
એમ પ્રાણ બદલે છે દેહ અપારજે. આ. ૪
- તોય 'તરંગો થઈ જળમાંજ સમાય છે,
બ્રહ્મઅંશ તે ભળતા પ્રભુમાં એમ જો;
મરતું તો નથી કોઈ, નથિ કોઈ મારતું,
પ્રાણ સુકાવી બાળિ શકે કો' કેમ જો ? આ. ૫

૪ ખરફ.

૧ ઝાંઝવાનુંનીર. ૨ જીર્ણ થયેલું વસ્ત્ર ઉતારીને નવું પહેરીએ છીએ ત્યારે જીર્ણ વસ્ત્રનો શોક કરતા નથી અથવા કોઈ કરતું નથી તેમ આ સંબંધમાં શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા અધ્યાય ૨ નો શ્લોક ૨૨ માં છે કે—

વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય ।

નવાનિ ગૃહ્ણતિ નરોઽપરાણિ ।

તથા શરોરાણિ વિહાયજીર્ણાં

ન્યન્યાનિ સંચીતિ નવાનિ દેહી. ૨૨

૩ જળની લેહેરો! જળમાંજ સમાય છે.

પૂર્વજન્મની કરણીનું ફળ આજ છે,
કિંધા પછી ફળ લેવું ધરિ અવતારજ્ને;
રેંટમાળ ઘટ એક ચઢે ને ઊતરે,
કાળચક્ર છે ફરતું નહિ કંઈ પારજ્ને.

આ. ૬

જન્મ થયો જગમાંહિ અમર તે ના રહે,
નામ ધરાવ્યું તેના થાયે નાશજ્ને;
કીર્તિ અપયશ અચલ રહે છે વિશ્વમાં,
સ્ત છતનો તો નિશ્ચે નથિ વિશ્વાસજ્ને.

આ. ૭

શ્રી પુત્રાદિક ઋણસંબંધ સાંપડે,
માયાના આત્મલુથી સગપણ સ્નેહજ્ને;
હુંપદ તૃષ્ણા કામ ક્રોધ મોહાદિ અ,
વળિ વળિને આવે છે ગંદી દેહજ્ને.

આ. ૮

સ્વપ્નાવત સુખભોગ પલકમાં પરવરે,
ન રહ્યું કોનું રાજકાજ ધરખારજ્ને;
માન્ધાતા અજ દિલિપ પૃથુ સરખા પડયા !
રામ દશાનન કૌરવ પાંડવ સારજ્ને.

આ. ૯

વાલ્મિક વ્યાસ વશિષ્ઠ ગુરુ શુક્ર ગયા,
સુર સનકાદિક બ્રહ્મા ભળિયા ભોમજ્ને;
એક દિવસતો અધરો સહુને આવશે,
નહિં ચાલે ધન્વંતરિનું પણ જ્નેમજ્ને;

આ. ૧૦

પંથ અગમ છે હરિ મળવાનો પ્રાણિયા,
રહેલ કમાવું કરવા ભોગવિલાસજ્ને;
નાહક લેઈ પ્રજ્ઞના હક ધન જે હરે,
રાજ્ય ઋણનીતિ થાય નર્કમાં વાસજ્ને.

આ. ૧૧

૪ રાજ્યની અનીતિ એ નર્કવાસ થાય છે એમ
શાસ્ત્ર કહે છે તેમજ લોકમાં પણ કહેવાય છે, આ મારેજ
, જનકવિદેહી જેવા રાજા પ્રજ્ઞને કદી પણ દુભવતા નહી.

પુણ્યતણો વાસો છે નિત્ય દયા વિષે,
અંતર કોનું બાળે નહીં જે જનજો;

મિથ્યા માની ધન તન સત્તા રૂપને,
વર્તે તેને ન મળે દુઃખના દીનજો.

આ. ૧૨

મરણ ચિતાની ચિંતા સહુએ રાખવી,
રાખીને ના લેવો જન અપવાદજો.

સ્મશાનસ્થિતિ ધર આવી સંભારવી,
કામકાજમાં કરવો એ દિન યાદજો.

આ. ૧૩

સ્મશાનમાં તો જ્ઞાન સર્વને થાય છે,
એ તો જણુતી સ્ત્રીના દુઃખસમાનજો;
જેટલાઈ કહે મન જીયાવિણુ ના મળે,
લવમાં સુખ ને પૂઠે શ્રી ભગવાનજો.

આ. ૧૪

કાળને ધિક્કાર.

ગઝલ.

“હું મસ્તાન પ્રેમની મ્હને કોઈ ના છેડો રે”—એ રાહ.

ધિક્કાર છે ! કરાળ કૂર કાળ તૂજને !!

ધિક્કાર ! તૂજ કૃત્યને ધિક્કાર સૂઝને !!

સાખી.

શરમ ધર્મ તુજમાં નહીં, નહીં દયા ને જ્ઞાન;

ભીમ થકી ભૂખાળવો, નહિં ત્હારે એસાન !

ગયો ગળી તું રામ કૃષ્ણ જેવા પુણ્યને ! ધિ૦ ૧

સાખી.

સમરૂપી ક્યાં શોધીએ ? ક્યાં વાલ્મિકિ ને વ્યાસ ?

૧ સમજણને અથવા ગમને. ૨ ભીમસેન ધણો ભૂ-
ખાળવો હતો તોપણ તે માણસ-પ્રાણીનો આહાર કરતો
નહોતો તે કરતાં પણ હે કાળે ! તું વધ્યો એ ભાવાથ.

માન્ધાતાને મસળિયા, ગુણીના કીધા આસ !

પૃથુ દિલીપને દણ્યા ન કીધી અજ્ઞને ! ધિં ૨

સાખી.

ભગીરથનું લક્ષણ કું, હરિશ્ચંદ્રનો અહાર;

વૈદેહી નળ પાંડવો, કૌરવ કીધા પાર.

ખાઈ ગયો તું ક્ષત્રીને સખી શ્રીમંતને. ધિં ૩

સાખી.

જગજનને જીવાડિયા, એવા કવિ પંડીત;

તેના પ્રાણ હરી ગયો, લાગ્યું નહીં વિપરીત !

હિતેચ્છુ દેશના હણ્યા જે પ્રિય હીંદને ! ધિં ૪

સાખી.

વ્યાધી હણુતા વૈદ જે, થયા વિલાયત પાસ;

વ્યર્થ કીધા શ્રમ તેમનો, દેખાડ્યો ન અવાસ.

કોડામણને તેં કુટ્યા સુવાડી આશને. ધિં ૫

સાખી.

૧૯૬૫ ડાહી લક્ષ્મી, વરનાં બોળ્યાં ૨૦૬૫;

કુમળાં હૃદય ધુળવિયાં, તુજને શું છે ૨૦૬૫ ?

ઉચ્છેદ કીધા વંશના સુવાડી સૂતને. ધિં ૬

સાખી.

વિધવા વનિતા વલવલે, પ્રિયા પછાડે પ્રાણ;

બાળા થઈ છે બાપડી, તું ન સુણે બુમરાણ.

૩ કોળીયો. ૪ કદર. ૫ કેટલાક વિલાયત શીખવા કે બીજે કામે ગયેલા તેને ઘર પણ ન દેખાડ્યું.

૧ અગ્નિ સળગાવ્યો અથવા વરને હણી લક્ષ્મીનાં વિદ્ય નાંખ્યું. ૨ જેમાં વર બેઠેલા એવાં બહાણુ જન સહીત દુબાળ્યાં (ધણુ વખત ઉપર મુંબાઈની “વીજળી” નામની બોટ દુબી હતી).

નાદાન યો નકટ પાડ્યાં કોઇને વને. ધિં ૭
 સર્વ કર્યું તે તો કર્યું કાણું કીધું મૂખ;
 આધાથી દાયો નહીં ? શી ત્હારે હતિ ભૂખ ?
 હજ્યા ત્હેં શીદ જેષ્ઠભાઈ યુવરાજને ! ધિં ૮

દૈવને ઠપકો.

૫૬.

“હજાર મેરે કાનકે મોતી”—એ રાહ.

નિર્દય શાને દૈવ તું થાયે ? ટેક.
 બાળક કુમળાં રમતાં જમતાં તું ક્યમ લેઇ જાયે ? નિં ૧
 યુવક જીવ જે આશ ભરેલા તેને ક્યમ ખાયે ? નિં ૨
 માત પિતાનાં હૃદય ધીકાવે, ના ક્યમ શરમાયે ? નિં ૩
 બાળકીઓનાં અંતર બાળે, અબળા અટવાયે ! નિં ૪
 તારણીઓને ક્યમ ટટળાવે કકળાવે કાયે ! નિં ૫
 દીનદયાળું તુંને કહે છે, ઝહુંથી ન કહેવાયે. નિં ૬
 કર્મ કસાઇથી ભુંડાં કરે છે તો કોણ ગુણ ગાયે ? નિં ૭
 મારે તેને પાલક કહે કોણ ? શાનો જગરાયે ? નિં ૮
 જેષ્ઠભાઈ કહે કુડાં કરીશ તો નહીં નમું પાયે. નિં ૯

*શબને સલામી.

ઇંદ્રવિજય.

કોપ થયા તણિ તોપ પડી વય છવ્વિસ વર્ષ તણી અહિં ધારી;

૩ મ્હારાથી (ખીજા ભણે દીનદયાળ કહે પણ હું
 તો નહીં કહું).

* યુવરાજના શબની દાહકીયા થયા પછી તેમની ઉં-

છવ્વિસમાં સુત છેલ ગયો પિતુ બેલ ગયાથિ થયું દુઃખ ભારી,
હાય કરી કંઈ ઘેર વળ્યા કંઈ લક્ષ્મિવિલાસ ગયા અધિકારી;
સ્નેહિ સખંધી પ્રજનજન છેવટ રોઈ છુટા પડ્યા બળ હારી !!

ડાધુ વેરાયા પછી દિલાસો.

કવિત.

વેરાયુ છે સહુ કોઈ રાજમેહેલ રહ્યો રોઈ !
એકાંતમાં મહારાજે ધણો ખેદ કીધો છે;
શરીર વ્યથીત કર્યું પુત્રમર્ણુશોક થકી;
સ્નેહી ને સખંધીએ દિલાસો બહુ દિધો છે,
પદ્માબાઈ રોતિ બાણી સાંભળી રૂદનસાદ,
મહારાજે પાસે લેઈ શોક મન લીધોછે;
દિવાને દિલાસો આપ્યો સાંજે આવી દંપતિને,
ભૂપને ન ડલાવ્યું અન્ન નામ ચાહ પીધો છે ! ૧

મરતી શરવાત છવ્વિસ વર્ષની થયાથી છવીસ તોપતું માન
આપવામાં આવ્યું હતું. ૧ જે વખતે રાખને સ્મશાન લેઈ
ગયા તે વખતે શ્રીમંતમહારાજ સાહેબ રાજમેહેલ માંજ રહ્યા
હતા, તેમણે એકાંતમાં પોતાના શરીરને વ્યથા થાય એ રીતે
ધણોજ કલેશ કર્યો હતો. ૨ મહારાજના ખેદથી અને પ્રથ-
મથીજ હૃદય રડી રહેલું હોવાથી પદ્માવતિને વધારે રડવું આવ્યું
ત્યારે મહારાજે તેમને પાસે લેઈ ધણોજ દીલાસો આપ્યો. ૩
મરણની રાત્રે મહારાજે ખોરાક પણ લીધો નહી પણ અમ
જથ્થાનું છે કે તેમણે માત્ર-એક પ્યાલો ચાહ-કોશીનો
લીધો હતો.

પ્રેમની પીડાવિષે.

૫૬.

“ બળહીન થયાં આજે ” એ રાહ.

પીડા પ્રેમતણી ભારે, લીધો અનુભવ નરનારે. પીડા ટેક.	
કોઈ વ્યાધી તનમાં થાય, થાય ઉપાય;	
વૈધ કર સ્હાય, શરિર સૂધા:.....રે.	પીડા૦ ૧
કોઈ હોય ^૧ ઉપાધિ ભાર, હોય તકરાર;	
કરે કોઈ બહાર, મનુષ્ય ઉપકા...રે.	પીડા૦ ૨
કદી નિર્ધન સ્થિતિ હોય દયાળુ કાય;	
સામુ રતે જ્ઞેય, મદદ દે લા...રે	પીડા૦ ૩
કોઈ અન્ન વિના પીડાય, જીવ ગભરાય;	
ભટકીને ખાય, તોય તન ઠા...રે	પીડા૦ ૪
હોયે પામર સાથે બાલ, ^૩ દમે શિતકાલ;	
ખમે ^૪ ઉન્હીઝાળ, ચઢે કોઈ બહા...રે.	પીડા૦ ૫
બહુ એમ વિપત્તિ જાત, બોલતાં વાત;	
થાય દિલ ^૫ ધાત, દુઃખ કોઈ મા...રે.	પીડા૦ ૬
ખિન્નં દુખ મ્હોટાં સહેવાય, દુઃખ કે'વાય;	

૧ ઉપાધિનો ભાર=અવસાયનો ભાર એટલે ઘણુંજ કામ ગું-અવાડાનું હોય કે તે થાય તેવું ન હોય. ૨ દયાથી જીવે અને જ્ઞેયને આપણું કામ કરે. ૩ શિયાળો દુઃખ આપતો હોય=ટાઢ વાતી હોય. ૪ ઉન્હાળાની ઝાળ (દાઝણું થયું હોય ને પગમાં જોડા ન હોય અથવા વિશ્રામની જગો ન હોય ઇત્યાદિ દુઃખ) ૫ કોઈ શસ્ત્ર અસ્ત્રનો ધા કરીને દુઃખ કરે અથવા કોઈ ખીજે માર મારે (તે દુઃખ પણ કદી મટી જાય છે)

અવધિએ જાય, પિડા પડવા...રે.	પીડાં ૭
છે પ્રેમવિરહ પરિતાપ, ન જેનું કમાપ;	
જપે પ્રિય જપ, ખમે દુઃખ પ્યા...રે.	પીડાં ૮
કિધા રામ સીતા વનવાસ, ગયો ઉલ્લાસ;	
માત પિતૃ ખાસ, ટળવળ્યાં સા...રે.	પીડાં ૯
થયો બંધવનો વિયોગ, તજીને ભોગ;	
લિધા છે યોગ, ભરત દિનદા...રે	પીડાં ૧૦
જુઓ પ્રેમી અયોધ્યાજન, દુખી થયું મન;	
સુમતે તન, તપાવ્યું જ્યા...રે.	પીડાં ૧૧
થયા જનકી અજગા રામ, જન્મું સતિનામ;	
સિતાએ આમ, નામ ઉચ્ચા...રે.	પીડાં ૧૨
જુઓ નળ દમયંતી પ્યાર, તજી ભરથાર;	
સમય દુઃખકાર, વટાવ્યો પ્યા...રે.	પીડાં ૧૩
સતિતારા ને હરિશ્ચંદ્ર દિઠા દિન મંદ; ^૧	
હર્યો આનંદ, વિરહ ^૨ દુઃખકા...રે.	પીડાં ૧૪
ગયા ગોકુળથી હરિરામ, ગયો સુખઠામ;	
ગોપ વૃજભામ, રટ્યા બહુ વા...રે.	પીડાં ૧૫
લીધું નંદ યશોદા દુઃખ, રહી પ્રિતિભૂખ;	
ફરી એ સૂખ, દિહું નહીં ક્યા...રે.	પીડાં ૧૬
ગયા પાંડવ સહુ વનવાસ માતની આશ;	

૬ તોલ વજન અથવા અડસટ્ટો. (પ્રેમદુઃખ કેવું છે તે કેટલું હોય છે અથવા કેટલું થાય છે તે કહી કે કળી શકાતું નથી ઇત્યાદી ભાવાર્થ છે) ૭ મુકરર (રામજી વનવાસ ગયાથી સર્વે કાંઈ દીલગીર થયું પણ મા બાપતો નક્કી દીલદીર અને દુઃખી થયાં ઇત્યાદી)

૧ હલકા અથવા ઉતરતા. ૨ દુઃખ દેનારા વિરહે.

- થઈ છે નાશ, રાજ્યને ૩૬ા...રે. પીડાં ૧૬
- મ્હોટા મહીપતિ બળવાન પ્રિયે પ્રીતિપાન;
ભુલે સુધ સાન, વિરહથી ૪૬ા...રે. પીડાં ૧૭
- ક્યાં પ્રેમની આગળ જ્ઞાન, મુકે મુની માન;
ધ્યાનીનું^૫ ધ્યાન, રહે ન લગા...રે. પીડાં ૧૮
- જુઓ વ્યાસ સરીખા મુન્ય, નહીં મતિ ન્યુન;
લાગી સુતધુન્ય, શકઉંચ્યા...રે. પીડાં ૧૯
- શુક આગળ પૂઠે વ્યાસ, ભરાયો શ્વાસ;
કરો હવે ક્યાસ, દુઃખ શું વધા...રે ? પીડાં ૨૦
- મ્હોટાં જળવિનાનાં મીન દેખીએ દીન;
પ્રેમ આધીન, ક્યાં કિરતા...રે. પીડાં ૨૧
- શશી ડીન થયે સુધજય, કુમુદ મીંચાય;
રમુઝ સુખ જય, પ્રેમસર મા...રે. પીડાં ૨૨

૩ રાજદ્વારે (રાજદ્વાર સુતું જોઈને.) ૪ તામે થાય (વિરહ એવો છે કે સર્વ કાઈ તેનાથી હારે છે) ૫ પ્રેમ એવો છે કે મ્હોટા ધ્યાની પણ ધ્યાન ચૂકે છે. (વિશ્વામિત્ર જેવા મહાન તપસ્વી પણ અપ્સરાના પ્રેમને વશ થયા હતા ઇત્યાદી.) ૬ વેદ વ્યાસ વ્યાસ નારાયણ પણ પોતાના પુત્ર શુકદેવજીની પાછળ “ઓ પુત્ર ઓ પુત્ર” ! કહીને છોડ્યા હતા. ૭ દિવસ ઉગવાથી શશી=ચંદ્રમા દેખાતો નથી તે “સુધ જય” એમ કહ્યું છે. વળી એ મ પણ ભાવ છે કે “શશી દીન થયે સુધ જય”=ચંદ્ર દીન=ગરીબ થવાથી અથવા સૂર્ય નીકળશે જાણી દીનદશામાં આવવાથી સુધ જય=મંદ થઈ જાય અથવા નિસ્તેજ થાય કે સંતાઈ જાય લારે કુમુદ=પોરણી પણ મીંચાય. (સ્વામિદુઃખે તે પણ દુઃખી અથવા સ્વામી ન દેખવાથી તે પણ દુઃખી રહે છે ઇત્યાદી ભાવ છે.)

દુઃખી વ્યાતક ને દાદર, ઘટે છે નર,	
થાય દુઃખ દૂર, મળે જળ જ્યા...રે.	પીડાં ૨૩
કરે મોર દુઃખે ટેંકુકાર, મેઘ દરકાર,	
પામતાં ખહાર, દુઃખ વીસા...રે.	પીડાં ૨૪
જાણે પ્રેમી પ્રેમની વાત, ઈસ્નેહી પિતૃ માત;	
સતીની જાત, વિરહદુઃખ ધા...રે.	પીડાં ૨૫
કહે જ્યેષ્ઠભાઈ ભુપાલ, થયા દુઃખી હાલ:	
તજીને બાલ, પુર્ણ એ પ્યા...રે.	પીડાં ૨૬
પીધા પદ્મા પ્રેમ અપાર, ગઈ તે ખહાર;	
વિયોગી નાર કરી દીલદા...રે.	પીડાં ૨૭

હિતેચ્છુનો ઉદ્ગાર.

૫૬.

(કાશી.)

રંગીલા રાજહંસા રે, માયા એ મોહ તહારો થયો !
 અવની અવતાર પામી રે, આકાશ કેમ ઊડી ગયો ? રં ૦ ટેક.
 પૂર્વજન્મમાં પુણ્ય કરીને આરાધ્યા રત્રિપુરાર;
 ભોગવવા ફળ ભારતભોમે, સાંધો સરજનહાર,
 રાજને કુટુંબે રે નિવાસ બહુ નહે કર્યો. રં ૦ ૧
 માત વિનાનો તું મહામૂલો, પામ્યો પિતૃનો પ્રેમ !

૮ બપેયો અને દાદર=દેડકાં એ વરસાદ વિના દુખી છે
 (આ વાત સર્વ કોઈ જાણે છે) ૯ મિત્ર, મા અને બાપ
 કીંવા સ્ત્રી એટલાં વિરહની વેદના વિશેષ જાણે છે. ૧ યુવરા-
 જને રાજહંસની ઉપમા આપી છે. (જીવને પણ હંસ કહે
 છે. ૨ વૈભવસુખ મહાદેવજી આપે છે માટે તેમને આરા-
 ધ્યાનું કહ્યું છે.

- લાડ લડાવી કાઢે ઉછેર્યાં, રમતે રમાડ્યો તેમ;
જેમ મૂખે માખ્યું રે, મેળવ્યું તેમ હાંસે ક્યો. રં ૦ ૨
- મળ્યો ત્હને 'મુક્તાકળ કેરો, હંસા ઉરનો અહાર,
સુંદર 'સરોવર વસવા મળિયું, પાઠ ભણ્યો ધરખાર;
હંસલી મેળાવી રે, રમત કરી રંગે રહ્યો !! રં ૦ ૩
- ચરતાં નિત્યે રહેન ચમનથી, ફરતાં સરોવર પાળ,
ખાળક પામ્યાં 'ખેડે વિહારી, ભગવતે લોધી રંભાળ;
સંતતી શોભાવીરે, પ્રજનો પ્રેમ પુરો લલ્લો. રં ૦ ૪
- હરતો ફરતો ચારો ચરતો, કરતો પ્રેમવિલાસ,
ભવિષ્યનો તું ભોગવદારી, તજીને લાંબી આશ;
ભુવન ભંજડીરે, અવનીથી શું અળગો રહ્યો ? રં ૦ ૫
- સરોવર તહારં તુજ વિણ સુંતું, સુંતું વસવા સ્થાન,
ખાળક સુનાં સૂની સતિ છે, તેતું ન રાખ્યું ભાન;
સંબંધી છે સુનાંરે, પાલક 'જનનીનો ગયો !! રં ૦ ૬
- મિત્ર મૂક્યા મન મેળવી વીરા, મૂકી રત છત સાર;
વસ્તુ વિહારની મૂકી બહાલી, દેહ તણી દરકાર:

૩. માતીનો હાર પહેરવા મળ્યો અને આહાર=
ભક્ષ પશુ તેવોજ ઉન્નવળ સુંદીર મળ્યો ૪ વડોદરા જેવું
શહેર વસવા મળ્યું અથવા રાજમહેલ જેવું સ્થાન મળ્યું.

૧ ખે જણુ વિહાર કરનારાં એવાં સ્ત્રીપુરુષ. ૨ પ્રભુએ
સંતાન પણ સંભાળ રાખી ઉછેર્યાં—(માતપિતા ગમે તેટલી બ-
રદાશ કરી અભિમાન રાખતાં હોય કે મેં છોકરાં ઉછેર્યાં
પણ ઉછેરનાર શ્રીહરિજ છે કે તે ખાળકને પળે પળે સંભાળે છે.
દૃષ્ટાંત આપતાં લંબાણુ થાય અને સ્થળનો પણ સંક્રાંત્ય છે
તેથી માત્ર આટલોજ ઇસારો જણાવી પ્રભુનો પાડ માન્યો છે.)
૩ કૈલાસવાસી રાણીશ્રી ચીમમાંબાઈ.

તજી અણધાર્યોરે, અચેત થઈને ઉપડ્યો. ૨૦ ૭

પિંજર ત્હારું સુનું નિહાળી, રોયાં પાલક નાર,
ચાકર નોકર મિત્ર સંબંધી, રાજ પ્રજા પી પ્યાર;
રોયું લાજ મૂકીરે, સાંભળી જીવ સરવે દહ્યો. ૨૦ ૮

હીંદમાં હાહાકાર થયો છે, ઉડી કીધા તેં ત્રાસ,
અધવચ ઉડવા જેઠમ કીધા, વટપત્તન શિદ વાસ ?
હાંસને હણીનેરે, ઈઅગમ પંથ લીધો કયો ? ૨૦ ૯

દહનકીયા પછી રાજ પ્રજાએ પાળેલો શોક.

શાદૂલવિકીડિતવૃત્ત.

શ્રામ્હારાજ સયાજીરાવ નૃપતિ બારે ધરે શોકને,
એકાંતે વસિ કાળક્ષેપ કરતા તે ના મળે લોકને;
દીલાસો બહુ દે દિવાન ૧સુહદો આબ્યા ૨સમર્થો કને;
૩રાણી, ૪કેશવરાય ૫રાજત્તનયા જાતા ૬શિવાજી તને. ૧

૭રેતુ ૭હાજર એક વાત કરવા સંતાપ આછો થવા;
સત્તાધીશ મળી વિચાર કરિયો મ્હારાજને બોધવા;
કીધો બોધ લગાર કાંઈ નૃપને ૮સારંગપાણી જઈ;
આબ્યું ઊર બરાઈ પુત્રમરણે આવી સ્થીતિ છે થઈ. ૨
પાડી છે હડતાલ દીન ત્રણની સંતાપથી મ્હાજને;

૪ અગમ=ગમ ન પડે તેવો. (કોઈ જાણી ન શકે તેવો કીયો પંથ લીધો ? ક્યાં ગયો.)

૧ મિત્રો. ૨ દી. બા. વાસુદેવ માધવ સમર્થ. (મહા-
લાનિહાય સરસુઆ). ૩ રાણી સાહેબ ચીમનાંબાઈ. ૪ રા.બા.
કેશવરાવ પંડીત. ૫ શ્રી ઈંદિરારાજ. ૬ રાજપુત્રશ્રી શીવાજી-
રાવ. ૭ એક માણસ વારાફરતી રાહારાજ. સાહેબ પાસે અ-
ખંડ રહેતું કે તે એકાંતમાં શોક કરે નહીં. ૮ રા. બા. સા-

પાડી છે હડતાલ મ્હાલ સધળે છે શોક તો સર્વને;
 રાખી બંધ કચેરિ પાંચ દીવસો થોભાવિ છે દ્રામને;
 ગાડીવાન બિજા ગરીબ તદ્દપિ ના ચિત્ત રાખ્યું ધને. ॥ ૩
 ગામે ગામ થઇ સભા સુજનની દેવા દિનાસો અતિ;
 આવ્યા તાર અપાર તાર મળતાં સર્વે કરી વિનની,
 પ્હેર્યાં વસ્ત્ર પ્રજાજને કંઈ રથળે શોકે કરી શામતા;
 કાળાં શોક નિશાન સ્થાન ફરક્યાં ના કોઇ કામે જતા. ૪
 ગાથા શાસ્ત્ર પુરાણ માણુ ન્હાટની વાજીત્ર ને રોશની;
 કીધું બંધ પ્રજાજને હળિ મળી પત્રી તજી ભેપની !
 છોડ્યાં ૧૦ પાયરખાં લઇ દુઃખ અતી નીશાનિ એ પ્રેમની;
 ધંધામાં નહિં ચિત્ત શોક સધળે કાં રંક ને કાં ધની. ૫
 કોઈ માસ છમાસ શોક પળવા લેખી ઠરાવો કર્યાં;
 નીશાળો રહિ બંધ કાંઇ દીનતો ગાડી હયે ના ઠર્યાં,
 શોકે સજ્જન કેટલાક સ્થળમાં ખાધું ગળ્યું ધાન ના;
 જ્ઞાતિભોજન તેમ બંધ થયું છે લોભે ગયું ધ્યાન ના. ૬
 મંદીરો કંઈમાં ધ્વજ દુઃખતણી, પોશાક કાળો ધર્યો;
 ગોસ્વામિ ગુરુ સાધુ સંત કંઈએ શ્રીને દિલાસો કર્યો,
 ડંકા હાથિ નિશાન પૂર ન કર્યું ના તોપ ફોડી નવે;
 કામો નાવ સવાઈયે કંઈ કર્યાં, કીધાં નહીં ખેડુતે. ૭
 મિત્રો માંહિ સમાજમાં સ્તુતિ કરી શાંતિ થવા પુત્રને;
 અપ્યું પુન્ય કથા અને ભજનનું છોટા મહારાજને;
 દોરોને ૧૧ ખડ ધાન નાખ્યું કંઈએ શાંતિ કરી શ્વાનને;

રંગપાણીએ જ્ઞાનોપદેશ કરવા બે શબ્દ બોલતાંજ શ્રીમંતનું
 હૃદય ભરાઇ આવ્યું હતું. ૮ શહેરની તમામ કચેરીઓ પાંચ
 દીવસ બંધ રાખી. ૧૦ ભેડા.

૧૧ ધાસ અને અનાજ અમરેલીના લોકોએ દોરને ખ-
 વડાવ્યું અને યુવરાજશ્રીને શાંતિ થવા પ્રભુપ્રાર્થના કરી ઠેક-

આપ્યું અન્ન ગરીબને કણુ ધર્યાં પક્ષી અને જીવને. ૮
હાથે પટ્ટી નિશાળિયા ધરિ રહ્યા કાળી મહાકેરની;
ધંત્રેજે ક્યું એમ સ્નેહ જણવ્યો દુઃખી સ્થિતિ શેરની,
કો ગામે પટકા સરેદ ધરિયા ઘોળી મુકી પાઘડી,
ભેગું મંડળ થાય વસ્ત્ર બદલી હૈયું રહ્યું છે રડી ! ૯
જૈનાચ્છે કરિ સૂચના વટપુરે રડા ગૃહસ્થો ગણી;
થોભાવ્યો વધ તેરમે પશુ તણો કાધી દયા છે ધણી,
માની વાત નવાબ શેઠ નગરી સત્તાધિશો સ્હાયમાં,
મ્હાલોમાં વધ એમ બંધ કરિયો શાંતિ થતી કાયમાં. ૧૦
મ્હોટાંને લઘુ રાજ્ય હીંદ મહિં છે જે રાજવી તેહના,
પાડીછે હડતાલ શોક સઘળે ૧૨ તારો મળ્યા સ્નેહના;
કાધી બંધ કચેરિયો બહુ સ્થળે નીશાળ ના ઉઘડી;
દીલાસા મળતાજ નય સહુથી એતો નવાઇ વડી. ૧૧
તારો ને દિલસોજ પત્ર તણિતો સીમા વળી સામટી,
વાંચી કાણુ શકે સમો કઠણતા હૈયું રહ્યું ગિલટી !
થાયે જાહર નામ છત્રપતિને કર્તા લખે શું અહીં ?
સત્તાધીશ ગૃહસ્થ ગામ લખતાં નીકાલ આવે નહીં. ૧૨

ઠેકાણે શોકના કાળા વાવટા ચઢાવ્યા હતા. આ રીતે ધણા ગામોની પ્રજાએ ક્યું છે? ટુંકમાં આ વિગતતો આપી છે તોપણ આ પ્રમાણે ગામે શોકમાં ભાગ લેતાં જણાયાં છે:

વડનગર, વસો, પાદરા, પેટલાદ, પાટણ, મ્હેસાણા, વાં-
સદા, મહુવા, ડભોઇ, સોનગઢ, ધીણોજ, મીયાંગામ, દેગામ,
કડી, પલસાણા, પાટણ, સિદ્ધપુર, વ્યારા, ભાદરણ, અમરેલી,
નવસારી, સંખેડા, દારકાં; બહુચરાજી, વાલમ, મુંબાઇ, સુરત.
૧૨ દીલગીરી અને દિલાસાના તાર અને પત્રો હજાર ઉપરાંત
આવ્યા છે જેની વિગત અત્રે આપવા સ્થળ પણ નથી તેમ
અત્રે આવશ્યકતા પણ નથી.

આપ્યા ૧૩ સાક્ષર લેખ કાવ્ય લખિને ઇંગ્રેજ ને ગુર્જરી;
 સાધા સંસ્કૃતમાં સુખોષ કરિયો છે શોક તે ઉચ્ચરી;
 દર્શાવ્યું સ્વધર્મ “સયાજીવિજ્ય” સીમા વળી શોકની;
 જોષાભાઈ વડોદરે દિલગોરી સુણી દીડી લોકની. ૧૩

આત્માના શ્રેયનો ઉપાય.

માલિની વૃત્ત.

પુરપતિ દુઃખ પામ્યા પુત્રમર્ણે સયાજી,
 સતિ અતિ દુઃખ પામી સર્વને પીડ ઝાઝી;
 નયન ૧નિર જતાં એ સર્વ ક્રીયા થવાની,
 જીવતાજી શિવ થાવા પૂર્ણ ઇચ્છા પિતાની. ૧
 નિજજન નૃપતીના ૨આજ હીંડ્યા સ્મશાને,
 મૃતશરિરનિ ૩રક્ષા ૪અસ્તિને લાવવાને;
 વિધિચક્રિ લઈ બન્ને, મંત્રિએ ૫ટાઢિ વાળી,

૧૩ વિદ્વાનો તરફથી “શ્રી સયાજીવિજ્ય” પત્રમાં શો-
 કાદ્દગાર ગદ્ય પદ્યમાં થયા હતા અને ઇંગ્રેજમાં પણ શોક
 પદર્શિત કીધો હતો (આમાં સાક્ષર શ્રી હીરાલાલ વૃજભૂખ-
 જીદાસ શ્રોક્ષનો ઉદ્દગાર શોકજનક પણ વાંચવાયોગ્ય હતો
 તેમ બીજા પણ તેવાજ લેખ હતા અને ઠેક ઠેકાણેથી લખા-
 યલી કવિતા પણ શોકજનક હતી.

૧ આંખે અશ્રુ જતાં પણ મર્ણુક્રીયા તો કરવીજ
 પડે છે તે પ્રમાણે યુવરાજશ્રીની પણ ઉત્તરક્રીયા થવાની હતી.
 ૨. તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બરને બુધવારને દિવસે કુટુંબીજનો
 અને રાજમંત્રી એટલે સર્વ ક્રીયા કરનાર એ સરવે સ્મશાન-
 ભુમીમાં ગયા હતા. ૩ રૂખ-રૂખોડી. ૪ હાડકાં. ૫ સ્મશા-
 નમાં ત્રીજે દિવસે જમને સંબંધીઓ બાળેલી જગો જળ.

નિજ ધર સહુ પ્હોચ્યા, વસ્તુ રાખી નિરાળી. ૨
 મૃતકુંવરનિ રક્ષા ઈર્ષિ આણોદ રેવા,
 મૃતતન સુખ થાવા મુક્તિનો માર્ગ લેવા;
 કુંવરશરિરઅસ્તી કાસીએ મોકલ્યાં છે,
 અતિશય ધરિ, શ્રદ્ધા ત્યાં મનુષ્યો જવળ્યાં છે. ૩
 કળિયુગ પણ મહિમા પુર્ણ ભાગીરથીના,
 હજી અચલ રહ્યા છે રૂદ્રેહા નદીના;
 પતિત પુરુષ નારી ન્હાય તો પાપ ન્હાસે,
 મૃતશરિર ગતીએ ઈર્ષિયું શીવઆશે. ૪

મુંબાઈમાં શોક.

કવિત.

કૃતેસિંહરાવ યુવરાજ પડ્યા યૌવનમાં,
 મુંબાઈમાં જાણી લોક શોક અતિ કરે છે;
 સુતર કલાઈ ખાંડ બજાર ભંગારતાણું,
 જૈન સ્કુલ બંધ રાખી પ્રજા દુઃખ ધરે છે;
 વ્યાપારી મંડળ ગુજરાતી જોહ મુંબાઈનું,
 બજાર રાખીને બંધ દીલગીર કરે છે;
 દિલાસાનો તાર ક્યો મહાજને મહારાજને,
 જોઈમ સહુએ ખોટું થયું એ ઉચ્ચરે છે. ૧

વગેરેથી પવિત્ર કરે છે અને કેટલીક ન્યાતમાં (ધણે ભાગે
 વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણમાં) તે ને તેજ દિવસે ટાઢી વાળે છે
 તે પ્રમાણે આ ક્રીયા કરી હતી. ૬ રાખ શ્રી નર્મદાજીમાં
 પધરાવવા આણોદ મોકલી અને અસ્તિ-શ્રી કાસીપુરીમાં ગંગા-
 જીમાં પધરાવવા મોકલ્યાં.

દિલાસાનો દરખાસ્ત.

કવિત.

અઢારમી તારીખ ને શુક્રવારને દિવસે,
સાંજે દરખાસ્ત થયો દિલાસાને આપવા;
મુખ્ય કામદાર દરખાસ્તો પ્રકટ થયા;
શિવાજીરાવની સાથે ગયા શોક કાપવા;
સયાજીરાવની મુખકાંતિ જોઈ ખિન્ન થયા
કોણ હામ ધારી શકે નૃપમન માપવા ?
વાતચીત કીધી પોતે સમય પ્રમાણે સુણી.
એકમેક મુખ જોઈ વિદાય લેતા હવા.

૧

શહેરમાં શોકની સભા.

કવિત.

શ્રીમાળી વણીક જ્ઞાતિ, જૈન સંઘ માનવિયો,
મરાઠાસમાજ અને રાજભક્ત પારસી;
મુસલમાનોએ મળી સભા ભરી ન્યારી ન્યારી,
૧ મહાજને ભરી ન્યાયમંદીર માંડી વસી;
૨ ખુરાનપુરના લોકે વળી ડાંડિયા બજારે,

૧ વણીક મહાજનના શેઠ મગનભાઈ (હરીભક્તિ-
વાળા) ના પ્રમુખપણા નીચે ન્યાયમંદીરમાં તા. ૨૦ રવિ-
વારને દિવસે એક સભા મળી હતી જેમાં લગભગ બે હજાર
માણસ હતાં તે સભામાં—શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને દીલાસા-
પત્ર મોકલવાનો ઠરાવ થયો હતો. ૨ ખુરાનપુરામાં તે ભાગના
પ્રજાજનોએ સભા ભરી હતી અને તેમણે તથા ડાંડિયા
બજારના લોકોએ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને યુવરાજના મ-

સમાજ મેળવી દીલગીરી સહુને ઠસી;
 અમલદાર ને શેઠ શ્રીમંતોએ લીધા ભાગ,
 જેટલાઈ ભેગું થયું મંડળ દુઃખે ધસી. ૧
 ઠેકાણે ઠેકાણે થયા ઠરાવો પસાર એમ,
 સયાહરાવને લખી દિલાસો પઠાવવો;
 આપણુ સહુએ છીએ યુવરાજના વિયોગી,
 રાજ્ય પાળે તેમ આ છે શોક ને બતાવવો;
 આમ કહી ગાઈ કાઢે ^૩કવિતાઓ કરણાની,
 મરસિયા માઢથી વધારે શોક ત્યાં હવો;
 અઢારે વરણુ ઉભરાઈ યુવરાજ જતાં,
 અનુભવ્યો જેટલાઈ ધર્મને બળવવો. ૨

તાર અને પત્રોથી દિલાસો.

કવિત.

ફતેસિંહરાવ યુવરાજ મહારાજતણા,
 મરણુને વશ થયા વાત એ જણાઈ છે;
 મૂક્યા ^૧વટપૂર થકી તાર ^૨મહારાજશ્રીએ,
 તેવી અહીં ^૩ભીંડ તાર આવતાં બરાઈ છે;
 રાજ-મહારાજ રાવ રાણા ને ઠાકોર બહુ,

થુંની દીલગીરી બતાવી દીલાસાપત્ર મોકલવા ઠરાવ કર્યા
 હતા. ૩ કેટલાક કવિત્વશક્તિ ધરાવનારાઓએ યુવરાજના
 મર્ણુ શોકની કવિતા સભામાં ગાઈ હતી જેથી સર્વ કોઈને
 શોક થયો હતો.

૧ વડોદરેથી (વડોદરાને વટપૂર-વિરક્ષેત્ર અથવા વટપ-
 તન પણ કહે છે.) ૨ મહારાજ સાહેબ તરફથી સેંકડો તાર
 મુકાયા હતા. ૩ ગરદી. (અહીં પણ લોકોના તારની ધણીજ

જાણી દીલગીર થયા વાત દુઃખદાર છે;
 ધણુકે થઇને ખિન્ન તારથી દિલાસો કર્યો,
 જેઠમ ધણુક થકી પત્રિયો લખાઈ છે. ૧
 નામાંકિત ગૃહસ્થોએ શોકની વિગત સુણી,
 સાંભળી અમલદાર રાજ્યના દુખી થયા;
 રાજ્યમાં નોકરી કરી ઋવિરામ લેવાને ગયા,
 તેનુએ દુખાયું દીલ આવી. ૫ સતિની દયા;
 દુખી મહારાજ થયા પુત્રશોક આવવાથી,
 સરવે પઠાવ્યા પત્ર તાર કોઈના ગયા;
 પ્રજાજન શ્રીમંતના તેમણે સુગ્રોધ કર્યો,
 ઇચ્છામતિ અનુસાર શબ્દ સરવે કહ્યા. ૨

વિગત દિલાસા તણા તાર અને પત્ર તણી ?
 આપતાં લખાણુ તણાં પાર નથી આવતો,
 ટુંકમાં જણાવું સાર જાણુવા પ્રજાજનોને,
 શુભાર હજાર તણો તાર પત્રનો હતો;
 વાંચવાને કોણુ નવરાશ ધરે આ સમયે ?
 મળે તોએ શોકનો ૧ વિષય નથી ફાવતો;
 શ્રીમંતને સરવની ખબર થાય છે નિત્ય,
 વાંચવા વંચાવવાને પત્ર નથી ભાવતો. ૩

વિદ્વાનો વિશેષ મહારાજ તણા રાજ્ય માંહિ,
 સંસ્કૃત ઇંગ્રેજી ગુજરાતી રૂઢું જાણુતા;
 કોઈ ભક્તિમાર્ગને વખાણુ તેવી વાત લખી,
 પ્રભુને સંભારવાને રીતને બતાવતા;
 સુપુર્વનાં દષ્ટાંત આપી શોકને શમાવવાને,

ભીંડ થઇ હતી.) ૪ પેનશન લેઇને ગયેલા. ૫ પદ્માવતિ.

૧ બાબત. (મહારાજ સાહેબને દિલાસાપત્રો પણ વાંચવા વંચાવવા ગમતાં નથી કારણ પુત્રના પ્રેમવિરહથી તેમને

આપબુદ્ધિ તણું બળ કાઢ અજમાવતા;

કાઢ પુત્ર પ્રતાપ ઉછેરી સુખ પામવાને,

યુવરાજ ધારવાને હેતુ અગ્ર લાવતા. ૪

પત્રમાંહિ પ્રથમ તો શોકને બતાવી પુણું,

સંસારની અસારતા પંડીત ઉચ્ચારતા;

ભગવદ્ગીતામાંના શ્લોકનો સંચય કરી,

શ્રીમંતનો શોક જવા જ્ઞાનને વિચારતા;

એમ પોતપોતિકી મતિવિચાર આ સમયે,

પત્રમાં દેખાડી ધર્મરાજ્ય ભક્તિ ધારતા;

પ્રસંગ આગ્યાથી નિજમંડળના જન કાઢ,

પત્રને સુખોધ તણી જણાવતા વારતા. ૫

પુસ્તકકર્તાનો

શ્રીમંત મહારાજસાહેબને દિલાસાપત્ર.

શાફૂલવિક્ષિપ્ત.

સ્વસ્તિશ્રી વટપુર મહાશુભસ્થળે શ્રીરાજશીરોમણી;

૧ વિષ્ણુ અંશ સદાય પુણ્ય નૃપતિ પ્રેમીપ્રજના ધણી;

કાર્તિવંત કૃપાલ ૨ વાકવિજયી વિદ્વાન સાદા અતિ;

અતિ દુઃખ થાય છે) ૨ આગળ થયેલા રાજ્યોને દુઃખ પડેલું તેના દાખલા અથવા પુર્વનાં=પુર્વજન્મની કૃતિ ઈત્યાદીનાં દર્શાવે. ૩ પ્રતાપસિંહ પૌત્રનેજ યુવરાજ ધારવા=માનવા પોતાનો હેતુ આગળ કરતા. ૪ ગીતામાંથી આ સમયે લખવા જેવા શ્લોક ઠેકઠેકાણેથી શોધી પત્રમાં લખ્યા હતા.

૧ પૃથ્વીપતિઓ ભગવાન વિષ્ણુ પરમાત્માના અંશ ગણાય છે એ માટેજ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના દશમા અધ્યાયમાં વિભૂતિઓ ગણાવતાં ભગવાને અર્જુન કહ્યું છે કે:—“નરા-ણાંચનરાધિપમ્” ૨ વાણી. (બાલવામાં જીત મેળવનારા)

- નીતિ દિર્ઘ વિચાર દેશહિતમાં, ઇચ્છા થવા ઉન્નતિ. ૧
- દાના ચિત્ત ઉદાર ટેક કુળનો જ્ઞાતિઅભિમાન છે;
તેવો નેક વિવેક ને વિનય છે શાંતિતણું સ્થાન છે;
દીક્ષે નામ ન દ્રેષ ચિત્ત વિમળું વાતો વિષે બહાલ છે;
કાંતિ ભવ્ય સદાય મૂખ હસતું તેવું રહું ભાલ છે. ૨
- વિદ્વાનોપર પ્યાર ગ્રાહિ ગુણના સંપી અને ઉઘમી;
શક્તિ કારમિ રાજ્યકાજ કરવા શોભી રહી હાકમી;
કામે પારખ પુર્ણ કાલકુડના ગાંજ્યા ન જાયે કદા;
તોયે છે દરિયાવ દીલસુખદા જેને ન કેની અદા. ૩
- જ્ઞેયા દેશ પ્રવાસ પ્રીતિ ધરિને રીતી ધરી ધ્યાનમાં;
સ્થાપી તે નિજ રાજ્ય માંહિ રિતને પૂરા રહી જ્ઞાનમાં;
આપી દામ અપાર બુદ્ધિ વધવા કારીગરી શીખવા;
ઝમંગે નર મોકલ્યા નૃપતિએ વિદેશ વિષે જવા. ૪
- જેણે રાજ સુધારવા શ્રમ કર્યો ધારા રચાવ્યા અતિ;
લોકોના હક પાળવા મન ધરી વિશ્વાસ આપ્યો પતિ;
વિદ્યાશાળ વિરામસ્થાન બહુએ નિરાશ્રિતોનાં કર્યાં;
બાંધી ઐશ્વર્યશાળ દુઃખિ દિનનાં દુઃખો દવાથી હર્યાં. ૫
- આપ્યું ^૧પાણિ પવિત્ર નીજપુરને બાગો રચ્યા ભાવતા;
સેવા ભોગ વિલાસ ^૨મેહેલ રચિયા પૂરી વિષે શોભતા;
લોકોને રમવાજવા નિરખવા ન્હાવા વ્યવસ્થા કરી;
વિદ્યાર્થી ^૩જમવા સુવા સુખ કર્યું પીડા વિદેશી હરી. ૬

૧ જળ આપ્યું (સયાળ સરોવર જેને પ્રથમ આજવા તળાવ અથવા સુરિયા સરોવર કહેતા તેને બંધાવી શહેરમાં પાણીના નળ આણી નિરંતરનું સુખ પ્રજ્ઞને આપ્યું. ૨ જો કે રાજમેહેલ આદી વિલાસનાં સ્થાન પોતાને માટે સરકારે કરાવ્યાં છે પણ એથી લોકોને જોઇને વિલાસ કરવાનું પણ થયું

આંધ્યું શાક બજાર બગ્યદિપતું તેવી કરી જોશની;
 આંધી બેઠક સાંજરે સુખ થવા જ્યાં દીન બેસે ધની;
 અર્ચાને ધરદામ સર્વસ્થળમાં રસ્તા કર્યા શોભતા;
 કાઠડું સંકટ પમાર્થનું સરવનું લોકો ભોડાઈ જતા. ૭
 જેણે પ્રાચીન કવ્ય ગ્રંથ પ્રકટ્યા, પાળ્યા વિદેશી વળી;
 રાખ્યા નોકર રાજ્યમાં મન કરી વિદ્યા ભણેલા કળી;
 ઇંચિજી સહુ પદ્ધતિ શુભ ગૂણી તેવી રિતી આદરી;
 પંચાતો સુધરાઈની કરિ વળિ પ્રાંતે મહાલે કરી. ૮
 આપ્યા છે હક જ્યોર્ડના વળી હજી દેવા સુવિચાર છે;
 આશ્રીતો નિજપુણ્ય શુકલ ગણુકો તેનેય આધાર છે;
 શાળા સંસ્કૃત અન્ય વાણિ ભણુવા જેણે કરી યોજના;
 સ્થાપી બેંક વિશાળ ગ્રંથ સ્થળને છોડાવિ છે યાચના. ૯
 આપે મોજ પ્રમજનો સકળને તેવી હજી આપશે;
 પીડાતા તણિ પીડ જેહ હરશે જ્ઞેધ હકો સ્થાપશે;
 એવા સુર ગુણો દધી ગુણુ કંઈ કિંચીતને વર્ણવી;
 માહારાજ સયાજીરાવ શરણે પત્રી લખી પાઠવી. ૧૦
 છે સાષ્ટાંગ યથાધટીત ગણિને શાંતિ ધરી માનશેા;
 દીલાસા તણિ પત્રિ ભક્તિ ગણિને શ્રીમંત ! સ્વિકારશેા. ૧૧
 ચાલે ના જીવ હાથ તેમ કલમે સુંણી ખુરી જે બની !
 કાયા કોમળ યૌવને પડિ ગઈ વહાલા કૃત્તેસિંહની !!
 પચ્ચીસે દુઃખ પુર્ણ આપ્યું તમને ભાગી પ્રજા દુઃખમાં,
 હાહાકાર થયો અપાર પુરમાં મહાલોતણા સૂખમાં. ૧૨

મળે છે. ૩ બોડીંગ. ૪ વીજળીના દીવા. ૫ રસ્તા પહોળા
 કર્યા. ૬ લોકલબોર્ડના.

૧ આવો શોક દર્શાવનારો પત્ર આપને લખવા મહારી
 કલમ ચાલતી નથી તેમ જીવ પણ ચાલતો નથી ઇત્યાદી
 લખ છે.

આખો ભારતખંડ આ ખળભળ્યો છે શોક માંહી પ્રજા;
 ધન્ય પુરુષ ન કોઇની થઇ અરે આવી અચંતી કળ;
 રાયું રાજ ઉપાય કાંઇ ન જડે ઉપાય દષ્ટાંતનો,
 એથી જ્ઞાન ઉપાય શાંતિ સુખનો એ મિત્ર એકાંતનો. ૧૩
 માન્ધાતા, અજ, રામ કૃષ્ણ, નળ, ને વીરા મયા પાંડવો;
 વિશ્વામિત્ર વશિષ્ઠ વ્યાસ શુક્ર કોટી ગયા યાદવો,
 શાલીવાહન ^૩વીર કોઇ ન રહ્યા રાણી પડ્યાં ^૪હીંદવી.
 કીધા કોટી ઉપાય દેહ બચવા દૂરી ન સાજી હવી! ૧૪
 જ્ઞાની છો બહુ આપ તોય સુતની માયા હશે પીડતી;
 માયાનું દુઃખ દૂર આપ કરશે લેઈ ગિતામાં મતિ;
 એમાં છે સદ્બોધ નિત્ય સમજી પંડીતને રાખશે;
 સાહીને સતસંગ રાજ્યહિતમાં સ્થિતિને નાખશે. ૧૫
 પોતાનો ^૫પરિવાર પૌત્ર પ્રભુએ આપ્યો લહો પાડને;
 કાર્તિ ^૬રાજ પ્રતાપસિંહ કરશે પાળી પ્રજાગ્રાડને,
 જાણીને સુવરાજ આજ પ્રસન્ના વિપત્તિ વિસારશે;
 આધીનો ભય રાખિ શાંતિ ધરશે વિજયો સ્વિકારશે. ૧૬
 જ્યારે આપ અપાર ક્રોધેશ ધરશે પદ્માવતી ^૭હારશે;
 બાળા યૌવન બાપડી દિન દિને પીડા બહુ ધારશે!
 માટે ધીરજ આપિ તાપ હરશે કંકાસથી વારશે;
 રાણી સાહિબને તથા ^૮તનુજને દષ્ટાંત ઉચ્ચારશે. ૧૭
 મિત્રો સર્વે સખંધી મંત્રી સ્વજનો દાસી ખવાસો સહુ,

૨ દુઃખ વખતે જ્ઞાન એજ મિત્ર છે અને જ્ઞાનીઓ
 એકાંતમાં બેસે છે તોપણ તેમને આપું દુઃખ બાધ કરી
 શકતું નથી. ૩ વિર વિક્રમ. ૪ મહારાણી વિકટોરીઆ. ૫
 પુત્ર પુત્રી આદીક જે છે તેથી પણ સંતોષ માને. ૬ રાજમાં
 અથવા એ પણ અર્થ છે કે રાજ કરશે, ૭ હીમત હારશે.

૧ પુત્ર પુત્રી આદિ.

પીડે પીડ વિયોગ ને વિરહની પોતે સહોછો બહુ;
 એ સ્પીડા રહિ સર્વદા મન વિષે જાને કરી ટાળશો;
 દુઃખી પુત્ર વિના બહુ જન વસે દષ્ટાંત એ ન્યાળશો. ૧૮
 સૃષ્ટિમાં બહુ જાતના દુખી વસે જે દુઃખ વર્ણાય ના,
 પોતે તો સહુ વાતથી પુરણુછો માટે કરો શોક ના;
 ઇષ્ટેચ્છા સમજી સુપુત્ર પડ્યો શાંતિ કરો તેહની,
 આશિર્વાદ પ્રજ્ઞતણો લઈ અને રક્ષા કરો ડેહની. ૧૯
 બુદ્ધિસાગર આપ ત્યાં સુગ્રવવા શિખામણે શું ગળું !
 જ્ઞાની આપ સમીપ કેવિદ હશે ત્યાં માલ્યં શું ગળું !
 ઋમંત્રી ભારિ પપગારદાર સધળા મ્હારં તહીં શું ગળું ?
 ઉર્મિ પ્રેમતણી અધીક નીકળી તેથી ઠરે છે ગળું. ૨૦
 છું હું ભક્ત સુરાજ્યનો નૃપ પ્રજ્ઞ સુખે દુઃખે ભાગ છે;
 માટે ભાગ વિપત્તિનો લઈ લખું જે માંહિ વૈરાગ છે;
 આવે પત્ર હજૂર હાથ લઈને વાંચી સદા રાખશો,
 તૂટીનાદ સમાનપત્ર તદપી પ્રીતિ તણો માનશો. ૨૧
 મ્હોટાં રાજ્ય તણા મહાજનતણા શ્રીમંત ને શેઠના,
 મંત્રી દેશહિતેચ્છુના વળિ હશે પત્રો ભુમી ઝૂઠના;
 આવ્યા તાર અસંખ્ય એમ દુઃખના પ્હોચ્યા હશે આપને;
 એ વેળા લખિ અંથ માંહિ જણવ્યો વીયોગના તાપને. ૨૨
 ઉર્મિ સર્વ ઉતારિ અત્ર વિરહી, વિસ્તાર તેનો કર્યો,
 જ્ઞેશો આપ પ્રસિદ્ધ અંથ વળતી પત્રે દિલાસો કર્યો.
 માટે પત્ર નવીન રાખિ કરૂણા શાંતિતણો ધારશો;

૨ દુઃખ (પુત્રમર્ણુશોક તો નિરંતરનો છે માટે એ શોક જ્ઞાન
 વિના જશે નહીં તેથી જ્ઞાન પામી એ શોકને ટાળશો = ખસતો કરશો.
 ઇત્યાદી. ૩ દેહને સંભાળો (દેહ હશે તો પ્રજ્ઞનું રક્ષણ થશે
 માટે તેને પ્રથમ સંભાળો.) ૪ દીવાન. ૫ અધિકારી. ૬ પ્રેમ
 ઉર્મિને લીધે કદાચ પત્ર લખવા મ્હારં ગળું છે. ૭ વિલાયતના-

અર્પું આ દુઃખભેટ પ્રેમવિરહે રનેહાળ ! સ્વિકારશો. ૨૩
 શીક્ષા સર્વતણી વિશેષ સુચના વિનંતીનો સાર છે;
 મિથ્યા શોક મરે નહીં જીવ કદી આ શન્ય સંસાર છે,
 સર્વેની ગતિ એજ ખાંધિ અવધી એ સત્ય વીચારશો;
 મહારાજ સમશેર ખહાદુર ગુણી આં પત્ર સ્વિકારશો. ૨૪
 સુંણીને સદ્દશાસ્ત્રબોધ વળતી વીચારવું વર્તવું;
 વર્ત્યે સુખ વિશેષ વર્તન રૂઠું વૈદેહિ કેરું હવું
 જોષ્ટાભાઈ કહે સદાય દુઃખને ભૂપાલ ! વિચારશો;
 મહારાજ શ્રી સયાજીરાવ દુઃખની આ ભેટ સ્વિકારશો. ૨૫

૫૬.

(ખમાચ.)

“મગ ચલત કહાન સંગ અટકી”—એ રાહ.
 ગુણી નૃપતિ ! શોક મન, ન ધરો;
 ૧ સુત ૨ તન સુખ ગણિ દુઃખ વિસરો. ગું ૦ ટેક.
 ૩ તનમન ધન તમ કુંવર સમિપ છે,
 સમજી હૃદય સમવો ઉભરો. ગું ૦ ૧
 ૪ સકલ જગત દુઃખમય સમજો તો;

૧ પુત્ર. (યુવરાજ) શરીર અથવા દીકરો (પત્ર લખનાર કહે છે કે હે ગુણી રાજા ! હમારો પુત્ર ગયો પણ પ્રભુ-કૃપાથી ખીજા પુત્ર છે તેમ સુતતન=દીકરાનો દીકરો (પ્રતાપસિંહ) પણ છે તો તેથી સુખ ગણી દુઃખને વિસરો અથવા ખીજી રીતે દીકરા અને શરીરસુખ (હમારું) વિચારીને દુઃખ ભુલી જાઓ. ૩ વળી હમારું તન મન અને ધન એ જો કુંવર તે તો તમારી સમીપ છે અથવા તમારું તન મન અને ધન ઈત્યાદી જે છે તે હમારા કુંવર પાસે છે માટે હૃદયનો ઉભરો સમજીને, શમાવો, ઈત્યાદી ભાવાર્થ. ૪ બધું જગત દુઃખમય છે એમ જો જ્ઞાનથી અથવા અનુભવથી

નિગ્રહ કરીને મન કર્મ કરો.

ગું ૦ ૨

પ્રમથન કથન સહુનું ભવ તરવા;

જેઠમ આપદ નિજ આપ હરો.

ગું ૦ ૩

* દ્રામનો ઝઘડો.

પદ.

“ મનડાના માન્યા મોહન મ્હારે મોહો લે આવો ” એ રાહ.
વટપૂર દ્રામ ગાડીનો જામ્યો છે ઝઘડો ભારે,

સમજો તો મનને વશ રાખો અને પછી રાજકાજ કરો.
(વળી એમ પણ કત્તા કહે છે કે “ હું બધું જગત દુઃખ-
મયજ અથવા દુખીની બરાબર જોતો આવ્યો છું તેથી
મ્હને તો અનુભવ થઈ ગયો છે; ને હું તેથીજ આપને
હું કહું છું માટે મનનોજ નિગ્રહ કરો કે આપને સુખ
આવે). ૫ સર્વની મ્હેનત અને કહેવાનું (રૂપી મુની અને
શાસ્ત્રકારનું) ભવસાગર તરી જવા માટે છે પણ તે વાત
તો=ભવ તરવાની વિદ્યા તો આપની પાસેજ છે અથવા આ-
પદમાંથી છુટવાનું (જન્મમર્ણુરૂપી સંકટમાંથી છુટવાનું)
તે તમેજ જાણો છો માટે “આપદ” દુઃખ અથવા આપદા
તમે પોતેજ હરો=એવું કરો કે જેથી આપદા જાય ઇ-
ત્યાદી અર્થ છે.

* વડોદરા દ્રામવેકંપનીના માલીક અથવા મેનેજરે
યુવરાજશ્રીના મરણને દિવસે. શોક દર્શાવી દ્રામ બંધ કરી હતી
પણ શેહેરનાં અને પરાનાં બજાર તથા ભાડુતી ગાડીઓ
ત્રણ દિવસ બંધ રાખવા મહાજને સુચના કરી હતી તેથી
દ્રામના મેનેજરે પણ તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ એમ મહા-
જને વિચાર્યું. પરંતુ દ્રામને બંધ પડેલી ન દીડી ત્યારે મ-
હાજનના આગેવાને ત્રણ દિવસ હડતાલ પાળવા મી. કરમા-
લીને જણાવ્યું પણ તેમણે તે સુચના માન્ય ન કરવાથી મહા-

જામ્યો ઝઘડો ભારે, પંદરમી મંગળવારે;
 ત્રણ દિવસો હડતાલ ન પાડી કરમાલીએ જ્યારે. વટ. ટેક.
 ફતેસિંહ યુવરાજમરણથી, પાકી ત્રણ દિન પાળી;
 મહાજનનું માન્યું સઘળાએ, દુઃખનો સમય નિહાળી. વટ૦ ૧
 શેર તણા વહેરાઓ સંપ્યા, ભાકુત ગાડીવાનો;
 ત્રણ દિવસો હડતાલ જણાવી, ફરે કોઈ પણ શાનો ? વ૦ ૨
 કરી સૂચના કરમાલીને, મહાજનઆગેવાને;
 નફા ખોટપર નજર કરીને, ધરી વાત ના કાને. વટ૦ ૩
 મહાજનનું અપમાન થવાથી સર્વે વાત વિચારી;
 બંધ કર્યો બેઠાનો સંપી, ટેક મમતને ધારી. વટ૦ ૪
 વાત ભાવતી ભાડૂતોને, વૈદે કાઢી વાણી;
 મળી જઈને મમતે આવ્યા, 'હેલું જણવું' પાણી. વટ૦ ૫
 “દ્રામ નિયમ ભાડાનો જે છે, વર્તિશું સહુ એવું;
 પજવીશું નહિં પ્રવાસિયોને, કરીશું ક'શે તેવું.”
 એમ કહ્યાથી મહાજન રીઝ્યું, મમતે વાત ભરાઈ;
 અઢાર વર્ણ એકા કાઢી, ભેધ જેષાભાઈ. વટ૦ ૭

પદ ૨.

“લેજે પ્રાણપ્યારા વહાલા મહારા છેલ્લા પ્રણામ.” એ રાહ.
 ૧સુંની સુંની દીઠી દ્રામ આવે ને જાય;
 દ્રામ આવે ને જાય, ફેરા ફોગટજ ખાય. સું૦ ટેક.
 પાણી દરવાજેથી, ખાલી ખાલી ઉપડે,
 માંડવીએ ૨જીવે વાટ, તથાપી ન ધરે કોઈ પાય. સું૦ ૧

જનને ખોટું લાગ્યું તેથી તેમણે દ્રામમાં ન બેસવા વાત ચર-
 ચાવી. આથી આખા શહેરમાં તે વાત પ્રસિદ્ધ થઈ જેમાં
 ભાકુતી ગાડીવાળાને ફાવતું હોવાથી ભાગ લીધો અને ઝઘડો
 અથવા રસાકસી થઈ તે હકીકત જણાવી છે.

૧ માણસ વિનાંની ખાલી. ૨ રાહ. (બેસનારની લાલ-

દ્રામને ચલાવી ચાર બાજુએ નિહાળે,
 સામું જુવે નહિં કોઈ, પછી કેમ કરીને કમાય ? સું ૦ ૨
 રેલવે સ્ટેશને બાય ધરમનો ધક્કો,
 આવે નિરાશે એમ, શિશોટી નકામી જણાય. સું ૦ ૩
 બેસવાને કરે મન કોઈ જો અંબણ્યું,
 શેરી જણાવે છે વાત, પછી તે બેસવું ન રહાય. સું ૦ ૪
 આડાઈ કરીને બેસે, એકલો મુંઝાયે,
 મળે કોઈ કે'નાર, ઉઠે ઝડ તે શરમાય. સું ૦ ૫
 કરમાલી પકરમથી ગયા કરમાઈ;
 પાડ્યો નગરમાં સાદ, હવે અર્ધ આને જવાય. સું ૦ ૬
 લોભાયું ન કોઈ જન નહીં લલચાયું;
 ચાલી એની એ વાત, કરે હઠ તે ગભરાય. સું ૦ ૭
 દિવસ ધણાક એમ ખાલી દ્રામ હાડી,
 વચ્ચે કાઢી ડફરીયાદ, બાણ્યું હરીભક્ત ફસાય. સું ૦ ૮
 મમતે ચઢ્યું મહાજન પુર લોકો,
 પામ્યા ભાડુતો લાભ, રહ્યું પણ સુખ ના સદાય. સું ૦ ૯
 મહાજને મળવાનું પ્રકટ ઠરાવ્યું,
 કહ્યું પોલીસે નાજ, મળી કરમાલીને રહાય. સું ૦ ૧૦
 “સયાજી વિજય” અધિપતિ સુવિચારે,
 દીધી કંઈને શીખ, “આતો બહુ ખોટું જણાય” સું ૦ ૧૧

ચથી દ્રામ થોડીવાર ઉભી રાખી. ૩ કામ ન થાય અને ધક્કો
 પડે ત્યારે “ ધરમનો ધક્કો પડ્યો ” એમ કહેવાય છે. ૪ મ-
 હાજનના બંદોબસ્તની. ૫ કૃત્યથી અથવા ભાગ્યથી. (તેમણે
 મહાજનનું મન રાખવા ત્રણ દિવસ શોક પાડ્યો હોત તો હરકત
 આવત નહીં) ૬ એક દિવસ અર્ધ આને બેસાડવા સાદ પડા-
 વ્યો હતો. ૭ નુકશાનનો દાવો મહાજનના શેઠ પર કર્યાનું સાંભળ્યું
 હતું. ૮ સારા વિચારથી અથવા દિર્ઘદષ્ટિથી. ૯ શિખામણ

મહાજન મુખ કહી ગઇ ગય રેલી;

માણેકલાલ વિરૂદ્ધ માટે કાંઇ કરવો ઉપાય. સું ૦ ૧૨

વશિક-“સયાજી વિજય” સુખ સાધન છે ૧૦ એનું,

માટે કરો “૧૧ બાયકોટ” અધીપતિ છો અમુકાય. સું ૦ ૧૩

બીજો-વશિક છે માટે કાઢો મહાજનમાંથી;

રાખ્યું ન આપણું માન, સામું કેમ એણે પડાય. સું ૦ ૧૪

ત્રીજો-પૂછ્યા વિણ કરે છે પુરમાં ૧૨ પટેલાઈ;

ચોથો-ભાઈ! સમય ને માન, વંળી ખટપટથી ૧૩ ધુસાય! સું ૦ ૧૫

ન્યાયી-કરમાલી તણ દીન ગાડી બંધ રાખે;

માગે ૧૪ વ્યાપારી ભીખ, પ્રજા વિણ ૧૫ ગાડી અટવાય. સું ૦ ૧૬

એક દીવસનો ૧૬ શોક આછો નથી પાળ્યો;

ગાડીતે કાઢી છે ૧૭ રીસ, આછું ક્યારે પજવે છે હાય! સું ૦ ૧૭

અધિપતિએ તો વાત ન્યાયથી કહેલી;

જેમાં ઉભયનું હિત, તથાપી ન સાચું ૧૮ પોસાય! સું ૦ ૧૮

કર્તા-સમજી જનોએ વાત સહુની વિસારી;

આપી હશે અથવા દ્રામના વિરૂદ્ધ થતી ગોઠવણ કે ખટપટ

તેમને ઠીક નહીં લાગી હોય માટે પોતાનો અભિપ્રાય પ્રજા-

હિતાર્થે જણાવ્યો હશે તેથી કાંતો તેમને મ્હોડેથી સાંભળેલી

હો અથવા બીજો ત્રીજો કાને ગયેલી વાતનું ૩૫ બદલાયું હો

પણ ગામગમ ચાલી કે ડા. માણેકલાલ કરમાલીના પક્ષમાં

છે અને મહાજનની વિરૂદ્ધ છે માટે તેમના સંબંધમાં કાંઈ

ઇલાજ લેવો. ૧૦ અધીપતિનું. ૧૧ પત્ર ન લેવા એકમત થવું

અથવા સંપ કરવો તે. ૧૨ આગેવાની. ૧૩ પેસી જવાય અથવા

માયું મરાય. ૧૪ શેર ભરનારા. ૧૫ ગાડી વિના. ૧૬ હડતાલ.

૧૭ ભાડાની ગાડીવાળાએ ખરા પ્રેમથી નહીં પણ રીસ કા-

ઢવાનો સમય મળ્યાથી કરમાલીઉપર શેર થયા છે. ૧૮ સાચું

ક્યારે પોસાય છે.

દાનાવળી દીવાન, વધી નહીં અંતર લ્હાય.
 વધી તો નહીંજ પણ પ્રભુની કૃપાથી;
 શમી જુદાઇ રીસ, રચી પદ જેઠમ ગાય.

સું ૧૯

સું ૨૦

બહારની પ્રજાએ કીધેલો શોક.

૫૬.

(રામગ્રી.)

“વૈદર્ભી વનમાં વલવલે.” એ રાહ.

પડતાં ફતેસિંહ ફાંકડો, દૂવો હાહાકાર
 કેર થયો કામની કહે, રાજ થયું શન્યકાર. ૫૦ ૧૯.
 ભારત ભાવીક છે અતિ, રાજભક્તિ વિશેષ;
 ગાયકવાડી ગુણી પ્રજા, ખોલે વર્તન બેશ. ૫૦ ૧
 ભાદ્રવદી ચોથ સોમની શત્રુ થયું છે સહવાર;
 પદ્માવતિનો પતિ ગયો, રંગીરાજ કુમાર. ૫૦ ૨
 ખખર મળ્યે ખિન્ન મન થયાં, મળ્યા મહાજન લોક;
 બંધ કરાવ્યાં બજારને, પાળ્યો હૃદયનો શોક. ૫૦ ૩
 બંધ થયાં છે હુન્નર તણાં; કારખાનાનાં કામ;
 બંધ કરી છે નિશાળને, શોક કરતા તમામ. ૫૦ ૪
 વાદ ન વાગે ગામમાં, કથા કિર્તન બંધ;
 વિરહે તપ્યું મન સર્વનું, જેને જેવો સંબંધ. ૫૦ ૫

૧ ગાયકવાડી પ્રજા કોઇ સમયે અથવા પ્રસંગે પોતાના સ્વાર્થ માટે રાજ્યના સંબંધમાં કદાચ બોલતી હશે અથવા કરને વખતે ટીકા કરતી હશે કે કરી હશે પણ એકંદરે આ પ્રજા રાજ્યભક્ત અને નીખાલસ મનની છે તેથી તેને રાજને થયેલા દુઃખને લીધે બહુજ લાગુ છે અર્થાત તેનું વર્તન ધણું સારું છે.

મહાલ કચેરી ન્યાં હતી, વસે વહીવટદાર;	
કામ સમેટીયું તેમણે, વાસ્યાં કોર્ટનાં દાર.	૫૦ ૬
ન્યાયાધીશીના નોકરો, સુણી આવ્યા ધેર;	•
સનાધીશો બહુ ભાતના, ખાતા ખાતાના રમેર.	૫૦ ૭
તાર મળ્યા કુડા કેરના, તેણે આણ્યો તાવ;	
લોક કહે પદ્માતલ્યું, દેવે કુળવ્યુરે ! નાવ !	૫૦ ૮
કોઈ કહે છે સયાજીને, પડ્યો પુત્રનો શોક;	
પાલકને પિડ આવિ આ, નડીં ^૩ કરણી કોક.	૫૦ ૯
આયુષ્ય ભોગવ્યું ના અરે ! ગયો અધવચ પુત્ર !	
જો યુવરાજ જીવ્યા હોતે, દીપાવત ધરસુત.	૫૦ ૧૦
કરત ^૧ સવાઈ બાપથી, સારી વાતે તેહ;	
આશિષ લેત પ્રજાતણી, હાય ખેલોચો ન દેહ !	૫૦ ૧૧
એમ કરે દુઃખ મહાલની, રાજ્ય વર્ણુ અઢાર;	
વસ્ત્ર ધર્યાં કઈ શોકનાં, સુણ્યા અમલદાર.	૫૦ ૧૨
વર્કોલ દેસાઈ અમીન ને, વળી જાગીરદાર,	
શેઠ શ્રીમંતો શોકમાં બીજા ગૃહસ્થ અપાર.	૫૦ ૧૩
તરત ખબર મળી કારમી, થયાં ^૨ સાધન ઠામ;	
બીજે દિને જાણ્યું જેમણે તેને પણ દુઃખ આમ.	૫૦ ૧૪
વસ્તી સમસ્તે તાજ્યો ધણી હાય ! ભવિષ્ય ભુપાલ !	
^૨ મનસુખ આશા મન રહી, થાત જેઠમ ન્યાલ.	૫૦ ૧૫

૨ ઉપરી. ૩ કૃતિ. (કોઈ અન્ય જન્મની કરણી નડી.)

૧ પિતાસવાઈ જે કરે તે સદ્પુત્ર ગણાય છે. (સારાં કામ કરી સારો કહેવાઈ પિતાને આજીવ્યાવે તે પિતા સવાઈ કરી કહેવાય) મનને સુખની=મનને જે ઠીક લાગે તેજ સુખ કહેવાય એવા રાજાની આશા સુખતે યુવરાજ જવાથી મનમાં જરહી એ ભાવાર્થ છે. ૨ વ્યવસ્થા અથવા સવડ કે અનુકુળતા. (ધણે ઠેકાણે તાર થયા છે તેથી એ પણ સુખનું સાધન છે)

રાજ્યવંશીનો દિલાસો.

કવિત.

યુવરાજ મરણીથી રાજન રજવાડાં દુઃખી,
વિલાયત થકી તાર આવિયો છે જામનો;
પોતિકા બાધને ખાસ મોંઢ્યા શ્રીમંતપાસ,
આવ્યો રાજકુંવર છે હરભમ નામનો;
પુન્ય સાર આપી ગયા રૂપીઆ હજાર મલક,
આપે છે દિલાસો આવી રાજવંશના જનો;
ઈંદ્રસિંહજી કુંવર વાંસદેથી આવી ગયા,
પાલણુપુર આદીનાં આવ્યાં ડેપુટેશનો. ૧
પત્રો અને તાર હજી આવે છે રાજ્યથી બહુ,
યમુનાં બાધ પવાર, આવિયાં દેવાસથી;
સાવીત્રી બાધને સીતા બાધ આત્યાં વડોદરે,
ઈંદોરના સરકાર હોલકર પાસથી;
તેમની નજીકના બીજા ઘણાક આવી ગયા,
ભારત ભુપતિ પણ દુઃખી મર્ણુત્રાસથી;
જેટલો સંબંધ અને રનેહ છે શ્રીમંત સાથે,
આત્યા અને આવી જાય પોતિકા અવાસથી. ૨

શ્રી યુવરાજની ઉત્તરક્રિયા અને પુન્યદાન.

કવિત.

પ્રતોસિંહરાવ યુવરાજ વટપૂર પડ્યા,
દાન પુણ્ય આપવાને શ્રીમંતે ઠરાવિયું;
હજાર પાંત્રીસતણી રકમ મંજુર કરી,
વ્યવસ્થા કરવા માટે મંડળ નિમાવિયું;

એકાદશા વીધી થઈ દેદારેશ્વરની માંહિ,
રાજ્યકુટુંબ મંત્રીએ સારણું સસવિયું;
૧ માને ૨ માન કરી ૩ શાસ્ત્રીવાળા ૪ આદી રથા ત્યાંહ.
રાજ્યનું કુટુંબને સંબંધી હતું આવિયું. ૧

૫ પલંગ પથારી અને રેશમી મુલનાં વસ્ત્ર,
૬ મહાદેવ પુજારીને દીધું દઈ દાનમાં;
૭ તુરંગ બેઠકમાંહી સ્વામિનારાયણને ગાડી,
પાલખી શારણેશ્વર આપી શીવસ્થાનમાં,
છડી કાવડી બુવાને, ચંમર ગણપતિમાં,
આબદાગીરીને આપી તુકારામ માનમાં;
આદિજો બીજાને ગહિદાન ને ભુરશી મળ્યું,
ક્રીયા એ કરાઈ થાય કેમ ૮ અવસાનમાં ! ૨

યુવરાજ મર્ણુ તણો તેરમા દિવસ ૧ આજ;
આદિજો જમાડિ સર્વ ૨ કર્મ રીત સાચવી;
પામરને ભોજન કરાવી વસ્ત્ર આપિયાં છે,
૩ પ્રજાજન તણી ઈચ્છા પુન્યદાનની હવી;

૧ ડા. લક્ષ્મણરાવ માને. ૨ માનકરી અમરસિંહ
ખારોટ. ૩ શંકરરાવ ગંગાધર શાસ્ત્રીવાળા. ૪ શ્રી કૃષ્ણરાવ
કાપડી જામદાર વગેરે. ૫ પીતળનો પલંગ જેમાં યુવરાજ
સુતા હતા તે (પલંગ પથારી વગેરે ત્રણસેનું હતું) ૬ દે-
દારેશ્વરના પુજારીને. ૭ ઘોડો શ્રી દ્વારીકાંધીશની બેઠકમાં
આપ્યો. ૮ અવસાન સમયે પુન્યદાન યુવરાજની ખરી યૌવન
અવસ્થાને લીધે શી રીતે થાય (પુન્ય કરવાનું કાણુ કહી શકે ?)

૧ તા. ૨૬ સપ્ટેમ્બર શનીવાર સને ૧૯૦૮ નો દિવસ.
૨ સારવા વગેરેની ક્રીયા. ૩ વડોદરા શહેરમાં આવેલા ઘીકાં-
ટાના લત્તાવાળા લોક વરે વકીલ પરશરામ વગેરેએ ૩. ૧૫૦)
ભેગા કરી તેરમા નીમિત્ત પાંચમું છસું ગરીબાને જમાડ્યા હતા.

વકીલ મંડળે મળી ઉધરાણું કીધું એક,
જમાડી ગરીબની જમાત ન્યાત આગવી;
રાજ્યના ૪ કુટુંબી કામદારને પ્રભુએ આજ,
પુન્યનું કીધું એ કામ હીંસા ન કરાવવી. ૧

દોહરા.

વડોદરામાં જે રિતે, થયું તેરમે કામ;
થયું એમ ખીજે સ્થળે સંતોષ્યા દીન ગામ. ૧
કામરેજ અગિયારમે પામ્યા ગરિબ અનાજ;
વસ્ત્ર દિધાં વરિયાવમાં, કીધું ભોજન કાજ. ૨
પાટણ પુન્ય વધું કર્યું દીન જમાણા ખાસ;
યુવરાજને તેરમે, નાંખી ગૌને ધાસ. ૩
પેટલાદમાં ખીચડી પામ્યા પામર લોક;
મગનભાઈ જસભાઈએ સંતોષ્યા દીનથોક. ૪
થયું ફંડ સિધપૂરમાં, પામ્યા પામર ધાન;
વસ્ત્ર મળ્યાં ભીખારને, મળ્યું ગૌને મિષ્ટાન્ન. ૫

હિંસાનો અટકાવ અને લોકલાગણી.

દોહરા.

ગણદેવીના લોક સહુ, કરી શોકવિચાર;
આવી મયા વડોદરે, જ્યાં દુઃખનો ૧ દરખાર. ૧
અટકાવી હીંસા થતી, સિદ્ધપૂર મહાજન;

૪ રાજ્યકુટુંબી અને કામદાર વગેરે જેમને માંસ વિના ચાલતું નથી તેમણે તેરમાને દિવસે તે ખોરાક લીધા નહોતો.
૫ મગનભાઈ જગુભાઈ તથા જસભાઈ ભગુભાઈએ ગરીબોને ખીચડી આપી હતી.

૧ દુઃખવટાના દરખારને દિવસે ગણદેવીના લોક તર-

૨ પાકી પાળી પાટણે, કરી શોકનું મન. ૨
 ૩ ચોરંદામાં પણ ક્યો હીંસા ન થતા બેઠ;
 ૪ વરિયાવે હડતાલથી ઘણો જણાવ્યો બેઠ. ૩
 ૫ મિયાંગામ કરજણ અને ફરજ ખાંધા ગામ;
 ૬ હાટે હડતાળો પડી, ગણ્યું ન બહાલું દામ. ૪

કવિત.

પ્રજાએ પોતાનો શોક જણાવ્યો છે હામ હામ,
 ૭ હિંસા થતી અટકાવી બન્યું પુન્ય કીધું છે;
 ૮ હડતાળ પાડી લોકે યુવરાજ પડયા જાણી,
 ૯ બીજી વાર તેરમે બજાર બંધ કીધું છે.
 ૧૦ ક્રીયાનો દિવસ જાણી સર્વતું દુખાયું ચિત્ત,
 ૧૧ રાજ રજવાડે પણ દુઃખ મહા લીધું છે;
 ૧૨ ગરબીઓ ગાન તાન, બંધ રહ્યું શોક થયે,
 ૧૩ આશા થઈ ભંગ અહીં કાર્ય કોનું સીધું છે ?

કૃતી ડેપુટેશન આવ્યું હતું. ૨ હડતાલ પાડી. ૩ ચોરંદા
 મહાલનાં ગામમાં ૪ નવસારી. અમરેલી તથા વડોદરા પ્રાંત-
 માં અને ઘણે ઠેકાણે ૧૧-૧૨-૧૩ એ ત્રણે દિવસોએ હીં-
 સા બંધ રહી હતી. ૫ દેવગઢખારીયાના રાજ્યે તથા વાં-
 સદા અને લીંમડીના રાજ્યે પોતાના રાજ્યમાં અગીયારમાથી
 તેરમા સુધી ત્રણ દિવસ હીંસા થતી અટકાવી હતી. છોટા
 ઉદેપુરના રાજા સાથે આ રાજ્યને ઘાડો સંબંધ હોવાથી તે-
 મણે નવરાત્રીમાં પણ સાદી રીતે પુજા કરી હતી એટલે
 બંદુકો ફોડી નહોતી તેમ પુજા વખતે કાંઈ વાણપણ વગાડ્યું
 નહોતું એટલુંજ નહીં. પણ હીંસા પોતાના રાજ્યમાં થતી
 ત્રણ દિવસ માટે બંધ કરી હતી.

દુઃખવટાનો દરબાર. કવિત.

છબ્વીસમી શનીવારે આજ રાજમહેલમાંહી,
દરબાર થયો સાંજે પાંચના શુભારમાં;
દિવાન, નવાબ, સરદારોને દરકદાર,
શેઠ શાહુકાર ગોઠવાઈ રહ્યા 'હારમાં;
ઇતરજનોએ પશુ હાજરી આપેલી હતી,
આવેલાં રૂઝેચુટેશન પ્રીતિ વ્યવહારમાં;
કેટલાંક રાજ્ય થકી આવ્યા હતા કામદાર,
જેઠેલું મંડળ પુર્ણ શોકને વિચારમાં. ૧
એક પછી એક દિધી પાઘડી દુપટ્ટા શાલ,
રાજ્યકુટુંબ મંત્રીને આપીયું સહુ મળી;
રાજ્યનો 'સખંધી અને આપ્તવર્ગ સ્થાન તથા,
હનુમાન નિર્જવાને ચાલિ સર્વ મંડળી.

૧ પંક્તિમાં. (ગાદીની જેઠકનો દરબાર હતો તેથી “હારમાં” શબ્દ મુક્યો છે. ૨ કેટલાંક બહાર ગામથી રૂઝેચુટેશન આવેલાં હતાં તે આ પ્રમાણે:-પલસાણા-કામરેજ-ગણદેવી-મહુવા-ત્યારા-અમરેલી-ચાંણસમા-કડી પ્રાંત મહાજન વંડા-દરા પ્રાંત પંચાયત-પેટલાદ મહાજન-ડભોઇ-વડોદરા મરાઠા સમાજ અને અંજુમને ઇસલામ તથા પારસી અંજુમન-મ્યુનીસીપાલીટી-ગણદેવી મ્યુનીસીપાલીટી-વસોના અમીન-નવસારી મહાજન તથા લોકલબોર્ડ-વજીરીયા લોકલ બોર્ડ—મુંબાઇ મરાઠા સમાજ-મેહેસાણા મહાજન ઇત્યાદી. ૩ લુણાવાડા રાજ્ય તરફથી સરદાર તથા હજુર આસીરટંટ-પાલણુપુર તરફથી સરદાર અમરસીંહજી તથા દીવાન-રા. બા. રણછોડલાલ વગેરે. મીયાં ગામના ઠાકોર પણ આવ્યા હતા. ૪. પોશાક અપાયા પછી રાજ્યકુટુંબના મંત્રીસહ મુખ્ય સગાંઓ

દીવાને સહુને કહ્યું પપત્ર ના ઉચ્ચારવાને.
 ઉચ્ચારતાં શ્રીનું દીલ દુખાશે વળી વળી,
 એસશે શ્રીમંત આપો પત્ર કામદારહાથ;
 એમ કહ્યું દીધા પત્ર તેમને સદ્દ હળી. ૨

દીવાન સાહેબે સર્વે સંસ્થાનનો પાડ લિધો,
 વળી માન્યો પાડ બદ્ધ પ્રજાજન પત્રથી;
 થોડી વાર માંહિ ત્યાં પધારિયા સયાજીરાવ,
 શિવાજી પુત્રની સાથે બેઠા છે ^૧વીપતથી;
 સશ્વેત પાધડી જોઈ સર્વનું દુખાયું ચિત્ત,
 ઉઠ્યા મહારાજ થઈ વાકેફ ^૨વીગતથી;
^૩ગ્વાલીએર થકી સરદાર જે આવેલ હતા,
 રહેવાયું ન બોલ્યું તેનું પ્રજાશિર છત્રથી. ૩

કડી પ્રાંત થકી દુઃખવટાદરબારસમે,
 મહાજન તરફથી સજ્જન આવ્યા હતા;
 મળીને દીવાનજીને શોકને પ્રકટ કર્યો,
 સાંભળી સરવતણી ગુણીજને વારતા;
 વિદાય મંડળ થયું સરવે પોશાક દેધ,
 રાજ દરબારમાંહી થઈ શોકસ્વાગતા,

હનુમાનનાં દર્શન કરવાને ગયાં હતાં. ૫ ડેપ્યુટેશન પત્રો વાંચી
 સંભળાવવાથી મહારાજનું દીલ દુખાશે તેથી સર્વે રા. બા.
 આંગેગાવકર ને આપશે એટલે બસ છે એમ દીવાન સાહેબે
 કહ્યું હતું.

૧ ગાદી ઉપર બીરાજ્યા તો ખરા પણ ઉતરી ગયેલા
 મ્હોંથી. ૨ કોના કોના તરફથી ડેપ્યુટેશનો આવ્યાં છે વગેરે
 લોકીકત જાણીને. ૩ ગ્વાલીએરથી સરદાર આવ્યા હતા તથા
 પદ્માવતિનાં પિયેરીઆં આવેલાં તેમની સાથે વાત કરતાં મ-
 હારાજનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું.

સયાજી મહારાજને સંબંધી એ તજવા શોક,
જેષ્ટભાઈ સામે કરી બોલાવીને આમતા.

૪

પુન્યદાનના પૈસાની વ્યવસ્થા.

દાહરા.

પુન્યદાન માટે ઠયાં, જે પાંત્રીશ હજાર;
તેમાંથી બ્રાહ્મણ જમે આઠ હજારે સાર. ૧
અનાથ ભોજન વસ્ત્રના, હજાર ત્રણ છે રોક;
હજાર બે લે પામરો પંઢરપુરના લોક, ૨
સ્કોલરશીપ પ્રજા વિષે, સહસ્ત્ર દશનો નેમ;
વ્યાજ ઉપજે ચારતું, લશ્કર ગમતે રે'મ. ૩
સ્મારકકુંડ કુંવરતાણું હજાર તેમાં એક;
જેષ્ટભાઈએ પુન્યનો માર્યો નૃપતિ નેક. ૪

* ચાતક પ્રતિ ઉક્તિ.

કવિત.

અરે યોચાતક આમ ના હક કરે શું સાદ ?
પીફ પીફ પોકારીને શાને પ્રેડે કાનને ?
તરસ મટાડવને શાને ટમટમી રહ્યો ?
આજથી અધીરો થયો શોભે નહીં ^૧સાનને;
ત્હારો પિયુ ^૨આવવાને વાર નથી ધીરધર,
જ્યારે ત્યારે કરાવશે ^૩સ્વાતિ નીર પાનને,

* ચાતક=અપૈયાને પતિવિયોગી દુઃખી સ્ત્રી કહે છે તેમજ
ચકોરાદિપક્ષીને પણ તેમના દુઃખને દુઃખ ન ગણી પોતાને
પડેલું દુઃખ આગળ કરે છે એ કાવ્યકર્તાએ પોતાનાં સ્વકલ્પિત-
જ દર્શાવ્યાં છે. ૧ બુદ્ધિને. ૨ વરસાદ. ૩ ચાતકપક્ષી સ્વા-

હમારોપિયુ પધાર્યો સ્વદેશ સદાય સારું,
ત્યાં રહી માટે ધન્ય ત્હને ભાગ્યવાનને !!

૧

ચક્રોર પ્રતિઉક્તિ.

રે રે પક્ષિચક્રોર ! ચંદ્ર નિકળ્યો ત્હારે હવે ફાવશે !
‘સામું’ જોઈ રહીશ સુખ મળશે તુમિ ઉરે આવશે;
તુમિથી તુજહર્ષમાં દિન જશે તું ભાગ્યશાળી થયો !!
હાવાં તું અધિરાર્થ કાંઈ કર માં સંતાપ ત્હારો ગયો. ૧
મ્હારો ચંદ્ર^૫ ચક્રોર પ્રેમરસને પીનાર નિત્યે હતો,
પાસે વાસવસી પિવાડિ રસને શોભાવિને શોભતો;
આચિંતો શશિ ક્યાં ગયો સુખકરી ! તે તો ગયો તે ગયો !!
હું માતું તુજને સદાય સુખિયો સંતાપ મ્હારે રહ્યો !! ૨

દાદુરપ્રતિ ઉક્તિ.

કવિત.

અરે આ^૬ દાદુરડી તું દુઃખને ધરે છે કેમ ?
દુર્બળ રહીને કેમ પૃથ્વીમાં પડી રહી ?
પિયુના વિયોગ થકી આટલી શું અમુઝાય ?
ધીરજને ધાર દીન દુઃખના જશે વહી;
‘પિયુ તો’ એવે છે ત્હારો વિચર્યો સ્વદેશે હાલ,

તિનક્ષત્રનું જળ પીએ છે. ૪ ચક્રોરપક્ષીચંદ્ર સામુંજ જોયા
કરી મગ્ન રહે છે. ૫ પતિ. ૬ દેડકા. (આઠ માસ પૃથ્વી-
માં પડી રહે છે.)

૧ ધન અથવા વરસાદ. ૨ આકાશમાં (ચાર મહીના
વરસાદ આવે છે અથવા વૃષ્ટિના ચાર માસ ગણાય છે અને
આઠ માસ ગણાતા નથી તેટલા માસ વરસાદ આકાશમાં

અવધિએ આવી ત્હને રાખશે ઝન વીરહી;
ત્હારે દુઃખ આઠ માસ. હું તો છું સદા નિરાશ,
ત્હારો પિયુ પંથી થયો, આવશે કદી નહીં !! ૧

મયુરપ્રતિ ઉક્તિ.

ઇંદ્રવિજય.

માર કરે શિદ સ્હોર ઘડી ઘડિ કેમ કરે તર એ ટેહુંકારા ?
મંદિર ઉપર શીદ ચઢે શિદ આવી અગાસિ પટુંકે કહે પ્યારા ?
જે તલસી વરસાદ થવા ટહુંકાર થતા વિરહે હોય ત્હારા;
તો ટહુંકાર વિના મળશે સુખ હાયથયા મુજ સુખઉધારા !! ૧

ચકવા ચકવીપ્રતિ. ઉક્તિ.

૫૬.

“ થયા છેરે પતિ તેજ પ્યારીતનના ” એ રાહ.
ચકવારે ! આ ચંચળ ચકવી ! શું દુઃખ છે ત્હારે !
શું દુઃખ છે ત્હારે ! કે રડતાં ક્યમ વારેવારે ? ચં ૮૬.
સુતાં ઉડીને સાથે ફરો છો ચરતાં ચારો નિત્ય;
રહિ સંગે ઊમંગે, છો રંગે, સુખિ અંગે;
પ્રેમપાનપિયુપત્ની કરો છો નથિ અળગાં ક્યારે. ચં ૧
સુર્યોદયથી નિરખ્યાં સાથે, નિર્મળ નદિને તીર;

રહે છે તેને વિદેશની કલ્પના કરીને કહ્યું કે “ વિચર્યો વિદેશ
હાલ ” એટલે હમણાં તે વિદેશમાં છે.) ૩ વીરહી નહીં રાખે.
૪ વૃક્ષ ઉપર (માર ધણું કરી વૃક્ષ ઉપર બેસીને કે ધરના
છાપરા ઉપર કે મંદીર=દેવળે ચઢીને ટેહુંકારા કરે છે.) ૫ ડો-
ડીયાં કરવાં અથવા કોઇ કામ માટે અધીરાઇથી જોયા કરવું તે.

- નરનારી સુખી ભારી, બહુ સારી, દીલ્લારી,
 પ્યારી પ્રિયજન પીવા પળ પણ અલગ નથી આરે. ૨૦ ૨
- હુધા તૃપા ટાળેછે ત્રીકમ નભે સરસ સંસાર;
 સદ રીતી, નથિ ઝભાતિ નથિ રવીતી, છે પ્રીતિ;
 લલ્લાઈ કે આડાઈ ન ભાળી, હલવાળી પ્યારે. ૨૦ ૩
- કુદરતશોભા પળ પળ ન્યાળો, ન્યાળો નવલા રંગ;
 તરંગો, કદિમાળો, ભૂપાળો, જઈ જન્યો;
 વાત કરોછો વિલસી યેજણુ રહેન પ્રહર આરે. ૨૦ ૪
- ટાઢ તાપની પીડા ન પડે, સુરવૃક્ષની છાંય;
 જ્યાં વૃષ્ટિ, સુખ સૃષ્ટિ, નહિ કૃષ્ટિ, મળે પુષ્ટિ;
 રળીરૃષ્ટિને રતુ રતુનાં સુખ ભોગવતાં ભારે. ૨૦ ૫
- નવિન નવિન ખટરસનાં વનફળ તાગ્નં તમને ભોગ;
 છે જ્ઞાતિ, ખગળતી, કંઈભાતી, સોહાતી;
 મંધુર રાગ આલાપે વનમાં કંઈ કંઈ ઉચ્ચારે. ૨૦ ૬
- ન્યાત જાત ને રનેહિ સંબંધી તમને મળતાં નિત્ય;
 ભર્યુંવારી, રહેજ્યારી, પિયુ પ્યારી, ધરખારી;
 સરવ વાતવું સૂખ લહમારે, પામ્યાં પરિવારે. ૨૦ ૭
- વિસ્મય થઈને પુછે જોઈમ નવ ભાસે તમ દુઃખ;
 તો શાને, રહિ રાને, ભુલિભાને, તજીસાને;
 નિશા પછી પોકાર કરો છો, કહો કારણુ ત્યારે ? ૨૦ ૮

૧ પ્રભુ. (ત્રી+કમ=ત્રીકમ-ઉત્પત્તિ, રથીતિ અને લય એ ત્રણેના કરનારા શ્રીહરિ) ૨ રીતભાત સારી છે. ૩ ખ્હોક નથી. ૪ વીત્યું નથી. ૫ મનુષ્યો કે ખીજનં હલકાં પ્રાણી પરસ્પર લલ્લાઈ કરે છે તે લલ્લાઈ પણ દીડી કે સાંભળી નથી. ૬ પૃથ્વીની પાળે અથવા, પ્રાણીને કીનારે. ૭ જાળા ઉપર (કેટલીક વખતે પક્ષી જાળા ઉપર પણ દેખીએ છીએ. ૮ ટાઢ

ચઠવાકનો ઉત્તર

૫૬.

“ડર માં તું દિલસાય છોકરા ડર માં તું દિલસાય”—એ રાહ.
સાંભળ શાણીનાર વાત તું સાંભળ શાણીનાર;

અમ દુઃખકારણ સાર.

વા૦ ટેક.

વસવા સારું વનમાં વાર,^૧ ચરવાને ચારો પણ ^૨ચાર;
રસમય નિત્યે ભક્તનું ^૩ન્યારું, પીધું નથી જળ કા દીન ખાર;
મિષ્ટ સરોવર છે અમસાર, નથી જળ અન્નનું દુઃખ લગાર. વા૦ ૧
નદીકિનારે સરોવરઆરે, મનગમતું યેસિયે જઈ પ્યારે;
ફરીએ ચરીએ મનઅનુસારે, વૃક્ષલતાપર યેસીએ ^૪વારે;
ભીતિઅહીં નથી કાઠની ^૫ક્યારે, નથિ કાઠપક્ષી સાથેખાર. વા૦ ૨
^૬વનચર આવે તે સહુ ભાવે, કઈ કઈ જાતનાં રનેહ ખતાવે;
પક્ષી પણ અમને સહુ કાવે, કષ્ટ કરે નહિં ^૭કાવે નદાવે;
એક ખીજાપર દ્રેષ ન લાવે, કરે સહુ આપઆપનો અહાર. વા૦ ૩
મંદિર માળો, રે'વા રૂપાળો, વળિ વસવા છે વૃક્ષની ડાળો;
કરીએ અમે રખડી વનઢાળો, વળિ કરીએ કદિ ઠામ નિરાળો;
હરીએ જ્યાં આવે પ્રેમઉછાળો, અમારે રૂડો છે પરિવાર. વા૦ ૪
સંપ હમારે સહુથી વધારે શીતવૃષ્ટા ખમ્યાં તાપ ન ક્યારે;
કુદરત શોભા કરી કિરતારે સૂખ લઈએ તે તણું ભારે;
એનહમારે છે ખેડાર ચ્યારે, એક છે દુઃખ તથાપિ અપાર. વા૦ ૫
દિવસે સારી સ્થિતિ હમારી, જાતો રહે દીન જોતાં વિહારી;

વખતે તડકો હોય ત્યાં જવાય અને તડકા વખતે વૃક્ષનો છાંયો
હોય તે સુખરૂપ થાય તેથી ટાઢ તડકાનું પણ દુઃખ નથી.

૧ જોઈએ તેવું. ૨ સારો. ૩ બિન બિન જાતનું. ૪

કાઠવારે અથવા વખતે વખતે કે વાર થઈ મઠ હોય તો ઇત્યાદિ.

૫ ક્યારે પણ. ૬ વનમાં ચરમારાં ખીજાં પક્ષીઓ. ૭ કપટથી

નિશા પડ્યે વસવા ભુમી ન્યારી, જૂદાં પંડીએ પિયુ ને પ્યારી;
રાત્રી નથી જતી વેરણુભારી, વિરહને સહીએ કરિ પોકાર. વાંદ
અમે અભાગી ! શાનાં સોહાગી ? ટળવળીએ રજની પુરી ભગી;
કુદરત અમને નથી પ્રિય લાગી, હંપતિ રાતે થયાં નથી વ્યાગી;
આ દુઃખ જોઈએ કોણ લે માગી? અમે પર રહે એ છે કિરતારી! વા. ૭

* પ્રેમદાનો પરિતાપ.

ચક્રવાકપ્રતિ ઉક્તિ.

૫૬.

“ મિત્ર કૃતેશ્વિંહ પ્રાણુથી પ્યારા ”—એ રાહ.

માં. ૨૩ ચક્રવા માં ૨૩ ચક્રવી દુઃખી નથી ૩ દુખિયારી !
યારી લભારી, છે પિયુ પ્યારી, પ્યારી ભેડી વિહારી,
છે સુખકારી... દીન દશા ભારી. ૧

કે દાવથી એટલે લાગથી અથવા લાગ સાધીને કોઈ પણ
રીતે હરકત કરતાં નથી એ ભાવ છે. ૮ હંપતિ=સ્ત્રીપુરુષ.
(પક્ષી કહે છે કે સ્ત્રીપુરુષ પોતપોતાના ધંધા અર્થે દિવસે કહી
છુટાં પડે છે પણ રાત્રીએ તો પોતાના ધરમાંજ રહે છે અથવા
એકાંતમાંજ રહે છે ઇતિભાવ.

* આ કવિતા પણ અંચકારે આગળ કહ્યા પ્રમાણે પો-
તાને થયેલી પ્રેરણાથીજ મુકા છે. ૧ રડીશ નહી. ૨ દુઃખી
નથી (ચક્રવો નરજની છે તથા ચક્રવી માદા છે તેથી એકને
“ દુઃખી ” અને જતીભેદ જણાવવા બીજને “ દુઃખીયારી ”
એથી કહ્યું છે) ૩ દુઃખ ખમેલી તે. ૪ પુરુષ અથવા પતિની
અને સ્ત્રીની. (તમારી યારી પિયુ અને પ્યારીને શોભે તેવી-
જ છે.) ૫ હંમેશાં. ૬ દશા દીન છે=ગરીબડી છે છતાં (પ-
ક્ષી છે માટે દીનદશા કહી છે) વળી “દીનદશાભારી” કહ્યું
તેનો અર્થ એક દિવસે તમારી દશા ભારી છે એમ સ.

કચ્છા સારી, કાંધિ ૭ મુસારી, મારી ન મરણકટારી !!
 ૮ ગિરિવરધારી, અનુમતિ ધારી, ઘડને હરિ આભારી;
 ૧૦ ભારી નરનારી, નજવો દિલદારી.

સુખ દુખવારે ૧૧ આવે તમારે આરે પ્રહર ૧૨ વિહારે;

૧૩ હારે રજની આવે જ્યારે, નિદ્રામાં પરવારે;

ત્યારે પ્યારે શું જેસી મન ઠારે ?

તાણી તાણી મિથ્યાવાણી, શીદ ઉચ્ચારો પ્રાણી !

મજશો નહીં પણ દીનદશા ભારી=દિવસે દશા ભારી નથી
 અર્થાત્ દિવસે તો ઘણુંજ સુખી છો. (કાંઈની દુર્દશા જેસે
 છે ત્યારે કહેવાય છે કે ફલાણુની ભારે દશા જેડી છે એ
 ભાવાર્થ પણ છે અને એવા ઘણા અર્થ થાય છે.) ૭ મુસારીએ
 (મુસનામના દૈત્યને મારનાર માટે વિષ્ણુ બગવાનનું મુસારી
 નામ પડેલું છે જેને કેટલાક મોરારી પણ કહે છે તે-
 મણે તમારા ઉપર મ્હોટી કૃપા કરી કે તમને મરણરૂપી કટારી
 મારી નથી એટલે તમને બન્ને પક્ષીને પ્રભુએ જીવતાં
 રાખ્યાં છે ઇત્યાદી ભાવ છે પણ તેમાં પરિવિયોગી દુઃખી
 સ્ત્રી જણાવે છે કે મહને તો મરણકટારી વાગી છે કેમકે મ્હારો
 પિય તો દેહરહિત થયો છે તેથી તમે મ્હારા કરતાં પણ સુ-
 ખિયાં છોકે દિવસે પણ દશા સારી છે અને બન્નેની હયાતી
 છે ઇત્યાદીભાવ કવિતાના શબ્દમાં રહેલો છે. ૮ ગિરિવરધારી=ગિ-
 રિવર જે ગોવર્ધન અથવા ગિરિરાજ તેને ધારણ કરનાર તે
 ગિરિવરધારી એવા શ્રીહરિ. ૯ પાડ માનીને. ૧૦ ભારે એટલે
 વધારે વજનદાર અથવા વખાણાય એવી. (સ્ત્રીચક્રવાકને કહે
 છે કે તમે સ્ત્રીપુરુષ અથવા નરમાદા સાથે સુખ ભોગવો છો
 તેથી પ્રભુનો પાડ માનો અને તમારી દીવદારી નિરંતર આવીને
 આવી નિભાવો એ ભાવ છે) ૧૧ વારા ફરતી. ૧૨ આરે પ-
 હાર વિહારે લ્યોછો. ૧૩ હારે રજની=રાત્રિહારે અથવા રાત્રે હી-

માણી દિનમાં ^{૧૪}મોજ વખાણી, આણી મુજદુઃખ જાણી;
થઈ એખાણી-ના રડ ખગ શાણી. ૪

દુઃખ લહો તો વિરહી રાતે, વાતે બહાણું પ્રભાતે
ભેગાં જાતે ખાતે નહાતે ગાતે પી રસ પાતે;
રે'વું દિન ચહાતે, ^{૧૫}તાતે તન-માતે. ^{૧૬}. ૫

અહો વિલાસી ન રહો ઉદાસી, દાસી ^{૧૭} તે પણ ખાસી;
તે કરતાં હું રાસી ભાસી, પિયુ થયા પ્રવાસી;
વાસી જોખનિયું થયું છે ^{૧૮}પરકાસી. ૬

પ્યારો મ્હારો નયનનો તારો તારો રમતે ન્યારો;
તે પડતાં સંસાર અકારો, બિગડ્યો મુજ જનમારો;
અહો પંખેરં ! સારો જન્મ તમારો ! ૭

* પુત્રમહિમા.

હરિગીતવૃત્ત.

સૃષ્ટિ રચી રચનાર લીલા જોધને દર્શાવવા;
નિપજ્જવિ નવલા રંગ મૂક્યો મોહ પ્રેમે બાંધવા,

મત હારે (ખીજો અર્થ કે રાત્રીજ તમારાથી હારે કેમકે તે તો
નીદ્રામાં જવાની એટલે તે હારી જવાની અર્થાત્ પુરી થવાની
તે રાત્રીમાં તમે પ્યારથી શું બેસતાં હશે ? મતલબ કે રાત્રે
તે બંધવાનું કે બેસી રહેવાનું ? સ્ત્રીનો ભાવાર્થ એ છેક જો
રાત્રીનું તમને દુઃખ હોય તો તે તો નીદ્રામાં જાય છે માટે
તમારો રાત્રીનો વિયોગ તે મ્હારા વિયોગના હીસાબે કાંઈજ નથી
ધર્યાદી) ૧૪ દિવસે જે સુખ માણો છો તેથીજ સંતોષ રાખો.
૧૫ તાણું અથવા તપેલું. ૧૬ પોસાતું અથવા પુટ કે સુ-
ખનું માત્ર શરીર. ૧૭ દાસી કરતાં પણ હું દુઃખી છે. ૧૮
પ્રકાસીને=ખીલીને.

* સંસારમાં પુત્ર એ સારરૂપ ગણાય છે જેને શાસ્ત્રે પણ

એ પ્રેમ ફરં પાન ભોગી દંપતી પીનાર છે;
 છે પ્રેમનો કસ પુત્ર તે માળાપરનો હાર છે. ૧
 છે લગ્નકારણ મુખ્ય સર્વે વર્ણમાં સંતાનનું;
 વીલાસ ક્રીડા કામ છે ગર્ભિત પ્રીતિપાનનું,
 ઉદ્યોગ ને સંયોગ ફેરો સંતતિ તે સાર છે,
 સંતાન વિના સર્વને નિસ્તેજ આ સંસાર છે. ૨
 ગુણ રૂપવાળાં દંપતિ આનંદ લે સાથે વસી,
 ભાગે મહીલા માન મૂકી કંથની પાસે હસી;
 ભતાર પૂરે કાડ ભૂખી એક વીના નાર છે!
 માળાપનો વિશ્રામ અંતર પુત્ર તે સુખકાર છે. ૩
 રીદ્ધિ અને સિદ્ધિ વસે વ્યવહાર માટે સ્થાનમાં;
 છે રાજ્યવૈભવ ઘેર છે ના ન્યૂનતા કંઈ માનમાં,
 છે દેહબળ આરોગ્યતા ને દાસ દાસી દાર છે;
 સદ્પુત્ર વીના ચિત્ત ભમતું શૂન્ય આ સંસાર છે. ૪
 કીર્તિ અને ધન પુત્ર ઇચ્છા માનવીમાં દેખીએ;
 છે અગ્ર ઋષિપુત્રની પંડીતમાં પણ પેખીએ,
 તપ જાપ ઇષ્ટી યજ્ઞ કરવા પુત્ર માટે પ્યાર છે;
 પૃથ્વીપતિનો પુત્ર વીના સર્વ વૈભવ ક્ષાર છે. ૫
 પુત્રેપણા ૧અજ્ઞને થઈ ૨સ્વાયંભુને નિપજાવિયા;
 નારદ મરીચી પુત્ર સનકાદીકને શોભાવિયા,
 ૩દક્ષ તપશ્ચર્યા કરી આ વિશ્વનો વિસ્તાર છે;
 સંતાન વીના સર્વને રસવીણુ આ સંસાર છે. ૬
 અભિલાષ રાખી દેવહૂતિ આચર્યું તપ કદર્મે;
 અત્રી તણી સ્ત્રી અનસુયા રહિ સંતતીને ઉઘમે,

તેવોજ માનેલો છે તેનો મહીમા આ સ્થળે મૂકવો યોગ્ય લાગ્યાથી કવિતા દાખલ કરી છે. Xલાલસા.

૧ બ્રહ્મા. ૨ સ્વાયંભુમનું. ૩ દક્ષ પ્રજાપતિ (કથા શ્રીમદ્

૪ ક્રીયા કૃતુની સ્ત્રી થકી સદ્પુત્ર સાહહજાર છે; ૭
 માઆપનો સહુ વસ્તુ કરતાં પુત્ર ઉપર પ્યાર છે.
 તપ વિશ્વમાં વિખ્યાત છે સૂપુત્ર સાર મૃકંડનું;
 છે અંગનો ઇતિહાસ જન્મ્યો વેન^૫ પૃથુ તેનો તનું,
 પુત્રેષ્ટિ કીધી દનાભિયે કૃળ જામવા તૈયાર છે;
 પરિવાર છે પણ પુત્ર વીના શન્ય આ સંસાર છે. ૮
 ચિંતા કરેલી ચિત્રકેતુ ને અદીતિ સાધવી;
 અભિલાષ રાખી કશ્યપે પેદાશ પુત્રોની હવી,
 સૂયજ કીધો શ્રાદ્ધદેવે પુત્રધન્ય સાર છે;
 છે ભૂખ રાજા રંકને પરિવાર માટે પ્યાર છે. ૯
 રૂચીક ઋષિની પત્નીએ જમદગ્નિને પ્રકટાવિયા;
 અંજરીપૌત્રે પુત્ર માટે અંગીરા ઋષી સ્તવ્યા,
 સો વર્ષ વૈવસ્વતમનું તપ આદર્યાથી ખહાર છે;
 સદ્પુત્ર સ્હાયક આપનો સંસારનો શૃંગાર છે. ૧૦
 યુવાનાશ્વ ઇષ્ટિ આદરી જભરતે મરતને સેવિયા;
 અભિલાષ શર્મિષ્ઠા કરી રાજી યયાતિને કર્યા,
 તે પુત્ર પામી પીયુથી પૂરાણનો ઉચ્ચાર છે;
 છે ભોગ વિધવિધ ભાતના પણ પુત્રથી સંસાર છે.
 પૃશ્નિ કર્યું તપ સૂતપાએ પુત્રની ઇચ્છા ધરી;
 ભૂપાલ દશરથ યજ્ઞ કીધો પુત્ર પ્રકટ્યા શ્રીહરી;
 તપ કીધું આણાસૂર સહુને પુત્રની દગ્ધાર છે;

ભાગવતમાં સર્વની છે). ૪ કૃતુની સ્ત્રી (સ્ત્રી પુરૂષે સાહહજાર પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા હતા તે કથા પણ ભાગવતમાં છે). ૫ વેન-રાજા. ૬ નાભીરાજા. ૭ ભરતરાજાએ પુત્રોત્પત્તિ માટે મરતનું તપ કર્યું હતું.

પૃશ્નિ અને સૂતપાએ પણ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે તપ કર્યું હતું. ૨ શ્રી રામચંદ્રજી.

સુપુત્રવીના શૂન્ય જેવો સર્વને સંસાર છે. ૧૨

પુત્રેપણા કરિ પાર્વતિ ઋસિદ્ધિપતિ તનથી કર્યા;
મન ઠારવાને દેવકીનું પુત્ર શ્રીકૃષ્ણે ધર્યા;
૪મૃતપુત્ર ગુરુનો કેશવે જઈ આણિયો નિર્ધાર છે;
તો પુત્રવીના સર્વને આ શૂન્યવત્ સંસાર છે. ૧૩

સેવાય દેવી દેવ જ્યારે પુત્રની ઇચ્છા હવી;
અભિલાષ ધરતા પુત્ર માટે રંક તેવા રાજવી;
ના રાજ્યવારસ હોય તો નિસ્તેજ રાજદ્વાર છે;
પનવનીધનું શું કામ ના જ્યાં પુત્રનો પરિવાર છે. ૧૪

ના પુત્ર ઓરસ હોય કરવા પુત્રની વિધી કરે;
લેવાય દત્તક પુત્ર તે તો શાસ્ત્રથી સાચો ઠરે;
ધરખાર મિલકત ભોગવે તેને સદ્ અધિકાર છે;
સદ્પુત્ર છે સુખસાજ તેથી શોભતો સંસાર છે. ૧૫

પૂછે ન કોઈ વાત ધર કે વતન ને વાડીતણી;
પૂછે ન કોઈ વાત શાણી સાધવી સોહામણી;
ના ગર્થ પૂછે કોઈ પૂછે સર્વ “ શો પરિવાર છે ”?
સુપુત્ર વીના સર્વને આ શૂન્યવત્ સંસાર છે. ૧૬

આ પ્રીયવસ્તૂ પામવા માખાપ મન ભૂખ્યું રહે;
આ પ્રીયવસ્તૂ પામવા વ્રત આચરે દુઃખને સહે;
લે કોઈ બાધા આખડી ભરમાય ભોળવનાર છે;
છે પુત્ર સહુને પ્રિય તે વિણ શૂન્યવત્ સંસાર છે. ૧૭

કો પુત્ર માટે પ્રેત નડતર કાઢવા મૂકે ૧બળી;
કો જાય રેવાતીર પૂજે પીર પરધર્મે ભળી;

૩ ગણપતિ (ગણપતિ ઉત્પત્ત થયાની કથા ઓખાહર-
ણમાં છે.) ૪ ગુરુનો મરી ગયેલો પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ
આણી આપ્યો. ૫ લક્ષ્મી અથવા સિદ્ધિ.

૧ બળીદાન. ૨ નર્મદાજી (કરનાળી ક્ષેત્રમાં જઈને

પુલ્યાધને જોરાઈ ભૈરવ વીરપર આધાર છે;
 છે પુત્રવિણુ પરીતાપ સહુને શુન્યવત્ સંસાર છે. ૧૮
 છે મંત્ર તેવા જંત્ર દોરા ચીટીચી ખાંધ કરે;
 પૂજાય યોગી સંત સાધુ ગોરજી ધ્યાને ધરે;
 સ્ત્રી કાઈ ઈચ્છે ધર્મ પકામણુ કાઈ તો કરનાર છે;
 છે પુત્ર માટે હોંસ તે સંસારનો શૃંગાર છે. ૧૯
 પોસાય છે એ પુત્ર માટે ઈગણુક ને જીભતાગરો;
 ભુરકાય છે ભટ બ્રાહ્મણોથી ભામની તેવા નરો;
 છે ભૂખ ભૂલે ભાન શાણા શેઠ ને સરદાર છે;
 છે પુત્ર વસ્તુ પર્મ તે સંસારનો શૃંગાર છે. ૨૦
 જે પુત્ર માટે માસ નવ વહેછે જનેતા ભારને;
 જે પુત્ર અર્થે સ્વાદ મૂકે જિંધ આળસ અદારને;
 રહે સીતકાળે દુઃખ ભીની સેજ વારંવાર છે;
 લે પુત્રની બરદાશ એવો પુત્ર ઉપર પ્યાર છે. ૨૧
 લે હાથમાં માખાપ પળ પળ પુત્રને સંભાળતાં;
 સુખકાર એસડ પાય ને બરદાશમાં દીન ગાળતાં;
 ગભરાઈ આવે ધાઈ રડવા પુત્રનો ઉચ્ચાર છે;
 સદ્પુત્ર આ સંસારકેરો સાર ને શૃંગાર છે. ૨૨
 આ પુત્રને ઉછેરવાને તારણી પતન તોડતી;
 ઘરકામને અળગું કરે જીવ પુત્ર સાથે જોડતી;
 ધવડાવતાં પિયુ પાણિ માગે સાફ પના કેનાર છે;

ભૂત પ્રેતનું નડતર કાઢવા એરસંગમમાં નાહીને નારાયણ-
 બળી કરે છે તે) ૩ છોકરાં માટે ગોરજી પાસે પણ સ્ત્રીચી
 જાય છે. ૪ કાઈ પુત્રની લાલચથી પતિવ્રતાધર્મ પણ ચૂકે છે
 એમ માંભળીએ છીએ. ૫ દુચકા. ૬ જ્ઞેશી. ૭ ગરોડા. ૮
 ઘણી મહેનત કરવી તે.

૧ સ્ત્રી પોતાના બાળકને ધવાડતી હોય તે વખતે તેના

- તે પુત્રઉપર પ્રેમ છે સંસારનો શ્રંગાર છે. ૨૩
- છે ભૂપતિને ભૂખ પ્રીતિ રંકને તેવીજ છે,
સૂતાર સોની સાળવીને પુત્ર પ્રકટ્યે રીઝ છે;
અંત્યજ ધરે પણ થાય ઉત્સવ પુત્રપ્રેમ અપાર છે,
અભિલાષ રાખે પુત્ર અર્થે એમ વર્ણુ અઢાર છે. ૨૪
- આ પુત્ર અર્થે વાવરે ધન જાતપર દેવું કરી,
કો પ્રથમ ને કો પૂઠ ખર્યે ધર્મપર શ્રદ્ધા ધરી;
આનંદથી મિષ્ટાન્ન આબ્યે પુત્રથી જન્મનાર છે,
સૂપુત્ર વીના સર્વને આ શુન્યવત્ સંસાર છે. ૨૫
- કો વસ્ત લાવે બહારથી માળાપ આપે પુત્રને;
ના ખાય પીતા માત આપી ન્યાજતાં પ્રિય મૂખને;
દે વસ્ત્ર આભ્રણ હોંસ પૂરી પુત્રની કરનાર છે,
સદ્પુત્રની અભિલાષ સહુને તેજ સુખઆધાર છે. ૨૬
- આ પુત્રને માટેજ રાજ્યોમાંહિ રંગડખડ થાય છે;
આ પુત્રને માટેજ કહીંથી પુત્રને લેવાય છે;
આ પુત્રને માટેજ કળ્યા વડીલ રાજદ્વાર છે,
છે પુત્રવિણ પરિતાપ એવિણ શૂન્ય આ સંસાર છે. ૨૭
- ધરખારિ જે ગોસાંધ પૂરી ભારથી ગર છે વળી,
તે પુત્ર લાવે પ્રેમ તેને પાય ને પીએ મળી;
ખાખી ચહે છે પુત્ર “એલો” તે તણો ઉચ્ચાર છે !
મઠ ધામમાં ગુરૂ ઘેરવીના પુત્ર તો ના સાર છે. ૨૮

પતિ બહારથી આવીને કે ધરમાં બેઠો પીવાનું પાણી માગેતો સાક્ષી-ચોખ્ખી ના કહે કે “હું છોકરાને ધવાડું છું” તેથી તમે તમારે હાથે પાણી લેઇલ્યો” અર્થાત્ એટલો બાળક ઉપર પ્રેમ છે કે પોતાના સ્વામિની પણ દરકાર રાખતી નથી. ૨ કાવતરાં અથવા ગડખડ (રાજ્ય રજૂવાડામાં ગાદીનો વારસ થવા ગમે તેનો તરત અવતરેલો પુત્ર લેઈ જે વાત પ્રસિદ્ધ છે.

ધંધા અને આપાર ખેતીપુત્ર અર્થે ચાકરી,
 ઉમંગ ^૧આવે કામ કરવા થાય મહેનત આકરી;
 ઊભા રહે પગ તેજબળ ઉપકાર ને આભાર છે;
 ના પુત્ર તો શ્રમ વ્યર્થ તેને શુષ્ક આ સંસાર છે. ૨૯
 ઘરઆર વાડી વતન રતછત રાગને સંપાડવું,
 ખણખોજ કરવી નિત્યને આયુષ્ય શ્રમથી કાઢવું;
 તકરાર દાવા દ્વેષ ખટપટ એક અર્થે સાર છે,
 છે પુત્ર ^૨જમણોહાથ તે માખાપનો આધાર છે. ૩૦
 ઉપરાણું સમજી વાંક લે માખાપ તે સુત જાળવે,
 શિર દુખતાં દુખાય પોતે ઇષ્ટને તન ભાળવે;
 હિત રહાય છે હરનીશ ક્યારે ^૩દોષની દરકાર છે ?
 સદ્પુત્ર વિણ છે શુન્ય કીમત ^૪અંકથીજ હજાર છે. ૩૧
 છે કન્યકા ત્રણ ચાર તોપણ અન્યધર ઉન્નત છે;
 માખાપ આપે ગર્થ પણ મનમાંહિ તો નિશ્વાસ છે;
 છે જાત સૂધી વાત પૂછળ બંધ થાતું દાર છે !
 સદ્પુત્ર વીના રંકને પણ શુન્યવત્ સંસાર છે. ૩૨
 આ લોક ને પરલોકનું સુખ પુત્રથી સચવાય છે,
 વધતી પડે ના વસ્ત ઘડપણ પુત્રથી પોષાય છે;
 અવસાન કાળે પુત્રથી પિતુમાત પીડાકાર છે,
 ગુન્યાય ના તે જીવ એવો પુત્રમહિમા સાર છે. ૩૩
 સંસાર માયિક તે વિષે લપટાયલા જીવો સહુ,

૧ હેંસ અથવા ઉલટ. (વાવરનાર પુત્ર હોય તોજ પિ-
 તાને રળવાનો કે ભેગુ કરવાનો અથવા શ્રમ કરવાનો ઉમંગ
 થાય). ૨ પુત્ર તે પિતાનો જમણો હાથ કહેવાય છે. ૩ વાંકની
 (દીકરાનો દોષ માખાપ ક્યારે જીવે છે ?) ૪ એકડાથીજ હ-
 હરની સંખ્યા થાય છે. “પૂ” નામનું નર્ક છે તેને “ત્ર”=તા
 રનાર તે પુત્ર (નર્કને તારનાર તે પુત્ર).

ઉદ્ધાર કરવા છેવટે તો યોગ્યતા તનની લહું;
 પૂનામ તારે નર્કપીંડે પુત્ર તે નિર્ધાર છે,
 સદ્પુત્રવીના સર્વને આ શુન્યવત્ સંસાર છે. ૩૪
 જે પુર્વ^૧સંચિત પુન્ય તો સૂપુત્ર તારક પામિયે;
 આ લોક પામી સૂખ, ^૨વૈતરણીતણું દુઃખ વામિયે;
 માગે સદ્ગુણે પુત્ર આ ભવ અબ્ધિનો ઉતાર છે;
 પુત્રેષણામાં સર્વ સુત સંસારનો શૃંગાર છે. ૩૪
 મહોટો મહીમા પુત્રનો તે નીચને પ્રીતિ ભર્યો,
 ના વસ્તુ વાવરવાતણી તે પુત્રને જ્ઞેષ્ઠ હ્યો;
 હરખાય પાળી પુત્રને જે મેલને ધોનાર છે;
 સદ્પુત્ર વીના સર્વને મન શુન્ય આ સંસાર છે. ૩૫
 પંડીત ભાષણકાર ને ^૩ભજનીક પૌરાણીક છે;
 છે જોલવે તો જ્ઞાન મનહર શુદ્ધ વાણી ઠીક છે;
 છે પુત્ર વિણ પરિતાપ, વ્હાલો વંશનો વિસ્તાર છે;
 સંસારમાં સદ્પુત્ર વીના જન્મમાં શો સાર છે ? ૩૭
 છે પુત્ર વ્હાલી વસ્ત તે વિશ્રામ સાચું સ્થાન છે;
 માખાપ આશા સૂર તેવું મૂખ કેરું પાન છે.
 છે ^૪ભક્ત સેવક પુત્ર તે તો પર્મ લાભ અપાર છે;
 સદ્પુત્રથી આ શોભતો સંસારનો વ્યવહાર છે. ૩૮
 આચાર્ય ને ગૂંસાંધજીમાં હોય શક્તિ યોધવા;
 તે પુત્ર દેખી પ્રેમ કરતા જાય વારસ શોધવા,
 આ અજળ વસ્તુ આઘ ને આનંદને કરનાર છે;

૧ જે પુર્વજન્મમાં પુણ્ય કર્યું હોય તોજ સદ્પુત્ર પામીએ.
 ૨. વૈતરણી નદી (એમ મનાય છે કે મરનારને વૈતરણી નદી
 તરવી પડે છે તે પણ સદ્પુત્રથી તરાય છે.) ૩ ભજન કર-
 નાર. ૪ પુત્ર હોય તે વળી ભક્ત હોય કે “સેવક” સેવા કર-
 નાર હોય ત્યારે તો વાતજ શી !

આ પુત્ર તારો નેણુનો પિતૃમાત ઉરનો હાર છે, ૩૯
 સદ્શાસ્ત્રને પૂરાણમાં સુતવાંચ્છનાની વાત છે;
 સ્પષ્ટિતણા આરંભથી સહુ રતનથી રળિયાત છે,
 જગમાંહિ જેઠાભાઈ જયકર પુત્રથી પરિવાર છે;
 સદ્પુત્ર તે શોભાવતો સંસારને શૃંગાર છે. ૪૦

પુત્રમરણુનો ધા કદી રૂઝતો નથી.

૫૬.

(સોરઠ)

“રૂડા દિસો છો રાજેશ્વર મંદીર આવતા રે”—એ રાહ.

^૧વડા પુત્ર મરણુનો ધાવ કદી ના રૂઝશે રે,—ન ^૨આધિ જશે રે. વાંટેક.

શસ્ત્ર અસ્ત્ર વાગે તે સાર, ખુરાય તેનું રૂઝાય ખાર;

મરણુજખમ જે કારી મટશે ના કશે રે^૩. વડાં ૧

માળ થકી પડિએ ને વાગે, દેહ અંચ પણુ હાટે ભાગે;

ખાંપણુ ખોડતાણું દુઃખ આવું ના થશે રે. વડાં ૨

હોડ હારતાં મિલકત જાયે, લુંટાય કે પછિ લાગે લ્હાયે;

જળમાં જર ધસડાયે તોપણુ ફાવશે રે. વડાં ૩

આળ ચઢ્યાનું દુઃખ ખમાયે, વ્યાધીનું દુઃખ પણુ વેઠાયે,

રાજ્યદંડ પણુ આકૃત સમજી આપશે રે. વડાં ૪

દુઃખ સહે અપમાન થયાનું, લઢાઈ ટટે લાભ ગયાનું;

ઋણનું દુઃખ વધારે પણુ કો દી ખસે રે. વડાં ૫

ગામ તજી વનમાં ફળ ખાઈ, ભયમાં વસવું સારું સ્થાઈ;

૧ જેષ્ઠપુત્ર (પુત્ર તો પિતાને સર્વ સમાન હોય તેથી
 ગમે તે પુત્ર મરણુ પામે તો માખાપને દુઃખ થાય પણુ મ્હોટા
 દીકરાના મરણુથી માતપિતાને અને તેમાં પિતાને તો પોતાની
 બરાબરીનો આત્મજ જખાથી ઘણુંજ દુઃખ થાય છે). ૨ ચિંતા.
 ૩ કશાથી પણુ.

પણ જીવતર દુઃખદાર્ધ પુત્ર ઋમુવે હશેરે. વડા૦ ૬

પ્રિયા પડે તો ફરી ન મળવું, પુત્રમણ્ડીથી તે દુઃખ હળવું;

પત્ની આવે પણ જોષ્ટપુત્ર ક્યાંથી વસે રે ? વડા૦ ૭

ગાંધ બેલ તે ફરી ન આવે, તેનું કરવું કોને ફાવે ?

જમણો કર ભાગ્યાથી, બળ પણ ભાગશે રે. વડા૦ ૮

સમય ફર્યે ડારીદ્ર કપાયે, કુધા તૃષા અગ્ની હોલાયે;

વિયોગનો વિરહાગ્ની, સાથી બૃજશેરે ? વડા૦ ૯

ભાઈ મિત્ર સંબંધી કરતાં અતિ દુઃખ તે દિકરો મરતાં;

પુત્રશોકથી અવધી શું મન મારશેરે ? વડા૦ ૧૦

૪. મરવાથી. ૫ સ્ત્રી મરણ પામે તો બીજી પણ મળે અને યોગ્ય વયની મળે તો તે પુત્રવતી થાય અને ધરસુત્ર ચલાવે એવી થાય એટલે ગયેલી સ્ત્રી વિસારે પડે પણ દીકરો ક્યાંથી મળે? મળે તો પ્રથમનીનો નહાનો કે બીજીનો નહાનો મળે પણ પિતાનો ભાર ઉપાડી લેઈ વિરામ આપનાર પુત્ર ક્યાંથી મળે ? નજ મળે. ૬ પુત્ર તે પિતાનો જમણો હાથ કહેવાય છે જેમ જમણો હાથ ભાગે અથવા ખોડ આવે કે જૂઠો થાય=બળ વગરનો થાય અને ભારે ભીડ પડે તેમ જમણો હાથ=પુત્ર મરણ પામવાથી પિતાનું સંસારસુખ જીવું પડે અથવા નિર્બળ થાય એ નિઃસંદેહ વાત છે. ૭. દીન અવસ્થા અથવા ખાવાપીવાના સાંશા પડતા હોય એવી સ્થિતિ પણ અવદશાના દિવસો જતાં ફરે અને સારી સ્થિતિ થાય. વળી ભૂખ તૃષા પણ હોલવાય. પરંતુ વિયોગનો સદાનો વિરહાગ્નિ હોલાતો નથી એટલે મરણથી અંતઃકરણ સળગેલુંજ રહે છે ઇત્યાદી ભાવ છે. ૮ ધણુંજ દુઃખ તેને અતિ દુઃખ કહેવાય અને “અતિ” થી છેડો આવી રહે છે, કવિ શામળભટે પણ પુત્રમરણને મહા દુઃખમાં ગણ્યું છે અને તે યથાર્થ છે એ દુઃખની વાત અનુભવીદુઃખી વધારે જાણે છે કે પારકું દુઃખ જોઈ દાઝનાર દયાળુ જાણે છે બીજાને આ વિવેચન ટીકા કરવારૂપ

હોય એક ને જોના જાયે, તેને રહે સદાની હાથે !

૧૦ દૈવ દંડ વિશુવાંકે નૃપતિ દંડશેરે. વડા ૧૧

પુત્રમરણથી જાય કમાણી, ઉમેદ સહુ થાયે ધુળધાણી;

મિલકત વધતી પડશે, ક્યાં ૧૧ ખપ લાગશેરે ? વડા ૧૨

સાર સર્વ સંસારસુખોના, ભોગવદારી ૧૨ પુત્ર વગોના;

૧૩ નર્ક થકી તારીને સ્વર્ગ ખતાવશેરે. વડા ૧૩

વીસ પચીસે દેહ તજ્યાથી, પીતુ થાય દુખિયો પીડાથી;

જેટલાઈ કે' બોધ કર્યો કયમ રચશે રે ? વડા ૧૪

* દ્રામના ઝઘડાની સલાહશાંતિ.

૫૬.

(કલ્યાણ).

“શ્રી જગત્પતિ, પ્રભુ આપ સન્મતિ”—એ રાહ.

દૈવની ગતિ ગહન છે અતિ, દ્રામની હતી લઢાઈ તે ગઈ પતી. ટેક.

થઈ પડે. ૯ કલેશ કરવાનું અથવા રડવાનું કે પોકાર કરવાનું હમેશાં રહે. ૧૦ જેને એકનો એક પુત્ર હોય તે મરે ત્યારે દૈવનો દંડ તો થયો હોય પણ વિના વાંકે નૃપતિનો દંડ પણ થાય છે તે એ રીતે કે કેટલાંક રાજ્યમાં આવે સમયે પુત્રનો પિતા આરોગ્ય છતાં તેને મળતા હકો (વર્ષાસન અથવા વતન કે ગામ ગિરાસ અથવા અમીન સુખડી કે બીજાં વંશપરંપરાથી ચાલતો આવેલો હક અને ગામ ઇનામમાં ચાલતું આવતું હોય તો તે ગામ કે પોતાનો ભાગ જે હોય તે) સરકાર ખાલસા કરે છે. આતો પડતાઉપર પાડું અને દાઝ્યાઉપર ડામ દીધા જેવું કહેવાય ! આવું નિર્દયતાનું કામ થાય ત્યારે યગ જેને જન્મ કરે છે તેના માર કરતાં પણ વાંક વિના રાજ્યનો માર જખરો કહેવાય. આવે સમયે પિતાને કેટલું દુઃખ ? ૧૧ ગમે તેને. ૧૨ વ્યવસ્થા કરી હોય તેના. ૧૩ પુત્ર નર્કથી તારે છે એમ શાસ્ત્ર કહે છે.

* દ્રામવેના સંબંધમાં ઉઠેલો ઝઘડો પસાથી થયેલો

અગડો જાગ્યો સહજવાતમાં, પડિ જ્યારે હડતાલ !

ત્રણદિન ક્યારે ગાડી માટે ભાખેલું ભૂપાલ ? દૈવં ૧

વ્યાપારી પરદેશી જન ને નહિં હીંદુની જાત;

તોપણ તેણે ભક્તિ જણવી, એ નહિં ન્હાની વાત ! દૈવં ૨

એક દિવસ ના દ્રામ ચલાવી, વેડીને નુકશાન;

વધૂ કરત તો ગાડીવીના પ્રજા થાત હેરાન. દૈવં ૩

પ્રજાભાગ્યમાં હસે લખેલી કરવાની પગદોડ;

એક વાતમાં સઘળા બેઠા, કરવા દીધી હોડ. દૈવં ૪

હોડમાંહિ પણ હિંમત ન રહી ચાલી ચરચાપૂર;

દ્રામકંપની ખોટ ખમી બહુ પ્હોચી વાત હજૂર. દૈવં ૫

અધિકારીઓ ઉભય પક્ષની મટવાને તકરાર;

વાત કરી કરમાલી સાથે, મહાજન સાથે સાર. દૈવં ૬

પ્રભુપ્રેરણા સહુને કીધી, નિર્મળ કીધાં ચિત્ત;

ભલું થતે પંચાતી કેરું, જેણે તાક્યું હિત દૈવં ૭

પ્હેલી અકટોબરની રાતે હરીભક્તિને ઘેર;

કરમાલીએ મન સંતોષ્યું, પૂછી સઘળી પેર. દૈવં ૮

કરી પાન સોપારી બિહ્યા, શાંતિ થઇ સલાહ;

દ્રામવિષે મહાજન જઇ બેઠા જેષ્ઠભાઇ કહિ વાહ. દૈવં ૯

શાંતિનું “ સલાહશાંતિ ” નું પદ. ૧ ત્રણ દિવસ દ્રામ બંધ રાખવા હજુરે ક્યારે જણાવ્યું હતું ? ૨ સરત (શેહેરના ભાડુતી ગાડીવાળાએ રસાકસી કરી દ્રામખરાખર ભાડાનો દર ઠરાવ્યો ધ્યાદી.) ૩ સત્તાધીશે કરમાલીને અને મહાજનના શેઠને કહ્યાનું જણ્યું છે. ૪ કરમાલીએ કરેલી ફરીયાદ બેંચી લેવા અને દ્રામમાં ઢેડ ભંગીને ન બેસાડવાનું કહી સંતોષ આપ્યાથી પાન સોપારી થયાં વગેરે.

દુઃખીએ પ્રભુનો પાડ માનવા વિષે.

૫૬.

(પહાડી-કલ્યાણ.)

“મહારા તનમાં મનમાં ભયોં છે ઠયોં છે”—એ રાહ.

પડ્યો દુઃખમાં ^૧સુખમાં રેજે ને ^૨રહેજે પાડ પ્રભુનો માની. ટેક.

દુઃખ પડ્યા થકી લાભ પમાશે, સંકટ ^૩કરશે જ્ઞાની. ૫૦ ૧

સાખી.

સંકટ આવ્યે સૂઝશે, સૂખતણા ઉપાય;

મનમાં ધીરજ આવશે, કઠણ થશે ^૪વળિ કાય,

તહારી ^૫ન્યાતમાં જાતમાં બ્રાતમાં સાથમાં ઇચ્છા થશે ફરવાની. ૫૦ ૨

૧ સંતોષ રાખીને સુખમાં રહેજે (“દુઃખ આવી પડ્યું હોય તે સુખમાં શી રીતે રહે” એમ કાંઈ પ્રશ્ન કરે તો તેનો ઉત્તર એજ કે દુઃખને ધૈર્ય અને સંતોષથી સુખ જેવું માને અથવા દુઃખને લેખામાં ન ગણતાં મનને સ્વાધીન રાખીને રહે એ જ્ઞાની અને ડાહ્યા પુરૂષની રીત અને લક્ષણ છે. ૨. દુઃખ અથવા સુખ જે આવે તે સહન કરજે તેમાં “રહેજે” એ શબ્દ દુઃખને માટે મુક્યો છે. ૩ સંકટ અથવા દુઃખજ પુરૂષ અથવા સ્ત્રીને જ્ઞાની કરશે અથવા અનુભવ મેળવાવીને ડાહ્યા અને સહન શક્તિવાળો કરશે એ નિઃસંદેહ વાત છે. ૪ દુઃખ પામ્યાથી શરીર પણ ^૫કઠણ થશે એટલે હરેક જાતની પીડા અથવા હરકત વેડીને શરીર સુદઢ થશે. (નળ દમયંતી-રામ-સીતા લક્ષ્મણ અને પાંડવ આદી સંકટ સહન કરેલાં મનુષ્યોએ શરીરને પણ સુદઢ કીધું હતું અથવા સર્વ જાતની પ્રતિકુળતા વેડીને સુદઢ થયું હતું ઇત્યાદી ભાવાર્થ છે. ૫ સુખ અને ભૌગવિદ્મસના દિવસોમાં અથવા ચંદ્રતીના સમયમાં ન્યાતજાત કે ભાઈ કુટુંબીને ઘેર અથવા મંડળ કે

સાખી.

દુઃખ પડ્યાથી આવશે ^૬પરદુઃખ ફરં ભાન;
 દયા આવશે દીલમાં,, ^૭ગિતરશે અભિમાન.
 પરહીતમાં પ્રીતમાં નિત્યે સુરીતમાં ટેવ થશે તુજ ^૮દાની.

સાખી.

૫૦ ૩

જશે કપટ ને કુરતા, દેહ ^૯ઉપરનો મોહ;
 લોભ ક્રોધ અળગાં થશે, કદી ન થાશે ^{૧૦}દ્રોહ.
 પછી કર્મનું ધર્મનું પાપનું પુન્યનું ભાન થશે થતાં ^{૧૧}હાની.

સાખી.

૫૦ ૪

સુખમાં ^{૧૨}સોની સાંભરે, વૈભવ ^{૧૩}વામા ^{૧૪}કામ;
 એ સુખ કરતાં દુઃખ ભલું, જપાય જેથી રામ.
 જીઓધીરજદ્વતા ^{૧૫}સંકટવાણીભક્તિ નૃસિંહ મ્હેતાની ! ૫૦ ૫

સમાજમાં જતો નહીં હોય તે દુઃખ પડ્યા પછી દીનતા આવ્યે સર્વને સમાન ગણીને અથવા પોતાનો સમય જવાને માટે આવતો જતો હશે. ૬ પોતે જ્યારે દુઃખી થાય છે ત્યારે પારકાના દુઃખનું તેને ભાન થાય છે એ વાત જગતપ્રસિદ્ધ અને સર્વ કોઈએ સ્વિકારેલી છે. ૭ પોતાના સુખનો અને વૈભવનો કેટલાક પુરૂષોને કે સ્ત્રીઓને ગર્વ હોય છે તે પણ સંકટ આવી પડ્યાથી જશે એટલે તે જીવ નિરાભીમાની પણ થશે. ૮ દાનાઈવાળી. ૯ આ દેહઉપર સર્વ કોઈને પ્રીતિ અથવા મોહ છે પણ પરમદુઃખ આવી પડે છે ત્યારે દેહ પણ અપ્રિય લાગે છે ને એને સુશોભિત રાખવાનું કે સાચવણી કરવાનું ભાન પણ રહેતું નથી તેમ મન પણ થતું નથી અર્થાત્ દુઃખમાં શરીરનો મોહ પણ જશે એ એક રીતે લાભજ છે. ૧૦ નરમાશ આવવાથી કોઈ સાથે કલેશ કે વિષાદ પણ થશે નહીં. ૧૧ ધણું નુકશાન (દુઃખ આવે છે ત્યારે કર્મ ધર્મ અને પાપ પુણ્યનું ભાન પણ થાય છે ૧૨ આલુપણુ ધડાવવા માટે. ૧૩ સ્ત્રી. ૧૪ કાર્ય અથવા વિષયસુખ. ૧૫ નૃસિંહમ્હેતાની સ્ત્રી મર્ણુ

સાખી.

જન્મ થકી જીવ્યા સુધી, આવે દુઃખ અનેક;

જે સમજે તો લાભ છે, નહિં સુખ સારં છેક.

દુઃખ દામનું કામનું ભામનું^૧ નામનું આપદ પુત્રમુવાની. ૫૦ ૬

સાખી.

પુત્રશોક પશુ ભક્તને આપે દુઃખ ન લેશ;

જ્ઞાને ભજી ગોવિંદને, માને સંકટ યેશ.

કાળઆધિન એકદિન સર્વને થાવું આતોજીવાની જવાની. ૫૦ ૭

સાખી.

જે ઘડીએ આવી પડે, અણુધાર્યું શિર દુઃખ;

ધન્ય હરિની માનીને, બિગાડવું નહિ^{૧૭} મૂખ.

કહે જેઠમ^{૧૮} વિરમ આવ્યું સદૃશમ પુર્વકૃતિ ફળમાની. ૫૦ ૮

દુઃખકારક પ્રીતિને વશ ન થવાવિષે.

૫૬.

“કોઇ દૂધ લ્યો દિલરંગી” એ રાહ.

જેઠ દુઃખકારક પ્રીતિ, ચાલો ચેતી જાણી^૧ વીતી. જેઠં ૮૬.

પ્રીતનિશો ચિત્ત ફેરવે, પ્રીત હરે છે શુદ્ધ;

પ્રીત નેમ રાખે નહીં, પ્રીત બગાડે શુદ્ધ રે. જેઠં ૧

પતંગ પ્રેમી દીપનો વળિ વળિ પાસે જાય;

જ્ઞાત મરે ન્યાજે છતાં, પ્રીતે બાજે કાય રે જેઠં ૨

પામી ત્યારે તે બોલ્યા કે “ભણું થયું ભાગી જન્મન જીવે ભજીશું શ્રીગોપાળ” તે પ્રસિદ્ધ. ૧૬ નહીં જેવું. (દ્રારદ્રતાનું કાર્ય બગડ્યાનું અને સ્ત્રીનું દુઃખ પુત્રશોક આગળ નહીંવત છે.) ૧૭ ગાળ દેવી તે. (કેટલાક દુઃખ પડવાથી પ્રભુને ગાળ દેછે નેમ ન કરવું) ૧૮ વિરામ પામ.

૧ વિપત્તિ આવી અથવા બેડી. ૨ બીજાં પતંગિયાં દીવામાં.

મધુકર કોરે કોઈને, તજે પદ્મમાં પ્રાણ;	
પ્રીત કરતાં મેળવે, જીવસટાનું લ્હાણ રે	જોઈ ૩
મૃગ ગાયનપ્રીતે મરે, મોહુ ભૂલે બાન;	
વિષધર સુણીને વાંસળી પરવશ થાય નિદાન રે.	જોઈ ૪
મદ્મરતા માતંગ તે હાથણીથી મકલાય;	
પ્રીત પ્રપંચ પન પારખે, સ્નેહથકા સપડાય રે.	જોઈ ૫
પરનારી પરપુરુષ જે, કરે પરસ્પર પ્રીત;	
વિયોગથી જૂરે મરે, કે દુઃખ થાય ખચીતરે,	જોઈ ૬
પ્રીત તળવે ધર્મને, વણસાડે શુભ કાળ;	
માયા માર ખવાડતી, લે લાખેણી લાજરે.	જોઈ ૭
પ્રીત દુઃખનું મૂળ છે, તિમિર ભર્યો છે કૃપ;	
જન્મ વૃથા પ્રીતિ કરે, હરે જ્ઞાન બળ રૂપ રે.	જોઈ ૮
કુટુંબ નારી મિત્ર સુત, તે પરનો બહુ ભાવ;	
કલેશ કરાવે કોઈ દીન, પડે મરણનો ધાવ રે.	જોઈ ૯
માટે માયા મૂકજે, કરજે પ્રભુની પ્રીત;	
જેટલાઈ જય પામશે, મળશે ત્રિગુણાતીત રે.	જોઈ ૧૦

અવતરેછે તેજ મરે છે.

૫૬.

“ જે કોઈ પ્રેમઅંશ અવતરે ” એ રાહ.

અહીં અવતરે ૧ અવધથી મરે, મરે તે પાછું જગ અવતરે—ટેક.

અંપલાઇને અથવા દીવાની ઝાળથી મરણ પામે છે તે જોયા છતાં પતંગ એજ રીતે બળીમરે છે. ૩ ગાયનની પ્રીતથી એટલે તેનાપર મોહિત થવાથી. ૪ વાંસળીથી મોહીત કરી વાદી પકડીને દાંત પાડી નાંખે છે. સારપછી તેને હમેશ રળીખાવા પાસે રાખે છે. ૫ હાથી પકડવાની યુક્તિને જાણતો નથી ને બનાવટી હાથણીથી ખાડામાં પડે છે.

૧ અવધી આવી રહેવાથી (આયુષ્ય ખૂટવાથી).

- રેંટમાળમાં ઘટ ગોઠવણી, સહુ કારીગર કરે;
કાર્ય થવા ઘટ જાય કુવામાં, કાર્ય કરી નીસરે. અં ૧
- ભરાય ને ઠલવાય આવિને પાછો જઈ જળ ભરે;
એક પછી બીજાનો વારો ચઢ ઉતર તે કરે. અં ૨
- ભાગેલો ઘટ જાય નકામો અન્ય આવિને ઠરે;
એજ કુવાનું જળ એ ઘટમાં કાઢ્યું ના ઓસરે.^૪ અં ૩
- જળ માંહેનું ને બાહરનું એકરૂપથી વરે;
હર્ષ શોક ના તેને થાયે, મનમાં સરખું ધરે. અં ૪
- તરંગ જળના જળથી થાયે જળમાં હાલે ફરે;
શમીજાય છે જળની માંહી કોણુ જોઈને ડરે ? અં ૫
- જળખુદખુદ જળમાંથી નિપજે, જળની માંહી મરે;
થાય જાય એ કુદરતચેષ્ટા જોતાં મનને હરે. અં ૬
- હેમતણું આભૂષણુ સરવે હળવાં ભારે^૫ ધરે;
ઘાટ ઘડાયો એક જાતથી ગાળ્યે હિમ ઉતરે. અં ૭
- મૃતિકાના બહુ ઘાટ નીપજે, નામ જુજવાં ઠરે;
કુંભકાર નીમા સળગાવે તેની યુક્તિ ખરે. અં ૮
- જુએ ઉઘાડી નિરખે^૬ અર્ધું જે નિકળ્યાં વાપરે,

૨ કુવામાંથી પાણી કાઢવા માટે દોચકાંનો રેંટ મેવાડ તરફ વિશેષ હોય છે તેવો. ૩ જે કુવામાંથી પાણી કાઢ્યું હોય તેમાંજ ભાગેલાં દોચકાંનું પાણી જાય છે અથવા છલકાઈને કે દોચકાં ઉંધાં વળીને પણ પાણી કુવામાંજ જાય છે તેમ જીવો પણ ધમ્વરના છે તે તેમાંજ જાય છે ન તેમાંથી નીકળે છે છત્યાદી) ૪ ખુટે નહીં. ૫ કીંમતમાં. ૬ એક જાતમાંથી=સોનામાંથી (સોનાની લગડીમાંથી ગમે તેટલા દાગીના કરી નામ જુજવાં આપીએ; પણ ભાગીને ગાળીએ તો સોનુંજ રહે.

૧ નીમે. (કુંભાર-ઘડા વગેરે માટીનાં વાસણુ પકવવાને સારું નીમા=ભાડી સળગાવે છે તેમાંથી વાસણુ કાઢે છે ત્યારે

પકવડીંકરી દિસે નકામી અવધ કરી ઇશ્વરે. અં ૯

સમય આવતાં મૃતિકા થાયે નિયમ ધડ્યો છે નરે;

સુખ દુઃખની ઘટમાળ ગણી લ્યો, ૨જમે રકમ ઊધરે. અં ૧૦

નિયમ નિયંતાના નહીં ફરશે ધાર્યું હરિ કે હરે.

જેટલાઈ કે કોટી ઉપાયે જતું નહીં ઉગરે. અં ૧૧

* ભાવી મિથ્યા થતું નથી.

પદ.

“મુજે ઇસ્ક પરીને મારા મુજે છોડ ચલા ખંઝારા”-એ રાહ.
કોઈ નિમ્યું શકે ન શીટાવી ! નવ ભૂલે કદી પણ ભાવી. ટેક.
છમ્મે નિજહિત નર ને નારી, શ્રમ યુક્તિ કરે છે ભારી રે;
દે છે ભાવી. હોંસ હરાવી. નવં ૧

મુવો શ્રવણુ ભરતાં પાણી, પડ્યાં માત પિતા દુઃખ જાણી રે,
કોઈ શક્યું ન મોત હઠાવી. નવં ૨

રામરાજ્યની થઈ તૈયારી, વન વસવું પડ્યું ખોઈ નારી રે;
શક્યું કાણુ પિતાને બચાવી ? નવં ૩

કાઢ્યાં જનકીને વન રામે, ભારિ ભોગવિયું દુઃખ ભામે રે.
દીધાં ધરણીમાંહિ સમાવી. નવં ૪

રાખી પાંડવે રાજની આશા, પણ અવળા પડ્યા પાસા રે;
સભામાંહી સતિને મગાવી. નવં ૫

હતા કૃષ્ણ સરીખા સાથી, ટળ્યું દુઃખ ન પાંડવનાથી રે;
વેળા દુર્યોધનની આવી. નવં ૬

બંધાયે સાજાં નીકળતાં નથી પણ કેટલાંક ભાગલાં ને કેટ-
લાંક સાજાં નીકળે છે તથાપિ કુંભાર રડવા બેસતો નથી.
પણ જાણે છેકે અડધાં ભાગે પણ ખરાં, તેમ સંતાન પણ સ-
ધળાં ઉછરતાં નથી તેમાંથી કોઈ મરે પણ છે એવો ભાવ છે.
૨ જમે ઉધાર રકમની પેઠે જીવ અવતરે છે ને મરે છે.

* બનવાનું તે મીથ્યા થતું નથી.

- હરીશ્ચંદ્ર અને સુત તારા, આવ્યા દિવસ દુઃખ દેનારારે;
સૂખ વૈભવ દીધા તળવી. નવ૦ ૭
- પામ્યાં વિપત્તિ નળદમયંતી, ભમી વનમાં ૧લાયગવંતીરે;
રહ્યાં પરવશ રૂપ ૨પલટાવી. નવ૦ ૮
- તળ્યો ભર્તૃહરીએ ભાષ, તજી રાજ્યપ્રિયાની સગાઈરે;
લીધા ભેખ અલેક જગાવી. નવ૦ ૯
- મૂક્યો વૈભવ ગોપીચંદે, ઝાલી ઝોળીને આનંદેરે;
એવો લાવ્યો ભેખ લખાવી. નવ૦ ૧૦
- હતો પરિક્ષિત ધર્મી પ્રતાપી, ક્યાંથી બુદ્ધિ મળેલી ૩પાપીરે;
દીન સાતમાં દેહ પડાવી. નવ૦ ૧૧
- કીધા રાવણે સૂખઉપાયો, સેવી શંકર રણમાં ધાયેરે;
પડ્યો લંકા બાધિ હુંટાવી. નવ૦ ૧૨
- પૃથીરાજ થયો વશ જીતી તેની ભારતે બણી વીતીરે;
મુક્યો ચંદ હણી ને હણાવી. નવ૦ ૧૩
- જુક્યો કરણે કૃતિ શી કીધી, મતિ ભાવીએ શ્રેવ્હી દીધીરે;
દેહ વનવગડે રજાવાવી. નવ૦ ૧૪
- બાજરાવે ક્યું બળ ભારે, ચાલી યુક્તિ ન કાંઈ લગારેરે;
પેશવાઈ કરે બોળાવી. નવ૦ ૧૫
- આવ્યા દીવસ પડતી જ્યારે, ફાવ્યા મહારાવ ના ત્યારેરે;
કીધી મ્હેનત મજરે નાંવી. નવ૦ ૧૬
- જુક્યો લજ્જપતરાયની રીતી, આવી માથે અચાનક ભીતીરે;

૧ ભાગ્યશાળી. (દમયંતી નળની સ્ત્રી ભાગ્યશાળી હતી તોપણુ ભાવીને લીધે તેને વનમાં ભમવું પડ્યું) ૨ રૂપ સંતાડીને (નળ બાહક થઈને ઘોડા શ્રેવવા રહ્યો હતો ને (દમયંતી દાસી થઈને રહી હતી તે કથા નળાખ્યાનમાં છે.) ૩ દુષ્ટબુદ્ધિ (મનમાં રૂષીના કંઠમાં મરેલો સર્પ પ્હેરાવ્યો હતો તે કથા ભાગવતમાં છે.)

- નથી તિલક શક્તા કાવી. નવ૦ ૧૭
- કોઈ દીન દશાને જીવા, જાયે ભણુવા કોઈ કમાવારે;
તેની 'દેશભુમી ન બતાવી. નવ૦ ૧૮
- કરી હાકમી 'ભાઉદીવાને, જેને 'હોતું' ભણ્યાનું જ્ઞાનેરે;
પાડ્યો દોહલે દીન કઢાવી. નવ૦ ૧૯
- નથી દુઃખની ઇચ્છા કોને, સુઝે યુક્તિ અને શ્રમ સૌનેરે;
ફળ આપે છે કોણ અપાવી ? નવ૦ ૨૦
- સુણી શાહ 'શીકંદર વાતે, કીધા જીવવા ઉપાયો જાતેરે;
તેણે રતઘટ સહુને બતાવી. નવ૦ ૨૧
- વળી કૈસરેહીંદ મહારાણી, કશીવાતે ન ખામી જાણીરે;
ગયાં તે પણ વૈદ મથાવી. નવ૦ ૨૨
- ભાવી છત્રપતિને ન છોડે, આવી તાશીર પળમાં તોડેરે;
ભાવી રંકને દે છે સોહાવી. નવ૦ ૨૩
- માગ્યાવિના વિપત્તિ આવે આવે સુખ વગર જોલાવ્યેરે;
ભાવી દે છે બચાવી ફસાવી. નવ૦ ૨૪
- નથી રે'તી દઢતા મનમાં, નથી રે'તી સ્ત્રીને સ્વજનમાંરે;
માટે શ્રમ કરવો બળલાવી. નવ૦ ૨૫

૧ દેશભુમી અથવા જન્મભુમી. (હોંસથી વિદેશ વિદ્યા-
ભ્યાસ કરવા કેટલાક ગયેલા તેમને પોતાને ઘેર પાછા પણ ન
લાવતાં ભાવીકાળે ત્યાંજ પાડ્યા). ૨ શ્રીમંત કૈલાસવાસી
ખંડેરાવ ગાયકવાડના દીવાન ભાઉસિંઘ. (ભાઉસિંઘને શ્રીમંત
મલ્હારરાવે કેદમાં નાખી રીખાવીને માર્યાનું લોકો કહે છે,
૩ મહાન શીકંદરે જીવવાને ધણા ઉપાય કર્યા પણ એને લાગ્યું
કે હવે દેહ પડશે ત્યારે પોતાના વજીરને કહ્યું કે મારા મરણ
પછી મહારા શાખને ધામધુમથી કાઢી તેની આગળ-વૈદ્યા-
વકીલો-મુસદ્દીઓ, ખજાનો અને સર્વ કાંઈ જે રાજ્યમાં
છે તે સંબળું કાઢજે અર્થાત્ લોકો જાણે !

શ્રમે જનઅપવાદ ન આવે, કીધે પરજનને પોસાવેરે;
 માટે કરવો ઉમંગ વસાવી. નવં ૨૬
 નથી હાથમાં લાભ ને હાની, એના કર્તા પ્રભુને માનીરે;
 રે'વું રાજી કાળ વટાવી. નવં ૨૭
 આ છે શીક્ષા અનુભવકેરી, પ્રીતે ગ્રહણ કરો નર મેરીરે;
 સ્ત્રી જેઠમ દુક અટ્ટાવી. નવ. ૨૮

નામ ધર્યું તેનો નાશ છે.

૫૬.

‘સુંનીસુંની સાવરિયા છેલ રે,તોરી બંસી મધુરસુર બાજી’—એ રાહ
 જેણે નામ ધર્યું તેનો નાશ રે, એ નિયમ કિધો કિરતારે. જેણે ૦ ટેક.
 સૃષ્ટિ કરીને ^૧સંકેલે છે જયમ ઇચ્છા અવકાશ રે. એ ૦ ૧
 કષ્ટ પ્રકટાવે કંઈને ^૨સૂવાડે, કાંઈ હસે કા બિદાશરે. એ ૦ ૨
 નિર્મે અવધી સહુની સૃષ્ટા, સમયે નહીં ^૩આભાસ રે. એ ૦ ૩
 સુરસનકાદિક યોગી મુનીયો સૂતા લઈને આશ રે. એ ૦ ૪
 બ્રહ્મા સરખા ભૂમાં ભળશે, નહીં રહે ઈંદ્ર ઉદ્ધાસ રે. એ ૦ ૫
 દિલિપ રઘુ ને ક્યાં છે ભગીરથ, પ્રથુ પ્રતાપી ખાસ રે. એ ૦ ૬
 રામ સરીખા રહ્યા ન જગમાં, કીધી કાર્તિ પ્રકાશરે. એ ૦ ૭
 પાંડવ સરખા પડિયા પ્રતાપી, રહ્યો નહીં અહીં વાસ રે. એ ૦ ૮
 બિષ્મપિતામહ જ્ઞાની યોગી તેણે સમેટ્યો ^૪શ્વાસરે. એ ૦ ૯

૧ સમેટવું અથવા પાછું તાણી લેવું. (પ્રભુ સૃષ્ટિના વિસ્તાર કરીને જેમ કરોળિયો પોતાની જાળ પાછીસમેટી લે છે તેમ પરમાત્મા પણ સંકેલી લે છે ? ૨ મારે છે. ૩ દે-ખાવ. (સમય આવે ત્યારે તે જીવને ઉપાડી લે છે કે તેના આભાસ પણ જણાતો નથી એ ભાવાર્થ છે.) ૪ શ્વાસને એથી દેહ મુક્યો.

અકવરતિઓ સુતા ચિતામાં, ન રહ્યું તન વધુ માસ રે. ઐ૦ ૧૦
 આચિનપુરની નથી નિશાની, ગામે ઉગે છે ધાસ રે. ઐ૦ ૧૧
 સ્થાવર સ્થળની ભાળ જડે નહિ, ન મળે મ્હેલ વિલાસ રે. ઐ૦ ૧૨
 પંડિત કવિ ને વૈદ્ય રહ્યા નહિ, ભક્ત ગયા પ્રભુ પાસ રે. ઐ૦ ૧૩
 સૂતા શ્રીમંતો જાદુ જંત્રી, કરી ઉરની બરદાશરે. ઐ૦ ૧૪
 શાહ શિકંદર શોકથી સૂતો, ન હતી કંઈ કચ્ચાશરે. ઐ૦ ૧૫
 કેશરેહી દે કાયા તણ છે, પાસાધન પામ્યાં નાશરે. ઐ૦ ૧૬
 એક દિવસ તો અધરો સદ્દને, જેઠમ કીર્તિ પ્રકાશરે. ઐ૦ ૧૭

મનને ઠપકો.

૫૬.

(સોરઠ.)

રે ! મનવા શિદશોક કરે છે ? ક્યાંગત વસ્તુ ત્હારીરે ! મ૦ ટેક.
 ત્હારી હતી તો કેમ ગઈ તે ? ^૧ગઈ ક્યાં દુઃખ ધરે છે રે ? મ૦ ૧
 અરસપરસની પ્રીતિ હતી તો તુજને ક્યમ વિસરે છે રે ! મ૦ ૨
 જો તુજ પ્રેમ વધારે પ્રિયપર, તું અહીં શીદ હરે છે રે ? મ૦ ૩
 સ્નેહ કરીને જે તરછોડે, તેને શીદ સ્મરે છે રે ? મ૦ ૪
 શરમ ન રાખે દાઝ ન આણે, તું શિદગુણુ ઉચ્ચરે છે રે ! મ૦ ૫
 આ જગ માયા જાણિ નજીવી, ^૨તેનો થઈશું ફરે છે રે ? મ૦ ૬
 દેહ સમેટી જણુવ્યું તુજને તે ક્યાં મન ઉતરે છે રે ? મ૦ ૭
 મત વસ્તુ તે શિક્ષક ત્હારી, સમજું કલેશ હરે છે રે. મ૦ ૮
 મરવું સહુને અવતરવું છે ભેટ ^૩ ન થાય મરે છે રે. મ૦ ૯
 જેટલાઈ છે આપું તો શિદ નયને નીર ભરે છે રે ? મ૦ ૧૦

૫ સાધન કામે ન લાગ્યાં.

૧ જે વસ્તુ ગઈ તે ક્યારે દુઃખ માને છે અથવા ક્યારે પિડાય છે ! (અર્થાત્ મરનાર ક્યારે પાછળનાતું દુઃખ મનમાં લે છે) ૨ માલવિનાની (જગતને માલવિનાતું જાણ્યા છતાં પણ તેનો થઈને ક્રમ ફરે છે !) ૩ મેલાપ (ગમે તેટલો

૫૬. ૨.

(મહાર.)

“ ઝૂક આધરિ બદરવા રતુ શ્રાવનકી ”—એ રાહ.

મહારં મહારં રે કહીને શીદ મોહ ધરે ?

મોહ ધરે શિદ પ્રેમ ધરે !

મહારં ૦ ૧ક.

પ્રેમ ધરી જેને કહે મહારં, જે કદી હોય નિરંતર તહારં;

તહારી રળ વિણ કેમ રસરે ?

મહારં ૦ ૧

રે ! મનવા તું જેનિ વિચારી, વસ્તુ ગણે છે જે તું તહારી;

તે ક્યમ તુજ અપમાન કરે ?

મહારં ૦ ૨

પ્રિય ગણું તે નહિ તુજ સંગી, તું પણ તેવો થાય પુરંગી;

બહાલ તણ બહેલો રવિચરે.

મહારં ૦ ૩

અહિં તનવ્યાધી કો નથિ લેતું, પાપ પુણ્ય ફળ લેતું ન દેતું;

જે સાથે કહી ઠામ રહે ?

મહારં ૦ ૪

નયન મિચાતાં શરમ ન તહારી, ભેટ પરસ્પરની પરવારી;

એ મનમાં ક્યમ ના ઉતરે ?

મહારં ૦ ૫

આ ભવમાં દુઃખકારક મહારં, તે કદિએ નવ અહિં તહિં સારં,

શિદ મમતે શિર દ્રષ્ટિ મરે ?

મહારં ૦ ૬

સાર નથી તે સાર ગણે શિદ પ્યાર ધરે અળવસ્તુ પરે શિદ ?

કલેશ કરો. પણ મરનારનો મેળાપ કદી પણ થતો નથી) ૪

જતુ રહે (તહારી રળવિના મરનાર કેમ ચાલ્યું જાય છે.)

૧ મનધાર્યું કરનારો અથવા મનસ્વીપણે ચાલનારો. ૨

જતો રહે=મરીજાય. (તું પણ એવો મનસ્વીપણે ચાલનાર છે

કે તહારા સંગીને પણ છોડીને તું જતો રહે છે ને તે વળી

તેના પહેલાં જાય છે ત્યારે એક ખીજનો શોક શામાટે કરવો ?)

૩ ઠેકાણે અથવા સ્થાનકે (જે જાય છે તે એકજ ઠામે ભેગાં

ક્યારે થાય છે ? ૪ આ લોકે અને પરલોકે.

માનવ જન્મ શું વ્યર્થ કરે ?

મહાર્કં ૭

મૃગજળથી નહિં તરસ છિપાશે, જેઠમ ક્યમ રે' જય સુખ આશે?

કાળ થકી ક્યમ તું ન ડરે ?

મહાર્કં ૮

જગતમાં આપણું શું છે ?

૫૬.

(હુમરી-ભૈરવી)

“ જમનાતટ ખંસી બાજ રહી ” એ રાહ.

કહેકોણુ જગતમાં છે તહારં (૨) ^૫મહારં નથિ નથિ કોઈ તાણું કં ૦ ટેક.
ધન તન દારાભાઈ કુટુંબી મિથ્યા શિદ કે' છે મહારં ? કં ૦ ૧
નથિ કોઈ તહારં મિત્ર સંબંધી, પરમ હિતેચ્છુ કે પ્યારં. કં ૦ ૨
સ્વારથનાં સહુ સંગી અહીં છે, સુખ મળવા ઉચરે સારં. કં ૦ ૩
મૂકી જવાનું આપણે સહુને, કાંતો તે તજશે વાર. કં ૦ ૪
વૈભવ વસ્તુ વિખરાઈ જશે, વાવરશે કોઈ પરભાર્યું. કં ૦ ૫
ધરણીનો ધણિ છે ધરણીધર, તે તેનું કરશે ધાર્યું. કં ૦ ૬
નયન મિંચાતાં સર્વ રનકામું, સુકૃત છે સુખ કરનાર. કં ૦ ૭

૫ સર્વ કોઈ જનાર છે તો તું કાળથી=મોતથી કેમ નથી ડરતો (અર્થાત્ તહારે જે સમજીને કરવાનું છે તે શામાટે નથી કરતો ?) કોઈ મહારંએ નથી ને કોઈ-કોઈનુંએ નથી.
૬ ઇશ્વર. ૧ મરણ પામતાં. ૨ અર્થવિનાનું (જીવતા સુધી સર્વ વસ્તુને “ મહારી છે મહારી છે ” કહીને પ્રેમથી પાસે રાખી અથવા મોહ રાખ્યો. પરંતુ જ્યારે જીવ આ દેહ છોડીને ચાલ્યો જશે ત્યારે તો સર્વ વસ્તુ નકામી છે કારણ “ આપમુએ પીછે હૂબ ગઇ દુનિયાં ” એ વાક્ય પ્રમાણે મર્યું પછી તે વસ્તુનો ગમે તેવો ઉપયોગ થાઓ કે ગમે તે ઉપભોગ કરો તે મરનારને ક્યાં જોવું છે ? આવું છે ત્યારે મિથ્યા મમત્વ શા માટે

તે સુખ કર્તા છેવટ સાથી, સોખત કરતાં નહિ હારં. કં ૮
જેઠમ જીવણ ધણ લજ લે કાળ ભમે શિર પર મારં. કં ૯

આત્મા અમર છે.

પદ.

(જીલો-ખમાય.)

“શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને મથુરાંમે ગોકુલકા જાના છાંડદિયા” — એ રાહ.
જીવ અમર છે આ જગમાંહી દેહ પડે—નવ જીવ મરે. જી ૦ ટેક.
પિંડ રચાયે પંચબુતે સહુ તત્વ મળ્યાથી દેહ કરે. જી ૦ ૧
રનેહિ સંખંધી જીવ મળે નહિ કર્મ થવાને દેહ કરે. જી ૦ ૨
જીવ સદા છે નિર્ભય ભવમાં પછેદન એનું ન કોઈ કરે. જી ૦ ૩
પાવકથી ના જીવ બળે જળ ના લિંજવે પછડવે ન ખરે. જી ૦ ૪
શીત સુકાવી જીવ શકે નહીં અર્ક તપાવે ના નખરે. જી ૦ ૫
રનેહિ ન કોઈ શત્રુ મળે નહિં, જીવ મુસાફર જગ વિચરે. જી ૦ ૬
સંચિતનું ફળ ભોગવવાને આવે છે સુત થઈ ઉદરે. જી ૦ ૭
અવધ પ્રમાણે પેસી રહે પછિ, જાય બિજા સ્થળમાં ઉતરે. જી ૦ ૮
જીર્ણ કસેવર જીવ તજે જેમ, વસ્ત્ર નવીન મનુષ્ય ધરે. જી ૦ ૯
જીવ પ્રવાસી વિશ્વવિલાસી સુખ દુઃખકારણ કર્મ કરે. જી ૦ ૧૦
જ્ઞાનિજનો નિરખે નિયમે મૃતદેહ નિહાળિ ન આંસુ ભરે. જી ૦ ૧૧
જેષ્ઠભાઈ તજ શોક ગુણીજન બોધ રૂડો હૃદયે ઉતરે. જી ૦ ૧૨
કરવો એ ભાવાર્થ છે. ૩ દુઃખી નહીં થાઉં (સુકૃલની સોખત
કરતાં કદી પણ હારનાર નથી). ૪ પંચમહાભૂતનો આ દેહ
છે (પૃથ્વી-જળ-તેજ-વાયુ અને આકાશનો). ૫ છેદાવું તે
(ભગવદગીતામાં માત્રા માટે કહ્યું છે કે:—નૈનં છિંદંતિ
શસ્ત્રાનિ નૈનં દહતિ પાવકઃ નચૈનં ક્લેદયં ત્યાપો ન શોષ-
યતિ મારુતઃ ૬ સંચિતનું ફળ ભોગવવાને માટે દીકરો
થઈને માને પેટ અવતરે છે.

સુખદુઃખ વારાફરતી આવેછે,

૫૬.

(પીણીનુંમરી.)

“ ઇસ તન ધનકી કોન બડાઇ ”—એ રાહ.

શોચ કરીશ નહીં તું મનવારો શોચ કર્યે થશે દુઃખ વધારે શો. ૦ ટેક.
સુખદુઃખના છે વારાફરતી, સુખ પછી દુઃખ પામવું વારે. શો. ૦ ૧
પ્રાત થયા પછી સૂર્ય ઉગેછે, પુણ્યતપે સુર સહુ જગ પ્યારે. શો. ૦ ૨
બાર થયા પછી અર્ક નમે છે થાય નિશા ન પ્રકાશ લગારે. શો. ૦ ૩
રાત્રીવિષે પણ રતિભિર વધેછે કાંઈ ઘટે શશિદર્શન જ્યારે. શો. ૦ ૪
સુખ દુઃખની છે ફરતી છાયા ભીતિ પ્રભાત થયે નહીં ક્યારે શો. ૦ ૫
નિયમ ધડ્યો છે જેહ નિયંતા, માન સુખદ મનભોગવ પ્યારે. શો. ૦ ૬
સૂર્ય નિશાકર સુખદુઃખ રહેછે શાંતિ ધરી જગતું મનહારે. શો. ૦ ૭
તરવરને નથી સુખની આશા, દુઃખ ખમી ફળ દે સુખ ભારે. શો. ૦ ૮
દુઃખ નથી મન ધરતો નિધિ પણ આટ થકી દેછે લાભ વધારે. શો. ૦ ૯
જડજીવની રથીતિ સરખી નરેતી પડતી પછી ચઢતી એમ વારે. શો. ૦ ૧૦
સુખદુઃખ તું ગણ પ્રભુતું કરેલું, ગભરાવું નહીં જેઠમ ત્યારે. શો. ૧૧

૧ બાર વાગ્યે અથવા મધ્યાન્હે. ૨ અંધાર ૩ રાત્રે ચંદ્ર-
દર્શન થાય છે ત્યારે અજવાળું થાય છે તોપણ પીડતા અહોની
મહાદશામાં જેમ અંતર્દશા આવે ને જરા સુખ થાય તેમ
સુખ લાગે પણ પડતી દશા તો ખરીજ. કારણ “ ગમે તેવી અ-
જવાળી તોપણ રાત ” એ કહેવત પ્રસિદ્ધ છે.

૧ સૂર્ય પણ સુખ દુઃખ વેઠે છે કારણ પ્રકાશનું સુખ અને
આથમવાનું દુઃખ તેવીજ રીતે રાહ પજવે છે તે પણ દુઃખ એરીતે
પણ દુઃખી છે. ૨ ચંદ્રને પણ ક્ષયરોગ છે તેથી ઉગે છે. આથમે
છે અને વળી રાહની પજવણી થાય છે ત્યારે પણ દુઃખ વેઠે
છે. ૩ આડ બિચારાં સદા દુઃખી છે લથાપી એવા દુઃખમાં પણ
જીવમાત્રને ઉપયોગી થાય છે. ૪ કરણીનાં (કરણીનાં ફળ

સુખદુઃખ એ મનુષ્યકર્મનાં ફળ છે.

૫૬.

“ ક્યાંથી આ સંભળાય મધુર સુર ”—એ રાહ.

પૂર્વજન્મની માનવકૃતિનાં છે સુખદુઃખ ફળ સાર. ટેક.	
છે સુખદુઃખ ફળ સાર કરે છે શાસ્ત્ર ગિતા ઉચ્ચાર. ફ૦	૧
સંચિત કાધું સારં નરસું તે માટે અવતાર. ફ૦	૨
સૂઝ કૃતિનું સૂખ મળે છે નરસ કૃતિ દુઃખ ધાર. ફ૦	૩
લેખું લખાયે શ્રીહરિને ધર કાંઈ ન લાગે વાર. ફ૦	૪
છે વ્યવહારી વિશ્વપતિ તે સાચવતા વ્યવહાર. ફ૦	૫
નંધાયું તે વિણ માગ્યે દે, શેઠ દીસે શાહુકાર. ફ૦	૬
હોય રકમ જે ભારે હળવી, બંધાવે નિરધાર. ફ૦	૭
ખોટી ખરીનો દોષ ન તેને, ન્યાય નિયંતા દાર. ફ૦	૮
બીજ ભુમીમાં વાવવું જેવું તેવું લણે નરનાર. ફ૦	૯
રાજ્ય પ્રજાનો એક નિયમ તે પાળે છે કિરતાર. ફ૦	૧૦
લેખ લખ્યા તે કાદિ મટે નહિ, ભૂસે નહિ ત્રિપુરાર. ફ૦	૧૧
ક્યાંથી થાયે ઇષ્ટકૃપા કે દુઃખ સમે મળે વહાર. ફ૦	૧૨
જેષ્ઠભાઈ કહે ભોગવ મનવા સહાય થશે સજ્જનાર. ફ૦	૧૩

સુખદુઃખનો હર્ષશોક ન કરવો.

૫૬.

(કાન્હડો.)

તું હર્ષ શોક ના કરજે (૨) સૂખ દુઃખનું તું કારણ છે,
માટે શાંતિ ધરજે. તું ૦ ૧

ભોગવવાંજ પડે છે એ વિષે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં સારં વિવે-
ચન કર્યું છે પણ જંગાના સંદાયને લીધે આસ્થળે જણાવ્યું નથી.

૧ મૂળ અથવા સુખદુઃખને લાવનાર કે ઉત્પન્ન ક-

સુખ પામી ના જઈશ કુલાઈ સુકૃત્યનું ધન ભરજે;
 અધીક સુખ મળવાને માટે પરજનપીડા હરજે તું ૦ ૨
 સુખસમયે ના કેને ડારિશ લોકલાજથી ડરજે;
 મન સાવધ રાખીને જગમાં પ્રેમરે'મ પાથરજે. તું ૦ ૩
 રહર્ષ થાય એ નહિં શુભ લક્ષણે તો સદરીતી ધરજે;
 દુઃખ આવતાં ધીરજ ધરજે લીધું સુખ વીસરજે. તું ૦ ૪
 દુઃખ સમયે જે દુઃખિયા વધતા તેની આપદ સ્મરજે;
 સરખામણિ કરિ ત્હેની તારી દુઃખમાંથી તું ૩ અરજે. તું ૦ ૫
 શોક ન કરતાં વિચાર કરીને ઊપાયને આદરજે;
 ઇષ્ટસ્થાય માગ્યે મન હરશે ૪ હરિરસ્તે ઊતરજે. તું ૦ ૬
 આવી પડે તે આપદ સ્હેવી સંતવચન એ સ્મરજે;
 ભગવદ્ગીતા ભાષે જેઠમ સંતોષી થઈ ફરજે. તું ૦ ૭

દુઃખ સમયે ધૈર્ય ધરવા વિષે.

પદ.

“ નાથ કેસેં ગજકો બધ છોડાયો.”—એ રાહ.

દુઃખસમયે રહો ધીરજધારી, એવી ભગવદ્ ૧ ઇચ્છા વિચારી. દુઃખ ૦ ૮ ક.

દુઃખ પડતું તે પુર્વકૃતિથી, દોષતાણું ફળ ભારી;

સ્નાર. (સુખદુઃખનું કારણ જીવાત્મા પોતેજ છે એ સંબંધમાં

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પણ કહે છે કે:—આત્મૈવહ્યાત્મનો

ચંદુરાત્મૈવરિપુરાત્મનઃ ૨ લાભ થતાં હર્ષ થાય તો તે સાધુ

પુરુષનું અથવા યોગીનું ઉત્તમલક્ષણ નથી. ૩ છુટજે. ૪

દુઃખ આવી પડે તો શોક ન કરતાં અને ગભરાટ પણ ન કરતાં

ઈશ્વરભક્તિ કરવી એજ ઉત્તમ સુખનો માર્ગ છે.

૧ દુઃખ આવી પડે તો એમ માનવું કે એવીજ પ્રભુની
 ઇચ્છા છે એ સંબંધમાં કહ્યું છે કે:—ત્ર્લીયસીકેવલમેશ્વ

મન કરી સાવધ ભોગવવું તે લેશ જવું નહિંહારી. દુ. ૧
 આપણું સંકટ એક રીતીનું, આગળ વિપત્તિ ન્હારી;
 વેડી મહાજન ભૂપતિઆએ શ્રવણ કરો નરનારી. દુ. ૨
 દમયંતી નળ રાજ્ય તજીને, વન ભટક્યાં રવિણ વારી;
 છૂટાં પડી પર^૩ ઘર પેટ ભરિયું, દાસ થયાં પ્રિયપ્યારી. દુ. ૩
 દુઃખ ખમ્યાં હરિશ્ચંદ્ર ને તારા, વેચાઈ વનિતા બિચારી;
 અંત્યજઘર હરિશ્ચંદ્ર વેચાયો, પુત્ર ગયો ઋપરવારી. દુ. ૪
 સીતા સતિ જેના રઘુવર સ્વામી વનમાં વસ્યાં તે વિહારી;
 સંકટમાં પણ સંકટ આવ્યું, હરીગયો પંચહંકારી. દુ. ૫
 આવી અયોધ્યા તે વન સેવ્યું, કાયા ધરામાં ઉતારી;
 સીતાસમી નથી કોઈને વીતી, લ્યો મન વાત વિચારી. દુ. ૬
 પાંડવ રાજ્ય તજી વન વસિયા, સ્ત્રીપણ ગયલા હારી;
 સંકટની વળી સીમા સહુની, દુઃખકથા હજી જ્યારી. દુ. ૭
 કર્ણુતણી સ્થિતિ થઈ દુઃખદારી, એવી પૃથુની નકારી;
 માધવ કેશવ શોકે મુખ્યા છે, વેડી વિપત્તિ ભારી. દુ. ૮
 વનમાં વસી રૂપસુંદરી જેવી, જયશીખરીની નારી;
 ભિક્ષમાં ભળીને કુંવર ઉછેર્યો, આવી ઘડી કદી સારી. દુ. ૯
 લજ્જપતરાયજી હીંદને માટે શ્રમ કરે ઉપકારી;

રેચ્છા=કેવળ ઇશ્વરેશ્વર જાળ બળવાન છે માટે તે ઇચ્છાને
 શરણે થવું જેથી દુઃખ બાધ કરતું નથી એમ મહાપુરુષો
 કહી ગયા છે. ૨ નળદમયંતીને વનમાં પીવાને પાણી પણ
 મળ્યું નહોતું. ૩ પારકે ઘેર નોકરી કરીને પેટ ભર્યું. ૪ હરી-
 શ્ચંદ્રનો પુત્ર પણ મરી ગયો (હરિશ્ચંદ્રને પહેલા દુઃખનો ઇતિહાસ
 પ્રસિદ્ધ છે) ૫ રાવણ. ૬ સીતાજી છેવટે ચોતાની સાવકી
 સાસુ કૈકેયીના પ્રપંચને લીધે પૃથ્વિમાં સમાયાં છે. ૭ સીતા
 સતી જેવું કોઈને સંકટ પડ્યું નથી તેથી વધારે દુઃખ પામના-
 ર માટે કહેવાય છે કે કૃષ્ણજીને “ સીતાની વીતી. ”

સંકટ આગ્યું સહે છે કેવું ! વૈભવ સુખ વિચારી. દુઃ ૧૦
 બાલગંગાધર તિલક દુઃખમાં દીવસ લે છે વિચારી;
 દેશ ભુમી તથા દેશને માટે, જતા નથી હામ હારી. દુઃ ૧૧
 દુઃખ સહ્યા પછી સૂખજ આવે, બદલાયે દુઃખ વારી;
 કુદરત એ દરસાવે સદને, માઠે રહો મન મારી. દુઃ ૧૨
 વૈર્ય સંતોષથી રેવું સદાયે, થઈ સદગુણ વખારી;
 ઇષ્ટ ઉપર આધાર ધર્યાથી, લે અવિનાશી ઉગારી. દુઃ ૧૩
 દુઃખસમે ગભરાઈ રડીએ. હાલત થાયે નહારી;
 વ્યાધી વધે તન આધીની સાથે, બેઠતણી ઈલાહારી. દુઃ ૧૪
 શાણુજનો દુઃખિયા સુખિયાને શિક્ષા વિનતી મહારી;
 શ્રીહરિ રાખે તેમ રહેજે જેઠમ સેવી મુરારી. દુઃ ૧૫

સુખનો વિચાર કરવા મનને શિક્ષા.

૫૬.

“બલ મારે ચુંદરિયાં મોકું લાલ મંગાદે”—એ રાહ.

મનવારે ! જોને તું ત્હારું સૂખ વિચારી; ટેક.

આમ તેમ ફેરા શું મારે, આ શી રીત નહારી ? મન૦ ૧

ભટક્યામાં ચિંતા કરવામાં શું પામે સુખ ભારી ? મન૦ ૨

મર્ણકલેશથી સાર મળે શું શી ગત થાયે ત્હારી ? મન૦ ૩

મહીં મળવાનું તે મેળવવા શ્રમ શું રાખે જ્યારી ? મન૦ ૪

૧ સ્નેહ અને ખરી પ્રીતિ. (આદ્ય=મનની ચિંતા સાથે વ્યાધીને નિકટનો સંબંધ અને સ્નેહ છે એટલે કે ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ તે સાથે વ્યાધી=રોગને આમંત્રણ થાય છે અથવા ચિંતા તેને તરત બોલાવેજ છે કે પછી માનો કે ચિંતામાંજ વ્યાધીનો ગર્ભિતવાસ છે તાત્પર્યે કે સર્વ કરતાં શોક અને ચિંતા દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારી છે માટે, ડાહ્યા પુરૂષે શોક અને ચિંતા કદી પણ રાખવાં નહીં અથવા પેસવા દેવાં નહીં.

પરસુખ દેખી દાઝે શાને, દ્રેષ કાષને ધારી. મન૦ ૫
 કંદ ક્યાંથી શું ફળ પામે, પરનીંદા ઉચ્ચારી. મન૦ ૬
 અસંતોષ અધિરાધ જુએ હાલત શી થઈ સારી ? મન૦ ૭
 નાસ્તિકતાથી શું તું વિરમે ? કરતાં મિત્રાચારી. મન૦ ૮
 ધન સુત દારામાં વસવાથી સુખની મળશે ^૧વારી ! મન૦ ૯
 પરપુંજ હક રતછત લેતાં શું મળશે ગિરધારી ? મન૦ ૧૦
 જ્યેષ્ઠભાઈ કહે તપાસ ત્હારું, પછિ કરજે ^૨સરદારી ! મન૦ ૧૧

શાંતિમાંજ સુખ છે.

પદ.

“ મહીવાલારે, બંસી ફેર બળવ. ”—એ રાહ.

^૧માની ^૨મનવા ! શાંતિ સદા સુખકાર. ટેક.

ગુણ ^૩ગણીને ગુણી થઇને, ધીરજને મન ધાર. શાંત મા. ૧

૧ વખત અથવા વારો. (ધન છોકરાં અને સ્ત્રીમાં વ-
 જગી રહેવાથી એટલે તે પ્રાપ્ત કરવા માટે શ્રમ કરવાથી
 અને પ્રાપ્ત થયા પછી તેમની સાથે ગાઢી પ્રીત કરવાથી શું
 ત્હારે સુખ પામવાનો વખત આવશે ? ના. ૨ ઉપરીપણું.
 (આ દેહમાં અને તમામ ઇંદ્રિયોમાં મનની સરદારી છે તેથી
 તેને કહ્યું કે હે મન ! તું ત્હારી વર્તણુંક તપાસીને ઉપરીપણું
 કરજે કારણ ત્હારી રીતભાત તો એવી છે કે તું પારકી પુંજ
 પરભાર્યાનું સર્વ સુખ અથવા તેના હકની વસ્તુ છીનવી લેવાની
 ઇચ્છા કરે છે ત્યારે ત્હને રૂઝે ઉપરી કાણુ કહેશે અને એમ
 જ્યારે કરીશ ત્યારે ત્હને શું “ ગીરીવરધારી ” પ્રભુ મળશે ?
 કદી નહીં મળે. ઇત્યાદી ભાવાર્થ છે.

૧ માન ગમે છે એવા અથવા અભિમાની. ૨ મન. ૩ ગુણ
 વિચારીને=લાભ ધારીને (શાંતિમાંજ સુખ છે એમ વિચારીને)

૪ સ્થીર થઇને પસ્થાને વસીને, નીકળ ના ધર ૧૦ હાર. શાં૦ મા. ૨
 કર્મ કરીલે ૭ ધર્મ ગ્રહીને, લેપાઈશ ના લગાર. શાં૦ મા. ૩
 પરજનની પંચાત તજીને ત્હારિ વિપત્તિ વિસાર. શાં૦ મા. ૪
 આવી પડે તે ભોગવ ભાવે, માન કીધેલું ૭ મે રાર. શાં૦ મા. ૫
 મોહક માયા માલવિનાની, પીડા કરે નિત્ય ૧૦ પ્યાર. શાં૦ મા. ૬
 પ્રીતિ ઉપાધી બ્હોરીશ ના તું, જાણું હોય ભવપાર. શાં૦ મા. ૭
 અષ્ટ પહેરે આનંદ લેજે, મૂઝી ૧૧ લલુતા ૧૨ વિકાર. શાં૦ મા. ૮
 આશિષ લેજે દીનજનોની, સંકટમાં કરિ બહાર. શાં૦ મા. ૯
 જ્ઞાની થઇને જ્ઞેજે તપાસી, શાંતિતણું ફળ સાર. શાં૦ મા. ૧૦
 ૧૩ શાંતિવિના ચિત્ત રે'શે ભમંલું, અર્થ થશે અવતાર. શાં૦ મા. ૧૧

૪ નિશ્ચલ થઇને. ૫ પોતાનાજ ઠેકાણામાં રહીને. ૬ બારણે
 અથવા પોતાનું ધર મુકીને (મનને કહે છે કે હે મન ! તું
 ત્હારું ધર છોડીને=નિરંતર રહેવાનું સ્થાન જે હૃદય અથવા
 અંતઃકરણ છે તેને તજીને બહાર ભટકવા નીકળીશ નહીં.)
 ૭ સ્વધર્મ સંભાળીને અથવા સ્વધર્મમાં રહીને કર્મો કર અને
 તેમાં લેપાઈશ નહીં. જેમ કમળ જળમાં રહે છે તોપણ જળ
 તેને કહોવડાવી શકતું નથી એટલે કમળ જળમાં લેપાતું નથી
 તેમ તું ત્હારાં કર્મો કર પણ તે કર્મ તને દુઃખરૂપ થઇ પડે
 એવો તું થઇશ નહીં ઇત્યાદી ભાવાર્થ છે. ૮ ભુત્રીજા. ૯ દુઃખ
 આવી પડે તો તેના દાતા પણ ઈશ્વરજ છે એમ માન એટલે
 મુઘી કે “ ઈશ્વર કરે તે સારાને ” એમ જે લોક કહે છે તે પણ
 સત્યજ જાણુ. ૧૦ નિત્ય=નિરંતર અથવા “નિત્ય પ્યાર”=સાચો
 પ્યાર એટલે પ્રેમ એવો ગાદો થયો હોય કે તેને તું સત્ય
 અને નિત્ય પ્રેમ માની વળગી રહ્યો હોઉ તો તે પ્યાર તને
 પીડાજ કરે ઇતિ ભાવાર્થ. ૧૧ લાલચ. ૧૨. મેલ. ૧૩ જ્ઞાની-
 જ્ઞાને શાંતિ રાખવામાં ઘણુંજ સુખ પડે છે અથવા સુખ
 મળે છે.

૧૪ સુધારવા ભવશાંતિ સદા છે, વિચારજો વારવાર. શાંં મા.૧૨.
 ૫૧ ગુંચાય તો સતસંગે રહેજો, મૂકી ઉપાયો હજાર.શાંં મા.૧૩
 જ્ઞાની થશે તું ૧૬ ગુરુ કર્યાથી, દેખીશ પ્રભુદેહાર. શાંંમા.૧૪
 જોષ્ઠભાષને આવ્યો અનુભવ, માટે કરે છે ઉચ્ચાર. શાંંમા.૧૫

શ્રીહરિજ સાચાસંબંધી છે.

૫૬

(છાયા-નટ)

“ પ્યારી નવલ લાડલી રાધિકા ”—એ રાહ.

સાચો સુહૃદ એક છે શ્રીહરિ,
 જોહ કરે કંઈ પણ સ્વારથ વિણ રાત દિવસ તુજ સારવાર. સાં ૧
 પ્રાતસમયથી પાસે રહિને, આપે ઉદક ને અન્ન અહાર. સાં ૨
 ભાવ કરે છે ભજનવિના પણ, ખડોળું હૃદય એછે ઉદાર. સાં ૩
 રમણું વિના પણ રહાયક તુજને, થાય પ્રતિદિન સૂખકાર. સાં ૪
 સંકટ સમયે કો નહિં સાથી, છે પણ સંગી કીરતાર. સાં ૫
 સાધન સુખતું રહાય સંબંધી, દામ સદનો દીલદાર. સાં ૬
 લાડ લડાવ્યે રે' વશ લલના નીર જુએ પતિમાંહિ નાર. સાં ૭
 પુત્ર સંબંધી પાલક પિતુનો આવકથી વંદુ રાખે પ્યાર. સાં ૮
 બંધવજનની ઉંદર સંબંધી હોય લાભ તો આવે દાર. સાં ૯
 વસમી વખતમાં વિકૃતવરશ્રી બાંધ અહીંને કરશે બહાર. સાં ૧૦
 શ્વાસ સુધી છતથી સહુ સગપણુછેવટ જોમ છે મોરાર. સાં ૧૧

૧૪ આ ભવ=જન્મરો સુધારવા માટે અથવા સંસાર
 સુધારવા માટે=તરવા માટે શાંતિજ સાચું સાધન છે. ૧૫ સૂઝ
 ન પડે તો સતસંગ કરજો જેથી સમય સુખમાં જશે અને બોધ
 પણ મળશે. ૧૬ ગુરૂથી જ્ઞાન થશે (અર્જુનને જેમ શ્રીકૃષ્ણ
 પરમાત્માથી જ્ઞાન થયું તેમ)

સંસારમાં પચીરહેલાને સુબોધ.

૫૬.

“ ધિમા ધિમા ચાલોને મ્હારા પ્રાણુ રે ” એ રાહ-
તાણી તાણી મરે છે શું ? ભાર રે ?

૨ વગ ત્હારી કામે નહીં આવે ૩ કશે,

અમ સહુ મિથ્યા જશે—કંઈ વિચાર રે. તા૦ ૧

સાખી.

સ્ત્રી પુત્રાદિક પોપતાં, ૪ સરસ ગણ્યો સંસાર;

પચ્યો રહ્યો પરિવારમાં, આવ્યો નહીં ૫ પરવાર !

૬ ધણું થોડું કરતાં ૭ કાળ ખૂટી જશે,

કાળ ખૂટે થશે—કંઈ વિચાર રે. તા૦ ૨

સાખી.

નિભાવવા સંસારને કરવા ભોગ વિલાસ;

ધૂતી ધન ભેળું કર્યું, ૮ સુખ કેળું કરિ નાશ.

પાપ બહાર્યું તેતો ના કદી ધૂટશે;

નિયંતા નાંધશે—કંઈ વિચાર રે. તા૦ ૩

સાખી.

મ્હારું મ્હારું જોલિને, રાખે મમતા પ્રીત;

ત્હારું તે રશે અહીં, કે થાશે ૯ વિપરીત;

૧ સંસાર વ્યવહારનો ભાર. (જેને સંસારનાં તરીલાં તા-
ણવાનું કહે છે તે). ૨ વગ વેતરણ અથવા વ્યવસ્થા કે છગડગ
૩ કશા પણ કામમાં નહીં આવે. ૪ રસવાળો (મીઠાશવાળો
અથવા સ્વાદીષ્ટ) ૫ નવરાશ. ૬ ખોટ પુરાવા માટે અથવા
ધારેલું કાર્ય કરવા માટે જે છગડગ કરવી પડે છે તે (ન હોય
ને ધર અગ્રાવનું પડે છે તે). ૭ વખત અથવા આયુષ્ય. ૮
કામનું. ૯ ખોટું પરિણામ આવવું. (મ્હારું કહેનાર વસ્તુ તે

હારાં સંગી તો પુણ્ય ને પાપ હશે,
વાળુ તે હિગશે—કંઈ વિચાર રે.

તા. ૪

સાખી.

ખાનારાં અળગાં થશે, ભોગવવાનો તુંજ;
માટે ચેતી ચાલજે, જીઠમ રાખી સૂઝ,
નીતિ ધર્મ ને ભક્તિ કામે આવશે,
પ્રભુને મેળાવશે—કંઈ વિચાર રે.

તા. ૫

હરિભજવાનો ઉપદેશ.

૫૬.

“ નયણે નિદરા નાવે જરી ”—એ રાહ.

ભજને ^૧હંસા હેતે હરી આતો શ્વેનું ગણી લે સંસારે.

ભજ. ૦ ટેક.

નિકળ્યો ^૨પ્રવાસનેઆવ્યોઆ ^૩દેશમાંરે, ખુંદીવળ્યોખંડ ^૪ચારરેભ. ૧
^૫ભમતો આથડતો આવિયો ^૬કીકમાંરે, માટે તું રેજે હુંશીયારેભ. ૨
 દેશની ^૭કામની ગણજે નકામનીરે, હેનો ના થાતો દિલદાર રે. ભ. ૩
 સ્નેહી કરીશ ના વીરા ^૮કુસંગીરે, ડરજે ^૯શત્રુથી નિરધારે. ભ. ૪
 પ્રેમ કરીશમાં વરતુ અનિલશું રે, કરજે હરિ સાથે તું પ્યારે. ભ. ૫
 ધનસુતદારા પૈભવ માનજેરે ચાંદરણું છે દીન ચારે. ભ. ૬
 તારી આગળ હીંડયા છે ^{૧૦}પ્રવાસિયોરે કરજે તું તેનો વિચારે. ભ. ૭

સંબંધી તજને જાય કે વસ્તુ અથવા વહાલું, તેને મુકીને પેહેલું
 જાય પણ સંગાથી કોઈ નહીં છત્યાદી ભાવ).

૧ જીવ. ૨ મુસાફરી કરવા. ૩ ભરતખંડમાં અથવા
 દેહરૂપી નગરમાં. ૪ ચાર ખાણ (સ્વેદજ. જરાયુજ. ઉદ્ભવિ
 અને અંડજ એ ચાર જાતના જીવોની ખાણ તે ખંડ) ૫
 લક્ષ્યોરાશી કરતો કુસ્નો. ૬ મનુષ્યાદેહમાં. ૭ પ્રવૃત્તિ અથવા
 સ્ત્રી ૮ કામકોષાદીક નઠારાનો. ૯ મોહાદીક શત્રુ. ૧૦ મુસા-

૧૦ ભવની ભુલામણી ભેદ સમજવેરે, કામકીન છે અપારે. ભ. ૮
 સદ્ગુર પામ્યે ભેદ જણાશેરે, જડશે નીકળવા દારે. ભ. ૯
 ભક્તિ મળ્યાથી આનંદ આવશેરે, નહીં ગોઠે તાણુવો ભારે. ભ. ૧૦
 ભાર વિના તું મોકળો મ્હાલશેરે, મ્હાલી રીઝવજે મોરારે. ભ. ૧૧
 રીઝ્યા મોરાર તો માનવદેહેરે ફિરિ નહીં આવે અવતારે. ભ. ૧૨
 અવતાર કીટતાં ગર્ભનાં દુઃખનેરે, તું નહીં જ્ઞેશે લગારે. ભ. ૧૩
 નહીં દુઃખ આવે શ્રીહરિ પામીરે કરજે જોડમ થેઈકારે; ભ. ૧૪

પરોપકાર કરવા મનને સુખોધ.

પદ.

(ભૈરવી કુમરી.)

“ જુમનાંતટ ખંસી બાજ રહી. ”—એ રાહ.

મનવા ઉપકાર સદાકરજે (૨) સૂધરવા તુજ ૧ જ્યેઠિલોક; મં. ૮૬.
 વૈભવ સુખધન ચાર દિવસ છે, મોહ મમતને પરહરજે. મં. ૧
 સ્હાઈ ગણે તે છે નહિં ત્હાઈ ૨ આગ સદ્ગુનો મન ધરજે. મં. ૨

ફરો અથવા મનુષ્યો ૧૦ સંસારની ભુલામણીનો ભેદ=પડદો
 સમજાય એમ નથી અથવા દુનિયાં જીતાય કે તરાય એમ
 નથી પણ સદ્ગુરથી ભેદ સમજશે. ૧૧ આનંદ થઈ રહેવો
 તે=(હરિ મળવાથી થેઈકાર થઈ રહે છે પછી બીજું કાંઈ સુખ
 બાકી રહેતું નથી.

૧ જે લોક=આ લોક અને પરલોક (ઉપકાર કરવાથી
 આ લોકમાં આશીર્વાદ અને કાર્તિ મળે છે તેમ પરલોકમાં
 સુખ મળવા માટે અહીં ફળ અથવા સાર કે નિત્યની પુંજ
 ભેગી અથવા જમે થાય છે તેથી એક કામમાં જે અથવા
 તેથી પણ વધારે કામ થાય છે ઇત્યાદી બાવાર્થ છે) ૨ પાંતી
 અથવા હીરસો. (જેને ત્હાઈ ગણે છે તે ત્હાઈ નથી અને ૨-

પરઉપકારે તત્પર રહિને, પુણ્ય વિષે ધન વાવરજો. મં ૩
 પરધન પૃથિવિ ખુંચાવિશ ના, પરહિત પક્ષે કિતરજો. મં ૪
 સ્વાસ્થ માટે દીન ન દુભીશ, લોભ લલૂતા વીચરજો. મં ૫
 દુઃખી જનોપર રે'જો દયાળુ દુઃખજવા કૃતિ આદરજો. મં ૬
 શ્રેય તણી જે તુજને ઇચ્છી; જનચરચાથી ઉગરજો. મં ૭
 હૃદય ઉપકાયાં નાજ ધિકાવિશ, પ્રેમ સુકીર્તિ પાથરજો. મં ૮
 અંતરહારી આનંદ લેજો, નિર્ભય સુખમાં તું ડરજો. મં ૯
 આપું તુજને આજ મળ્યું છે, ફરિ મળવા વગમાં ફરજો. મં ૧૦
 મૂર્ત થઈશ ના તુજ પહિતતાકી, શબ્દ વિચારી કિચરજો. મં ૧૧
 જેટલાઈ કહે મુખ થઈશ ના, પૃથિવપતિ પતિથી ડરજો. મં ૧૨

* નિયંતા સર્વથી ન્યારો છે.

ગઝલ.

“ મુનોતુમ યાર પરદેશી, બચન કેસં નિભાવોગે”—એ રાહ.

હેવાનું પણ નથી અને જેને તહાઈ માને છે તેમાં આજપણુ પ્રાણી માત્રનો ભાગ છે ને તેથીજ તને વિશેષ મળ્યું છે અથવા મળવાનું છે (ઈલાહી.) ૩ કદી પણ બીજાનું અંતઃકરણ બાળીશ નહીં ૪ પરલોકનું સુખ નિર્ભય છે તે. ૫ વિચારીને. ૬ આજ્ઞા કરું તે વિચારીને કરજો.

* આ ગઝલ રચતા પહેલાં જ્યારે ફતેસિંહવિરહ પુસ્તક માટે બિન્ન બિન્ન વિષય અને રાગની કવિતા વડોદરામાં મુનશીજી બળવંતરાય દાજીભાઈને ત્યાં રચાતી હતી ત્યારે મહારા સ્નેહી સંબંધી મુનશી ઉકેશરાયે સુચના કરી કે “તમે બાળાશંકરના જેવી ગઝલ રચીને પુસ્તકમાં મૂકો.” આ સુચના સેમણે ઉમંગભેર કરવાથી મેં મહારી વય અને આ સમયાનુસાર ઉપરની ગઝલ તરતજ રચી તેમને અને બીજા મહારા

સ્ત્રી સૃષ્ટિ રમે રચામી, કરાવે રંમ બહુનામી^૨;
 હસાવે ને ખુલાવે છે, રમે છે તોય ન્યારો છે. ૧
 પકાડે છે નવાં વૃક્ષો, ઉછેરે છે નવાં વૃક્ષો;
 ફળાવે છે નવાં વૃક્ષો, સુકાવે તોય ન્યારો છે. ૨
 લઇ જકાનું કંઇ આપે, કંઇ રાખે કંઇ કાપે !

સ્નેહી સંબંધી રા. રા. ઇશ્વરરાય મુનશીજીને તથા રા. જન-
 વંતરાય રણુજીડસયને ગાંધી સંભળાવી જેથી તેઓ સાનંદશ્ર્વર્ષ
 પામ્યા અને ગઝલ તેમણે આ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા પુણું
 ઉલટ જણાવી. જેથી અધિકારી અને પાત્રજનો માટે દર્શાવી
 છે જેનો અર્થ અને ભાવ તેમજ રહસ્ય પ્રસિદ્ધ સમજાય
 એમ નથી તથાપી સુગમતા માટે કેટલાક શબ્દના અર્થ પ્ર-
 કટ કર્યા છે. ૧ પ્રભુ. સૃષ્ટિ સ્ત્રીને તેમાંજ રહે છે એટલે
 પ્રાણી માત્રમાં પોતે અંતર્યામીરૂપે રહે છે (एकोहं बहुस्याम्
 એ વાક્યના ભાવ પ્રમાણે સમજાયે તોપણ યથાર્થ છે).
 ૨ જેનાં ધણું નામ છે એવા તે “બહુનામી” પ્રાણી-
 ઓમાં વસીને અનેક રંગ=જાત જાતનાં કર્મ કરાવે છે ઇંદ્રિયાદી
 ૩ આનંદ કરાવે છે અથવા અભિમાન કે મ્હોટાઇ કરાવે છે
 વગેરે. ૪ પ્રાણીમાં પ્રવેશેલા એવા પરમાત્મા પોતેજ રમે છે
 =માઝમઝા કરે છે પરંતુ તેમને કાંઈ નથી કારણ તે રમે છે
 તથાપી અલગ છે ઇંદ્રિયાદી અર્થ છે. ૫ જન્માવે છે અથવા
 પ્રકટ કરે છે. ૬ વૃક્ષ અથવા જીવ (વૃક્ષને જેમ ડાળ પત્ર
 અને પુષ્પ ઇંદ્રિયાદી હોય છે તેમ જીવને પણ હોય છે તેથીજ
 વૃક્ષ કે જીવ જેના ઉપર વિવેચન કરીએ તેના ઉપર થાય એમ
 છે. બન્નેને સરખાવતાં અત્રે ધણું લંબાણ થાય માટે વિદ્વાનો
 ને અનેક અર્થ કરવા અને સમજવા આટલાથીજ સમાપ્ત કરે
 છું). ૭ કાંઈનું (એકનું લેઈ બીજાને આપે છે કાંઈનું વળી
 રહેલા દે છે કાંઈનું નિર્મુળ કરે છે તે શું નિર્મુળ કરે છે અને

૬ મરાવે ને હરાવે છે, બધાથી નાથ ન્યારો છે. ૩
 કરે છે જે કૃતિ રહી, કરે છે જે કૃતિ “ભુડી”
 નુ ૧૦ કાંઈ જે કરે છે તે કરે છે તોય ન્યારો છે. ૪
 ૧૧ રમાડે છે નરો નારી, જમાડે છે કૃપાધારી;
 ૧૨ ભમાવે છે ભુલાવે છે, સદા તે સ્યામ ન્યારો છે. ૫
 ૧૩ ઉઠાડે છે ૧૪ જગાડે છે, ૧૫ સુવાડે છે ૧૬ રડાવે છે;

અને શું કાંપે છે અથવા શું આપે છે તે સમજીએ મન
 ગમતું સમજવાનું છે કારણ પ્રત્યેક શબ્દમાં અનેકાર્થ અને
 ગૂઢ ભાવ છે. ૮ મરાવે છે=પ્રેરણા કરી મારી નાંખાવે છે
 અથવા કોઈના પરાજય કરાવે છે અથવા પોતાનેજ હરાવે છે
 તોપણ અલગ છે (“ મરાવે છે અને હરાવે છે ” એ શબ્દોમાં
 પણ ઘણો ભાવ છે). ૯ નહારું કામ પણ કરે છે છતાં નિ-
 ર્લેપ છે (જગતને ચર્મચક્ષુથી નહારું કામ લાગે પણ એ-
 કંદરે તે જે કરે છે તે નહારું હોતું નથી). ૧૦ જે કોઈ ન
 કરી શકે તે કામ પરમાત્મા કરે છે છતાં ન્યારો છે. ૧૧ રમત
 કરાવે છે અથવા વિલાસ કરાવે છે કે ખેલાવે છે (મનસ્વી
 કાર્ય કરાવે છે). ૧૨ ભવાટવીની ભુલભુલામણીમાં નાંખે છે
 અથવા જીવે કરવા ઇચ્છેલા કાર્યને અપુર્ણ રાખવા આડે માર્ગે દોરી
 રસ્તો ચુકાવે છે. ઇત્યાદી. ૧૩ સુતા ઉઠાડે છે ભુખમાંથી ઉઠાડે છે.
 જગતમાં કહેવાય છે કે ‘ ઇશ્વર ભુખ્યાં સુવાડતો નથી પણ
 ભૂખ્યાં ઉઠાડે છે ’ એ રીતે અહીં “ ઉઠાડે છે ” નો અર્થ થાય
 છે તેમ હરકાંઈ કાર્ય કરવાને પ્રેરણા કરી ઉઠાડે છે=ઉભા કરે
 છે અથવા હીંમત આપે છે ઇત્યાદી અર્થ જેને જેમ કરવો
 હોય તેમ થાય છે. ૧૪ પ્રાણી માત્રને સુતા જગાડે છે અથવા
 ઉપર કદ્યું તેમ ભૂખ્યાને ભોજન કરાવવા માટે જગાડે છે અથવા
 પોતાનાં કર્તવ્ય કરવાની પ્રેરણા કરે છે. શ્યાય આપે છે. ઉ-
 શ્કરે છે. તર્ક વિતર્ક કરાવે છે. ભક્તિ જગાડે છે અથવા કા-
 મને પ્રદીપ કરે છે એ રીતે “ જગાડે છે ” શબ્દના પણ પો-
 તપોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે અર્થ થાય છે. ૧૫ ઇચ્છાઓનો
 ભંગ કરે છે અથવા પ્રાણીમાત્રને વિરામ આપવા શ્રમ ખ-
 ઝેડીને નિદ્રાવશ કરે છે પંડોંગા લાંબી અને સદાની ઉંઘમાં
 સુવાડે છે=મર્ણ્ય પમાડે છે ઇત્યાદી. ૧૬ આકંઠ કરાવે છે.

૧૭ લઢાવે છે લઢાઈને, લઢાવે તોય ન્યારો છે. ૧
 ૧૮ મુઝાવે છે ૧૯ ભજનવે છે, ૨૦ ગવાડે છે ૨૧ જવાડે છે;
 ૨૨ ઉગારે છે ૨૩ સુધારે છે તથાપી ઇષ્ટ ન્યારો છે. ૭
 કરાવે ૨૪ મોહ ને માયા, ૨૫ ઉતારે મોહ ને માયા;

આંસુ પડાવે છે અથવા કોઈનું મુંચી લેઈને રડાવે છે. પર-
 માત્મા સર્વ પ્રાણીમાં રહેલા છે તેથી એક મનુષ્યપ્રાણી બી-
 જનને કપટ કરે અથવા છેતરે તોપણ તેણે સામાને રડાવ્યો
 એમ કહેવાય તેથી પણ પોતેજ “રડાવે છે” એમ અર્થ થાય
 છે. ૧૭ લઢાઈ ટંટા પણ કરાવે છે અથવા પ્રકૃતિરૂપ પણ પ-
 રમાત્મા પોતેજ છે તેથી નૃપતિને પણ તેજ લઢાવે છે ઇત્યાદી
 અર્થ છે. ૧૮ ગભરાવે છે અમુઝણ કરાવે છે. (કોઈ પણ
 કાર્યનો તે ન થતા સુધી ગભરાટ કરાવે છે અથવા શું કર-
 વું ને શું ન કરવું તેમ શું આજ કરવા જેવું છે ને શું નથી
 અથવા ઇશ્વર કેવા છે અને મ્હારો ધર્મ શો છે ઇત્યાદી વિચાર
 માટે અને નિશ્ચય માટે મુઝાવે છે વગેરે) ૧૯ ભજન કરાવે
 છે (“ભજનવે છે” એ શબ્દનો અર્થ બીજા કોઈને પણ ભજન-
 વે છે એટલે સ્તુતિ કરાવે છે અથવા પ્રીતિ ઉપજાવે છે ઇત્યાદી
 પણ થાય છે પરંતુ લંબાણ થઈ જાય માટે વિવેચન કર્યું
 નથી). ૨૦ ગવાડે છે. ૨૧ પોષણ કરે છે. અથવા ઉપકાર
 કરે છે. ૨૨ દુઃખથી ઉગારે છે. પાપકર્મથી ઉગારે છે. મર્ણુ-
 ઘાંટીથી ઉગારે છે શત્રુના પંઝામાંથી ઉગારે છે ઇત્યાદી અર્થ
 થાય છે. ૨૩ જન્મ સુધારે છે કાર્ય સુધારે છે શરીર સુધારે
 છે, હેતુ સુધારે છે ભટ થયેલા કુકર્મીને સુધારે છે ઇત્યાદી.
 ૨૪ પ્યારને પણ પ્યાર કરાવે છે મોહ લગાડે છે. અથવા
 મોહ અને માયા બન્ને કરાવે છે=ઉપજાવે છે ઇત્યાદી. ૨૫
 કાઢી નાંખે છે અથવા ઓછું કરે છે. કોઈના પર પ્રેમ હોય
 તે ઉતારે છે અથવા સૃષ્ટિઉપરથી મોહ ઉતારે છે ઇત્યાદી.

- ૨૬ધિકારી દીલ કે કાયા, દયાળુ તોય ન્યારો છે. ૮
 ભળવેછે ૨૭નિરાકારે, પુળવે પુણું આકારે.
 કરે છે ૨૮ભર્મ એ ભારે, સદાયે તોય ન્યારો છે. ૯
 ખતાવે છે લિલા નિત્યે, ૨૯નચાવે નાટકી નિત્યે;
 ૩૦અદ્વરૂપી અર્ધે દેખું તથાપી વેષ ન્યારો છે. ૧૦
 ૩૧કરાવે છે મને શ્રદ્ધા તળવે કોઇની શ્રદ્ધા;
 વદાવે ઉલટું વેલું ન જાણે કોઇ ન્યારો છે. ૧૧
 રૂપી મુની નહીં જાણ્યો, ૩૨સ્વયંભૂસાર ના જાણ્યો;
 મહીમા શેષ ગાયે છે, ન જાણે ઈષ્ટ ન્યારો છે. ૧૨
 વખાણી વેદ ૩૩થાક્યો છે કહી “ નેતી ” વિરાખ્યો છે;
 ગતી શી જોઈલાઈને નિયંતા નિત્ય ન્યારો છે. ૧૩

૨૬ હૃદય બાળે છે એટલે ચિંતા ઉપજવે છે અથવા કલેશ
 અને શોક કરાવી અંતઃકરણ બાળે છે અથવા દુઃખ પાડીને
 પણ તાવી જીવે છે કે પછી દેહને છેવટ બળાવે છે તે સર્વ
 કરનાર પોતે છે તથાપી એવા ચમત્કારની વાત છે કે તે સર્વ
 વાતથી અલગ છે. એટલુંજ નહીં પણ આવાં નિર્દયતાનાં
 કામ કરવા છતાં તે વાત દયાળુ કહેવાય છે. ૨૭ આકાર
 નથી એમ ઠસાવીને કોઇ પાસે ભક્તિ કરાવે છે. ૨૮ જોમ
 ઉપજવે છે અથવા ઇશ્વર કેવા છે અને તેમાં શું છે ઇલાહી
 ભ્રમ કરાવે છે. ૨૯ નાટકી અથવા ખેલાડી પૂતળાંની જેમ
 નચાવે છે. ૩૦ અદ્વરૂપવાળો (સર્વવ્યાપક હોવાથી) દેખાય
 છે તોપણ એનું સ્વરૂપ તો ન્યાઈજ છે. ૩૧ મનને અથવા
 મ્હને શ્રદ્ધા ઉપજવે છે. ૩૨ બ્રહ્મા પણ જાણી ન શક્યા.
 ૩૩ વેદે કુંજુ ગાયા પણ તે થાક્યો અને નેતિ=ન હતિ=છેડે
 નથી કહીને વિરાખ્યો છે.

કીર્તિ સદા અમર છે.

પદ.

(ભૈરવી).

સદાય કીર્તિ અમર કમાણી ^૧અહિં તહિં સુખ કરનારી. ૨૬.

વિષ્ણુ વિરંચી શિવ યશોભી ^૨ઈદ્રાદિકને ભાવે;

સહુનો શ્રમ સદકીર્તિ મળવા મહિમા મનપ્રિય આવે;

આ જગમાં મરવું અવતરવું છે સુખદુઃખની વારી. સં ૧

દ્વાન દેધ કીર્તિ કરી બળિયે, સત્વગુણે ^૩શ્રી સ્વામી;

વર દેવામાં શિવ વખણાયા, ^૪દત્તાત્રી નિષ્કામી;

પતિવ્રતામાં ઉમા ^૫ઈદિરા, પતિની સેવા પ્યારી. સં ૨

^૬અનંત નારદ દુવ પ્રલ્હાદે ભક્તિ હરિની કીધી;

પંડિતાઈમાં વ્યાસ વખાણ્યા જ્ઞાનતણા જે નીધી;

આઘકવિમાં વાલ્મિક મુનિયે રામાયણ કવ્યારી. સં ૩

રાજનીતિમાં રામ યુધીષ્ઠિર પૃથુ પરાક્રમ કીર્તિ;

અંધવમાં લક્ષ્મણની કીર્તિ, યોગીમાં શુક રીતી;

જ્ઞાનીમાં નહિં ભીષ્મ સરીખા, પાર્થ ધનુષ્યનો ધારી. સં ૪

મૃત્યુનોકમાં સીતા તારા પતિવ્રતા પાંચાળી;

સત્યવિષે હરિશ્ચંદ્ર ગણાયો યશ પામ્યો છતટાળી;

વિશ્વામિત્ર સમો નહિં તપમાં, ગુરમાં ^૬જનકવિહારી. સં ૫

૧ આ લોકમાં અને પરલોકમાં કીર્તિ સુખ કરનારી છે (આ લોકમાં કીર્તિથી તે અચલ રહે છે અને કીર્તિથીજ પરલોક પ્રાપ્તિ થાય છે કારણ સદ્કર્મથીજ કીર્તિ સંપાદન થઈ હોય છે તે સદ્કર્મનું ફળ પરલોકપ્રાપ્તિ થવી એ છે તેથી પરલોકમાં પણ કીર્તિથી સુખ છે એ ભાવાર્થ છે.

૨ લક્ષ્મીના પતિ નારાયણ. ૩ ગુર દત્તાત્રી. ૪ લક્ષ્મીજી.

૫ શેષ. ૬ જનકવિદેહી એ ગુરના પણ ગુર હતા (શુકદેવજીએ જ્ઞાનકને ગુર કયા હતા.)

રાજયોગી ગોપીચંદ હિતમ, પરિક્ષિત મરણુ ઉલ્લાસી;
 પરદુઃખભંજન વિક્રમકીર્તિ, રહી છે આજ પ્રકાસી;
 ભોજરાજ કવિપંડિત પ્રેક્ષક આશ્રયદાતા ભારી. સં ૬
 ધર્મપાલ રક્ષક નૃપ કલિમાં પ્રકટ થયા ૧ શીવાજી;
 પેશવાઈનું પુન્ય પ્રકાશ્યું ગદ્ય નળુ કીર્તિ સાજી;
 શંકર વલ્લભાચાર્ય ગુરૂમાં ગાય પ્રજા બલિહારી. સં ૭
 ભક્તકવિમાં નૃસિંહ મહેતા સ્ત્રીમાં મીરાં બાણે;
 પુરાણ ગુર્જર આદ્ય કવિમાં પ્રેમાનંદ વખાણે;
 સંસારી વ્યવહારી રીતી શામળ બાણી સારી. સં ૮
 ભાપાકવિ ને ભક્તશિરોમણી તુલસી ૨ સૂર પ્રકાસે;
 તુકારામજી આદી દક્ષિણી જે ભારતમાં ભાસે;
 વીરરસે કવિ નર્મદ ધૂમ્યો વિવેક દલપત ભારી. સં ૯
 દેશહિતેચ્છુ દાદાભાઈ ૩ બાલ, ૪ પાલ, ને ૫ લાલે;
 અચળ કરી છે કીર્તિ આલ્યાં, શ્રમ વેઠ છે બ્લાલે;
 સુરેન્દ્રનાથે ૬ માધાલાલે કર્યો હીંદ આભારી. સં ૧૦
 ૭ મંગલદાસ અને ૮ કાવસજી સર ૯ જમશેદ સાહાગી;
 ૧૦ દીનશા ને ૧૧ દામોદર આદી રહ્યા જગતમાં બગી;
 રાજનગર નાગર ૧૨ રણછોડે ચોર દીધું સૂધારી. સં ૧૧

૧ શીવાજી મહારાજ (હીંદુ ધર્મ જ્યા બેઠા હોતો
 તેને શીવાજી મહારાજેજી રાખ્યો તે બાબતમાં કવિએ કહ્યું
 છે કે “ શીવાજી ન હોતે તો સુનત હોત સખકી ”=જે
 શીવાજી ન હોતતો સર્વની સુનત થાત=સર્વ મુસલમાન
 થાત. ૨ સૂરદાસ, ૩ બાલગંગાધર તિલક. ૪ બીપીનચંદ્ર-
 પાલ. ૫ લાલાલજીપતરાય. ૬ મુનશી માધાલાલ. ૭ સર
 મંગળદાસ નયુભાઈ. ૮ કાવસજી બહાંગીરજી. ૯ સર જમશેદજી
 જીજીભાઈ ૧૦ દીનશા પીટીટ. ૧૧ દામોદર હાકરશાહ. ૧૨
 રણછોડલાલ છોટાલાલ.

૧૩ પ્રેમચંદનું પુન્ય પ્રકાસે, દિપે મોટલાં બાધ;
 ગટુલાલના ગવાય છે મુલ્ય શતાવધાને સ્થાધ;
 ગેસ્વામિમાં દેવકીનંદન, વિદેશ વાત પસારી. સં ૧૨
 જર નેણું સતા પણ નહતી યશ લીધા ૧૪ બોડણે,
 પ્રભુ લાવિને ગુર્જર તાર્યો જે ન કયું મહારાણે !
 નહિં રે' ધન ધરગામ ગિરાસો પુત્ર નહીરે' પ્યારી. સં ૧૩
 નયિ ધરણી કે સાથે પરણી હરણી જેવી ભાસે;
 ભરી સમૃદ્ધિ સાથે મહિલા, જન્ય અન્ય વરપાસે,
 માનધાતા સરખા તરછોડ્યા, વળિ રાવણુ અહંકારી. સં ૧૪
 ૧૫ જનની જણુજે ભક્તજનોને, શૂરા જણુજે દાતા;
 કીર્તિ રજે એવાને જણુજે નહિંતો ચઢશ ન માતા;
 ધનલોભે કીર્તિનું ૧૬ છેટું ભલે પ્રજા છે પ્યારી. સં ૧૫
 શ્રીમંત ને નૃપતિ ધન ખરચી કરે સદા ઉપકારો,
 ને કરતાં પણ રાજ્યનીતિથી પમાય યશ બહુ સારો;
 રાજ્યનીતિથી દુવા મળે છે હરવું રૈયત હારી. સં ૧૬
 કવિ પંડીત સધનીને રાજ વક્તા પુસ્તકકારો,
 ભક્ત રાજ્યહિતેચ્છુ વળિ જે હોય પ્રજાનો પ્યારો.

૧૩ પ્રેમચંદ રાયચંદ. ૧૪ વજ્રેસીંગ. ૧૫ માતા, (એક કવિએ કહ્યું છે કે “ જનની જણુજે ભક્તજન, કાં દાતા કાં શર; નહિતો રે'જે વાંઝણી ગુમાવતી માં તુર).

૧ અંતર (ધનનો લોભ રાજ-શ્રીમંત અથવા બીજને કાઈ પણ પુરુષ રાખે છે તેને કીર્તિ મળતી નથી કારણ કે “ લોભ એ પાપનું મૂળ છે ” અર્થાત્ લોભને લીધે ધન મેળવવાથી પાપજ થાય છે તેથી લોભીને સધળા જનો નીંદે છે માટે તેને કીર્તિ મળતી નથી એમ કહ્યું.) ૨ રાજ્યનીતિથી — નીતિથી રાજ્ય ચલાવવાથી પ્રજાનો આશીર્વાદ મળે છે જેથી બન્ને લોકમાં સુખ મળે છે (ધ્યાની.)

અમર સદા છે તે આજ્ઞામાં, સ્વર્ગ તથા અધિકારી. સં ૧૭
 પુણ્ય ભક્તિ કીર્તિમાં માટે કીર્તિવંત સુખપામો;
 સુખી રહો પરીવારે નિત્ય કરો અધિક યશ કામો;
 જેષ્ઠભાઈની આશિષ્ય મનથી ગુણ કરો ગિરિધારી. સં ૧૮

પ્રાણી ઉગારવા પ્રભુ સમર્થ છે.

૫૬.

“ જે કોઈ પ્રેમ અંશ અવતરે ”—એ રાહ.

પ્રાણિને ઉગારવા દુઃખહરી સર્વોમાં સમર્થ ને શ્રી હરી ! ટેક.
 પ્રભુજ પાળે તે સંભાળે આશ્રય એ ઊપરી;
 નિયમધોડે ને એજ સુધારે નવિન રચે છે ફરી. સર્વ ૦ ૧
 ૧ નંદરાયને જેણે રાખ્યા ગોવાળ રક્ષા કરી;
 ૨ ગુરુનો પુત્ર ગયેલો આપ્યો વિનતી ચિત્તે ધરી. સર્વ ૦ ૨
 લાખાઅહથી પાંડવ રક્ષ્યા, પક્ષવિધે ઊતરી;
 પરીક્ષિતનું રક્ષણ કીધું ઉતરાઉદરે હરી. સર્વ ૦ ૩
 ઉગારવા પ્રહ્લાદ ભક્તને પ્રકટયા શ્રી નરહરી;
 અમર કર્યા માર્કંડ મુનીને કાળ ગયો ત્યાં ડરી. સર્વ. ૪
 સગાળશાનો સૂત જીવાડ્યો ગયો હતો જે મરી;
 માંઝારીનાં બાળ ઉગાર્યાં આંચ ન આવી જરી. સર્વ. ૫
 આયુષનું બળ પ્રભુહસ્તમાં, રીતી નીતિ ભરી;
 પ્રતાપને સુખ નિશ્ચલદાતા જેઠમકરણા કરી સર્વ. ૬

૧ નંદરાયજીને વરણ લેઈ ગયા હતા તેમની પ્રભુએ
 રક્ષા કરી પાછા આપ્યા એ હકીકત શ્રીમદ્ભાગવતમાં છે.
 ૨ શ્રીકૃષ્ણે પોતાના ગુરુનો પુત્ર આણીઆપી ગુરુને પ્રસન્ન
 કર્યા હતા.

પ્રતાપસિંહને આશિર્વાદ.

૫૬.

“ થયાછોરે પતિ તેજ પ્યારી તનના ”—એ રાહ.

વધજેરે પુર પ્રતાપ જગમાં અતાપ સ્થિર રે'જે;
 પ્રતાપ સ્થિર રે'જે કે ધર્મીરાજ્ય અચલ રે'જે. વધ૦ ટેક.
 અમુલ્ય હીરો ગયો હાથથી કૃત્તેસીંહ યુવરાજ;
 તજ દારા, પિતૃ પ્યારા, વળિ સારા, નર ન્યારા,
 તજ દેહપુર યૌવન રતછત તે શાંતિ રહેજે. વધ૦ ૧
 સુખહક મળવા રાજકુંવરથી સ્હાતી રૈયત જેહ;
 તે નીતિ, તે પ્રીતિ, સદ્ગતિ, હરિભીતિ,
 પ્રતાપહૃદયે પુર્ણ વસીને સુખ રૈયત લેજે. વધ૦ ૨
 શ્રીમંતશ્રી સમશેર બહાદુર ભૂપ સયાશ્રવાવ;
 મતિશાણી મદુવાણી, પ્રીતિ આણી, દુઃખનાણી,
 અન્ય જન્મ અધિકુ ક્ષણ લેવા જનને સુખ દેજે. વધ૦ ૩
 ધર્મરાજ્ય ગાયકવાડીમાં જે લે રાજ્યલગાય;
 તે દાતા, ગુણુ જ્ઞાતા, દીન બ્રાતા, કરી શાતા,
 પ્યાર મેળવી પુર્ણ પ્રજ્ઞનો નયન રઅમી બેજે. વધ૦ ૪
 પદમાવતિના પુત્ર માતનું તનમન કરજે શાંત;
 સુખકારી, સુવિચારી ઉપકારી, થઇ ભારી,
 છત્રધારિનો ગુણુયશ મહીમા યકવિ પંડિત કે'જે. વધ૦ ૫
 કલેશ તાપ તણુ વિધિ ભૂપતિના શમજે સ્હાજે ધર્મ,

૧ પુરો અથવા પુરમાં (પ્રતાપસિંહનો જગતમાં પુર્ણ
 પ્રતાપ વધજે અથવા જગતમાં પ્રતાપ પુરો વધજે—ઉછરજે,
 અથવા પ્રતાપ સ્થીર=અચલ રહેજે ઇલાહી અનેકાર્થ છે)
 ૨ અમૃત. ૩ પુત્રનું અને તેની માત્રું (પદ્માવતિ બાઇનું) ૪
 કવિ પંડીતની તે કદર કરજે કે તેના ગુણુ ગાય.

પરિવારે, આચારે, વળિ પ્યારે, દિન વહારે,

પરમકૃપાળુ પુણું રહેજો સદ્ગુણને ઝે'જો.

વધ૦ ૬

પ્રજ્ઞલાગણી પદ્મવશો ના, શ્રદ્ધા વસજો સત્ય;

જેમ રાજા, થયા તાજા, રહે સાજા; ચહે માજા;

થવા પ્રજ્ઞાનું એજ પ્રમાણે સમદષ્ટિ રે'જો.

વધ૦ ૭

હુન્નર વધવા રત છત મળવા દિપવા ભારતભાગ્ય;

હજો શક્તિ સદ્યુક્તિ, મળો ભક્તિ, પછી મુક્તિ,

જેટલાઈ કહે વિર વિક્રમસમ યશ જુગ જુગ રે'જો. વધ૦ ૮

ઉપસંહાર.

પદ.

(ખલાવર)

તવપદ વંદન ^૧દેવકીનંદન, ^૨વલ્લભ વિશ્વવિહારી—ટેક.

છો તનમન ધન દેવ દયાધન આઘ અજર અવિકારી;

શ્રી પુરષોત્તમ છો જગપાલક ગુણનિધી ગીરિધારી. તવ૦ ૧

પુજ્ય પરાક્રમ ઝનર ઋત્રિગુણાત્મક ઇશ્વર દિધે વિચારી;

પ પ્રજ્ઞાનું દીલ દુખાવશો નહિં. (પ્રજ્ઞ પોત પોતાનું
ખાઈને અથવા આગળથી મળેલું છે તેનો વહીવટ કરીને બે-
સી રહે છે તેનું લેઈ લેઈને અથવા તેમાં પાંતી પડાવીને
પ્રજ્ઞાનું મન દુખાવશો નહીં ધત્યાદી ભાવ છે).

૧ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા. ૨ પ્યારા. ૩ વિરત્વવાળા અથવા
વીરપુરુષ (“ફલાણો તો નર છે” એમ ઘણાક લોક વીરને કહે
છે તેવા) ૪ સત્વ-રજ અને તમ એ ત્રણે ગુણવાળા અથવા
હરિ હર અને બ્રહ્મા એ ત્રણેનું એક સ્વરૂપ છે એવા સત્ય-
ચિ-

નામું અગમ્ય અગોચરને શિર,, ૫યાયું મણી ઉપકારી. તવ૦ ૨
 યાયું પ્રભુ ! ૬ભડ ભારતનું હિત, ગુજરાતું હિત ૭ધારી;
 ગાયકવાડી પ્રજાહિત જેમાં, છે સહુ સદિ તહમારી. તવ૦ ૩
 એ સહુનું સુખ આપ કરે છે, છે ભરસો હરિ ભારી;
 પ્રેરક છો પ્રભુ પૃથ્વીપતિના, ૮ભાળ રખાવો સારી. તવ૦ ૪
 ૯રાજ્ય પ્રજા ભવ બેઉ સુધારો, સ્થીર કરો ૧૦સરદારી;
 કાર્ય કુશળતા દેશ દિપાવી, પાઓ પ્રીતિતાણું વારી. તવ૦ ૫
 અંતર ૧૧અનળ શમાવો સહુનો, શાંતિ કરો ચિતહારી;
 શાંત હૃદય કરી કર્મ સ્વધર્મે; પ્રેરો પ્રજા ગણિ પ્યારી. તવ૦ ૬
 દેશહિતેચ્છુ પ્રજાહિતચિંતક, આફત તેની ઉગારી;
 શાંતિકરો પ્રભુ ૧૨આંતિ હરીને જેઠમ વિનતી સ્વિકારી. તવ૦ ૭

દાનંદ પુણે પુરષોત્તમ અથવા કેટલાકપુણે બ્રહ્મ અથવા પર-
 બ્રહ્મ કહે છે તે પણ એકજ પ યાચના કરે છું. ૬ શૌર્ય-
 વાળો અથવા વીરો ગણાયલો. ૭ મનમાં લાવીને અથવા
 ધૃષ્ટીને (ભરતખંડનું અને તેનું એટલે તેમાં આવેલા ગુજ-
 રાતનું અને તેમાં વળી ગાયકવાડી પ્રજાનું અથવા સમસ્તનું
 હિત જેમાં છે એવાં પ્રાંતનું અને દેશનું=સર્વ પ્રજાનું હિત
 આપના=પ્રભુના કરમાં=હાથમાં છે માટે પૃથ્વીપતીથી તે સુખ
 આપો અપાવો એ ભાવ છે. ૮ સંભાળ. ૯ રાજા અને પ્ર-
 જાના બે ભવ સુધારો=બે અવતાર સુધારો. આ જન્મ અને
 આવતો, બે સુધારો એટલે સફળ કરો અથવા સુખી કરો.
 ૧૦ ઉપરીપણું સદા રાખો. ૧૧ દાહથી. ૧૨ કાંઈ પણ
 વ્યતનો જેમ હોય તે કાઢીને.

ૐ શાન્તિ ! શાન્તિ ! શાન્તિ !!!

